

W. A. Maciejowski

Antoni Zygm. Helcel jako historyk

Brulion

Fragmenty czystopisu

Brulion 2ej redakcji

Jesinukto

Materiały

\+ niedokończony fragment

Pogląd na życie i prace ~~[illegible]~~
~~O pracach~~ Naukowych Antoniego
Zygmunta Helcla, ~~podjętych dla~~
~~wydawnictwa~~ pomników ~~dziejopisa~~
~~wnego prawa~~ polskiego.
I. życie i praca ~~[illegible]~~ i ocena jej.

Mąż który się podjął pracy dla dzie-
jów Polski jakiej nikt dotąd [nie znalazł, i które
wykonał ~~[illegible]~~ chwalebnie; Antoni Zyg-
munt Helcel pożegnał nas na za-
wsze, przeniósłszy się w dniu ~~[illegible]~~ trzydziestym Marca
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ r. 1870 do wiecz-
ności. (Z męstwem tym

Helcel 2.

2

Pamięci Antoniego Zygmunta Helcla piszą ... [illegible]

niezadymnie za jego życia

bardzo ściśle związani, wspól-

ne wspólnem ... na ławach

szkolnych i na katedrach uniwer-

syteckich, zamiłowaniem dziejów a osobliwie

prawodawstwa ... i t. d.

Z powodu jego li-

... [illegible] ... ciągle od

roku 1831 ... aż nie-

mal do samego zgonu jego,

... [illegible] ... który odebrałem w ... [illegible]

... dn. 8.

Marca 1870.

... [illegible] ...

... od ... [illegible]

... w ... [illegible] ... Gazecie ... [illegible]

... pamięci ś. p.

Helcla ... że najlepiej ... [illegible]

... [illegible] ... okazuję, gdy ... [illegible]

... [illegible] ... prawodawczych pra-

... [illegible]

Helcel 4. [illegible]

wa jubeliego [illegible] zasy-
dziełu zmarłego Antoniego [illegible], którego, przejęty będąc od
[illegible] podam, według [illegible]
czenia [illegible] przyjaciela [illegible]
[illegible] z [illegible] burzliwych [illegible]
[illegible].

Widziałem [illegible] Helcel był
jednym z [illegible] uniwersy-
tetu krakowskiego, [illegible] nad
wielkie nawet [illegible] jego Samuela Bandt-
kiego Bibliotekarza i Profe-
sora tegoż uniwersytetu, a
przynajmniej nie mniej, że
[illegible] Kajetan Tra-
jański, Ludwik Kucicki, Jó-
zef Muczkowski, kanon. Krzeczoski i wie-
[illegible] innych [illegible]
[illegible]
[illegible] r. 1832 [illegible]
1833 nie pamiętam, przez
Kraków, starałem się pozna-
ć zacnego młodzieńca, niedawno
[illegible], jak mi mówiono, z uni-
wersytetów zagranicznych [illegible]
[illegible] nauki prawa, hi-
storyi [illegible]
[illegible]. Bliżej się w nim [illegible]
raz przyszedłszy, [illegible] z
[illegible] w ten
czas nad [illegible] zdro-

[illegible] przyjaciela, wydam w od-
dzielnej broszurze [illegible]
[illegible] publiczności [illegible]
[illegible] charakterem [illegible]
zdrowia [illegible]
[illegible]
[illegible]
Dokonał.

przybędy

młodzieży polskiej
gorliwego [illegible]
na jakie zakres [illegible]
[illegible] gymnasium [illegible]
warszawskim
[illegible]. Dziś Eme-
ryt [illegible]

Jam [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] przybyłem do kraju
[illegible] się po odbytych [illegible]
w Krakowie [illegible]

5. [3]

Ród Hebdów, jak tyle innych znakomi-
tych rodzin wymienionych w rozdziale czwartym, wszystkie trzecim
wśród swój porządek w
Niemczech, w Norymber-
dze, gdzie i zwrodek
Antoniego, Hübel
był typografem. Kiedy i dla ja-
kich okoliczności teraz przeniósł się
do Krakowa, i jakim sposobem
z miejskiego do szlacheckiego
dostawszy się stanu, i przy-
trawszy Danielowi Szternstein
i zamieszkał stale w
stawszy się Krakowa grodzie, przyczyny tego
nie umiał mi wskazać s. p.
przyjaciel mój, lutheranie mówić mi o tem.

Dorozumiewając się że
wszechliwości za
może być z papierów po nim po-
zostałych uczyniła, z tego powo-

Zabierając się do napisania o jego życiu i pracach naukowych, i pragnąc dać ile być może najpewniejszą o życiu jego wiadomości pracach naukowych. Daty najważniejsze wydarzeń niemal dwa bieżącym nie chcąc a obszernej wiadomości, a przytem unikając ustanawiać się na szanownej wdowy

Nie zdała mi się rzeczą być tyle ważną, ażeby jej chcieć zbadać. majorowa/ za drukarstwa nie starałem się zbadać: ale okoliczności bieg życia i wiadomości pismach które wydał, nie dbawałem poznać w najmniejszych szczegółach. W tym celu, starałem się czci godnego zaraz po śmierci nie chcąc ustanawiać w męża, nie chcąc ustanawiać w tym wzbudzić żalu jego małżonki, udałem się z prośbą do szczerego przyjaciela naszego, Karola Szwejchera Drugo,

Helcel 75. b. 7.

[illegible] Też samo powiedzieć należy o wyrazie sonus, songuratus (1).

Duchowni przyjmujący sobie więc pomocnika nie uznawać mu władzy, jak czynili między katolickimi kapłani wychodzącym z lat dziecinnych młodzieńcom, lub jak to dziś jeszcze czyni [illegible] ma stworzyć władzy i godzić je gdy ją duchownej młodzieży przyznawają sabiąjąc [illegible] na kapłanów świeckich lub zakonnych. Natomiast urzędnik który [illegible] czynności jego, że [illegible] go uznawać uzna [illegible] zapewniona strona, [illegible] czyli wręczał mu (wiemy tego za przykład) inne znak, laskę, a następnie nakazywał mu przysiądz na urząd. Dopełniał zaś to nim by akt rządca dawnych pisarzy naznaczonym go (namiestnik, jak dziś mówimy) i przyjmowanym. Tak był mógł się gdym zwanie (2). Jego czynić w godzie zeznania. Jego sługa [illegible]

(każdy urzędnik wszy, niższy i najniższy.

zastępcę przyjmujący sobie, dawał Wiernemu

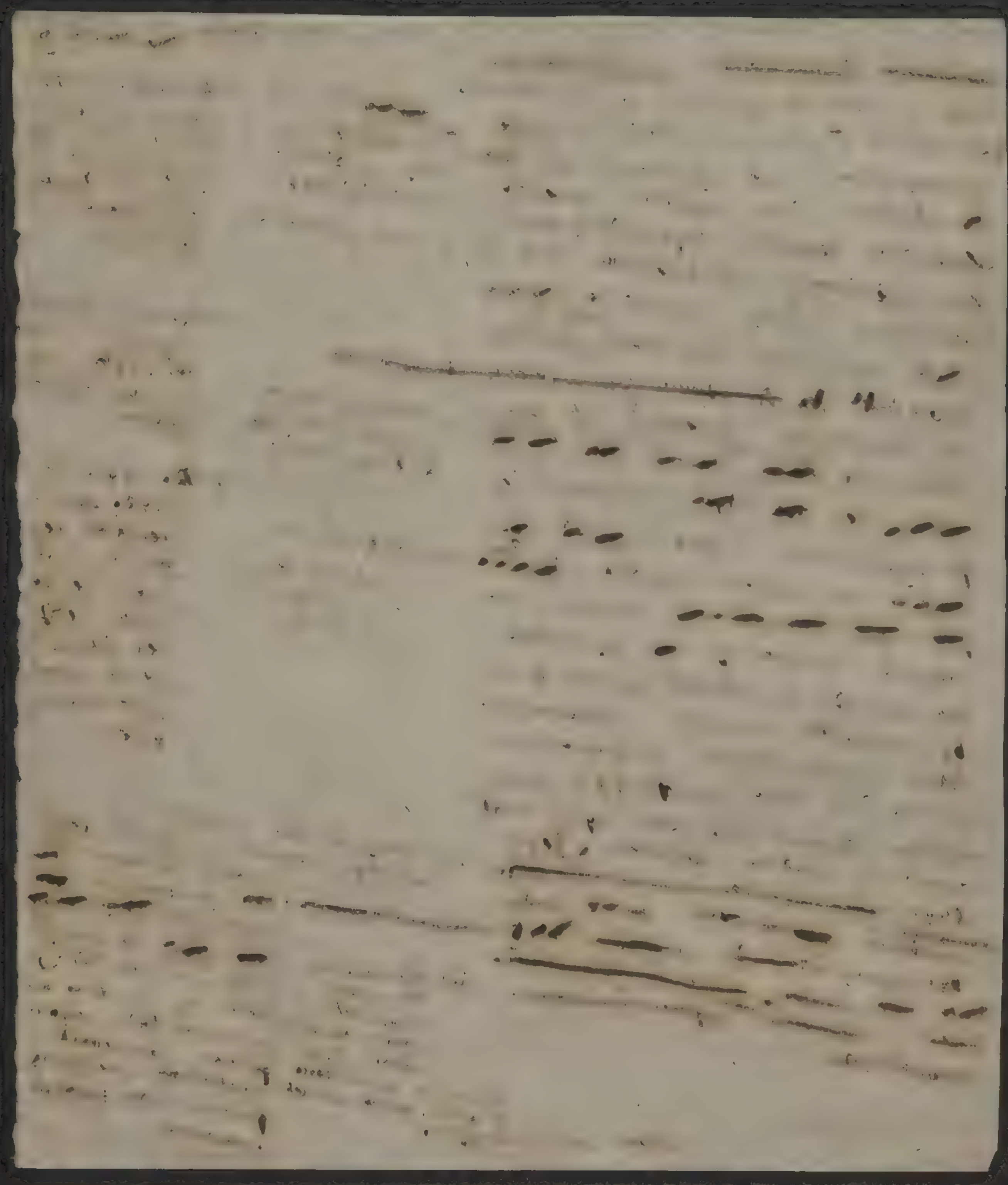
(gdyby nie poświęcony, czyniąc co kazał sędzia, działać władzy prawnie, gdy [illegible] przyznać się [illegible] że działał z jego rozkazu (3), je[illegible] zeli się do tego nie przyznał (4), czyn od jednego sługi wyjęty nie pociągał za sobą skutków prawnych

(1) R. 1483. nr. 4276. servum est sanguratus, alias per Magnificum Dominum Pallatinum Cracoviensem praestitum

(2) R. 1421. nr. 1810 signatus, r. 1426 nr. 2778. non juratus alias non songuus

(3) R. 1471. nr. 4052. Ministerialis recognovit, quod [illegible] Dallus Dedisset [illegible] manu propria mercatorem.

(4) Przysiężni wyżej wyjątek z r. 1418. nr. 3362 głosi: Cila... vir rasa nimi... alias gdzie sługa nikem sine principali,

Żegota i Bibliotekarza wszechnicy
jagiellońskiej, ażeby z pism po
~~niekaszoryku~~ pozostałych ~~...~~ dał mi o ~~...~~ jednemu i drugiemu wiadomość zupełną.
~~się dał mi~~ ~~...~~ ~~...~~.
~~...~~ za jego przewodni-
ctwem ~~...~~ ~~pierwsze~~ utwo-
rów nadom życiorysu niekaszoryka;
z wyszczególnieniem pism jego tak
bezimiennie wydanych ~~...~~
~~...~~ ~~...~~ ~~...~~
~~...~~ ~~...~~ ~~...~~ ~~wykaz dzieł~~.
drukiem ogłoszonych. ~~Pierw~~.
Pierwszego ... wyjął się Sekretarz
zmarłego z ~~...~~ rąk do pisy-
wania do mnie od r. 1819 li-
stów ~~...~~ urywał; ~~...~~ wykaz dzieł ~~...~~ wydanych
~~...~~ sam p. Szwejcher zrobił.
Oku mężom, składając dzięki
za tę ~~...~~ pracę, którą
w pierwszym dodatku do tej roz-
prawy umieszczę.
W dodatku drugim dam wyciąg-
gi z listów [~~...~~], które własnoręcznie
~~...~~ pisując do mnie, tak dyktując je
~~...~~ ś. p. Hekel, w nich
się, że tak ... pismem, odzwiercie-

Olib. Kiedy że, choć jego życio-
pisarzom (1) nieznane, dają wyraz
przemilczeń męża religijnego ale
bez przesady, widziem uczuciem miłości...
kraju i nawet ~~[illegible]~~ przyj-
ciela, przyjaciela ludzkości, szczo-
dego, niezłomnej woli i niepod-
ległego zdania. ~~Dają mi zarazem~~ na ~~[illegible]~~ przymiotów tak wszelkie przeci-
wności silniej ~~[illegible]~~
~~przyczynę przesądów jego [illegible]~~
~~[illegible]~~ na ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ polityczny
w r. 1848., jak w/ którym ~~[illegible]~~ zauważono ~~[illegible]~~
jego ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Osamo-
tniony w ludnem rodzinnem swem
mieście, szukał rozrywki w pra-
cy, w której z przesadnej pra-
cowitości a nawet przy drażliwości
gdzie ~~[illegible]~~ mają szczera ka-
rzeniem nad ~~[illegible]~~, i nie
folgując sobie nawet zagrożony ~~[illegible]~~
~~nawet~~ śmiercią.

Pochłaniał mnie nad miarę i mają rodzinę luby
~~[illegible]~~ Antoni ~~[illegible]~~ i przez

Dzieje Rajców nakazały go wnieśnie za-
~~[illegible]~~ rady, ~~[illegible]~~ których ~~[illegible]~~ wpływ,
1 w r. 1829.

(1) W życiu i pracach Ant.-Zygm. Helcla pisali: Stanisław Zbarowski w nr. 3.4. czasopisma z r. 1870. we Lwowie pod tytułem "Dawnych ~~[illegible]~~ wychodźców", i K. C. Dębicki w Przeglądzie Polskim z tegoż r. w Krakowie wydawanym. ~~[illegible]~~ przy-
najmniej kierowali już przy zabieraniu ~~[illegible]~~ się do wydawania Kwartalnika (lick. jego drugi ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pisarzów, z za pisarzów ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ uzasadnia przez wypadki

za wdzięczność na mnie obowiązek
a płacić Ci powinną wdzięczno-
ścią i wzajemnem słuchaniem tych
szczególniej prac swoich, które
~~[illegible]~~ nader skromnie oceniłeś,
a które chlubą jak Słowiańskim
ludom w ogóle, tak w szczegól-
le polskiemu narodowi przyjm-
one
szczerze. Wymownie ~~[illegible]~~ świad-
czą one że dziejów naszych, ojcz-
ystych wewnętrznych, nie ~~[illegible]~~
zrozumiemy, dopóki ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~.

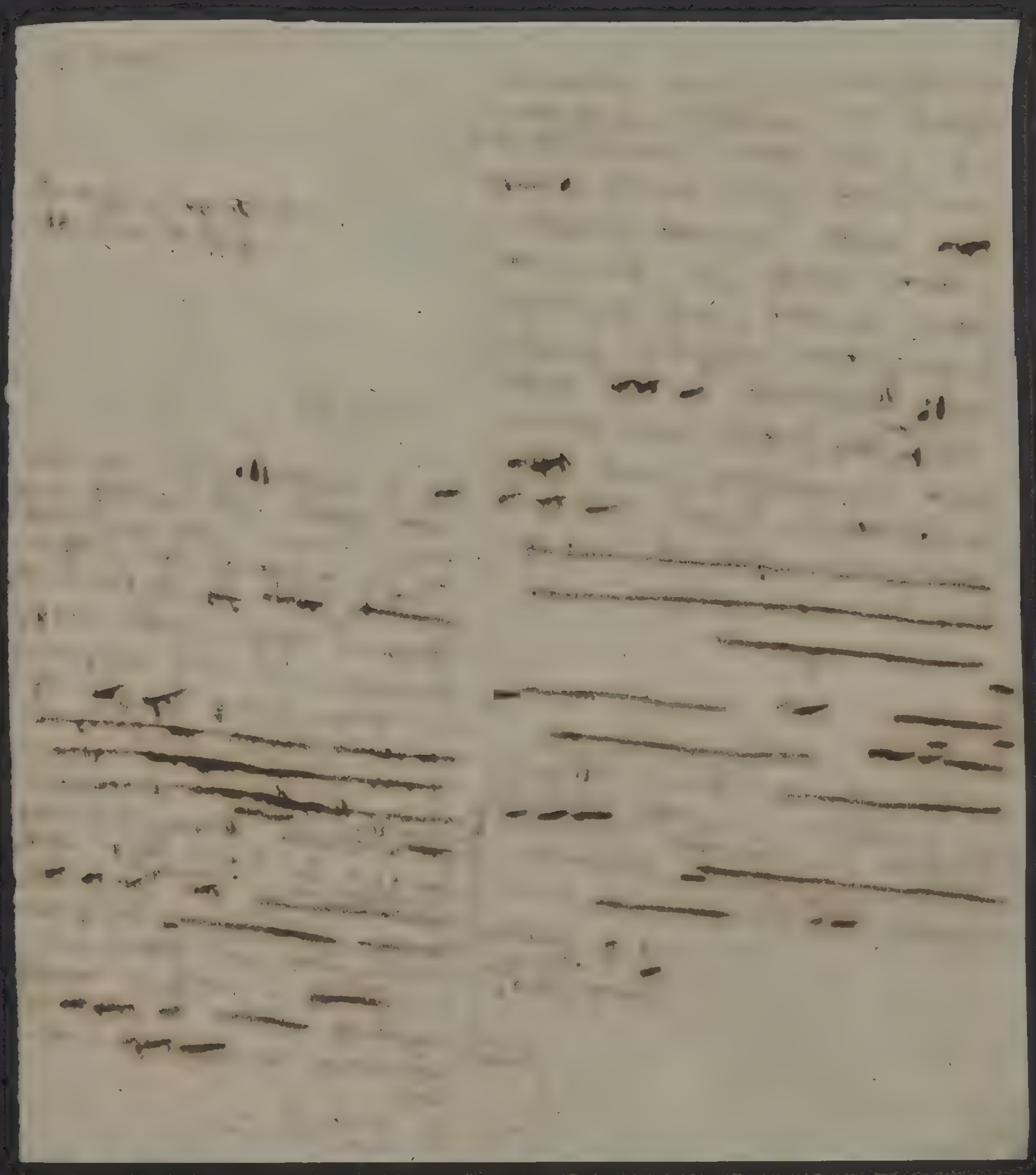
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ (Starodawnych pra-
wa polskiego pomnikach zamknięte,
całą uwagę swą zwracając, ~~[illegible]~~ zaczynam
~~[illegible]~~ Po niej / od ~~[illegible]~~ tego,
rozprawą ~~[illegible]~~

że ~~[illegible]~~ zwróciwszy
ciebie uwagę
dziemy takich,

(1) Jazyga w życiu A-
grypskich rzadka. 16.

w rozwoju

~~[illegible]~~ w szczegółach jakie nam staro-
dawne ~~[illegible]~~ głęboko się zajrzymy. Praw-
dziwie oceniając i na niedostatki
jej dla przestrogi tych co się w
nią ~~[illegible]~~ dalej ~~[illegible]~~, iż tak pilnie
wglądywać będą i pilniej uwagę
zwracając, kto swej wdzięczności
ma też ~~[illegible]~~ się
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
przyjęciem Stawianej) ~~[illegible]~~ przyczyna (1) prze-
ciebie drogi cienia-
mawiając do ~~[illegible]~~ myśli ~~[illegible]~~
pracie zam się ~~[illegible]~~ którzy na-
~~[illegible]~~
śladowaniem prac tych, poda-
ną swojej ~~[illegible]~~ w miarę sił własnych
na potrzebę ~~[illegible]~~
wyśmiewczej nie ~~[illegible]~~ ośmiesz-
kają.
Na prace te, w
rodowi

zaczynam od rozkładu fikcowania [illegible] przez ś. p. [illegible] Hebel 8. X. 17

[illegible] władz wydawniczych pomników

staradawnego prawa polskiego [illegible]

[illegible]

[illegible] padlęcych

gdy

[illegible] od tej [illegible] że [illegible] każde

prawo albo się przez zwyczaj

albo przez ustawę [illegible]

[illegible] bezradnieje, więc [illegible]

[illegible] wyższa [illegible]

[illegible] pomników [illegible] prawa

polskiego [illegible] rozpadającą [illegible]

[illegible] ś. p. Antoni,

równie się zdawać [illegible] zebranie [illegible]

[illegible] tych pomników które się [illegible] zwyczaje

jak i tych które [illegible]

[illegible] ustawowo prawodawstwa

przedstawiają et pouczając [illegible]

[illegible]

[illegible] pierwsze

co do porządku rzeczy i [illegible]

[illegible] uprzedzają drugie, niech co [illegible]

tych wprzód niż o tych mówić, przedsiębiorców, zaczynam

[illegible] znowu uwa-

[illegible] rzecz od tej [illegible]

[illegible] że bardzo bliski

zachodzi związek (co do panowa-
wania i wykładania się [illegible]
[illegible] (chu [illegible]
[illegible]

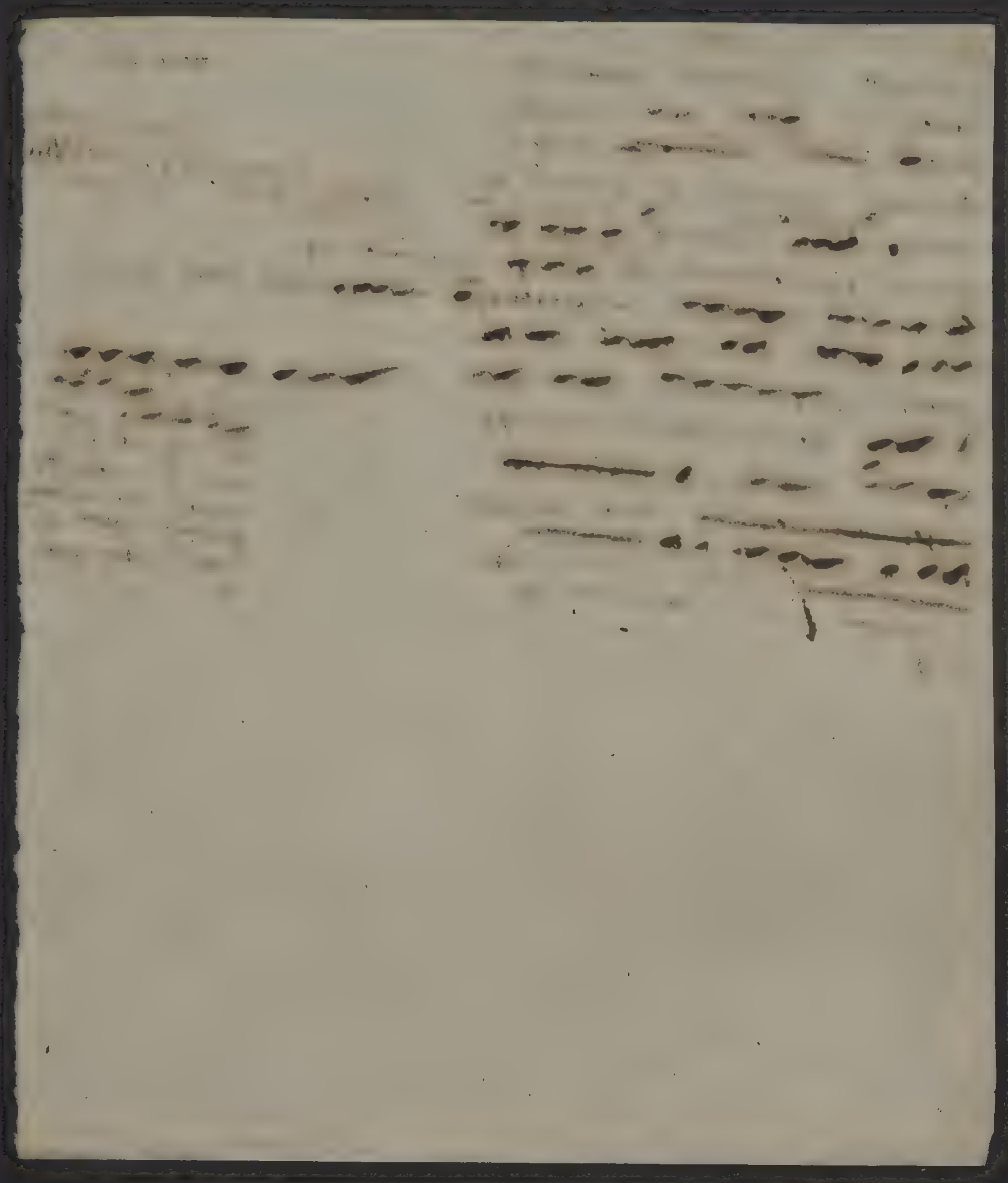
między słowem a pra-
wem

Jak nie wiemy którędy kieruje zwyczaj
wprzód nim zdań kierunku swego [illegible].
i nauka. Tak i kierunku [illegible] pra-
wa bierze

już odpowiednio
rozwinięte i stopniowi oświaty ludu u
którego ma być ~~[illegible]~~ chwilą tą
jest uskutecznione, ~~[illegible]~~ może z
kolei przyjść do godności u-
stawy. Prawodawca/ następnie sta-
wiając ~~[illegible]~~ naukowo za-
sady sprawiedliwości ~~[illegible]~~. starania się
~~[illegible]~~ usposobionym ~~[illegible]~~ ciągle czuwać,
~~[illegible]~~ dalej czuwać ~~[illegible]~~
ażeby ci ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ze zwyczaju i ustawy,
~~[illegible]~~ prawdy, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ nie ubiegając
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ władzy prawodawczej
i niesienie sobie w tej mierze po-
mocy.

przez ustawy
przedstawione sobie prawo i ustawione
ustawy przez [illegible]

~~[illegible]~~
sądząc ~~[illegible]~~ spiera-
jące się ~~[illegible]~~
moje ~~[illegible]~~
umieli dla rozstrzy-
gnięcia sprawy wy-
dobyć takie praw-
dy

rozwinięte i szczupłe wywody ludu
którego ma objaśniać odpowiednie mo-
[illegible] z ła-
tryzacją wynieść do godności
ustawy, i z należytą ne Nauką jest należytym
nem uczynić [illegible]
[illegible] Nadając mu
Tym sposobem zyskują sława-
jej się z ustawą w harmo-
nijnej całości, dopełniają wza-
jemnie i owa pod nazwą pra-
wa stawają na ostrzeżenie spra-
wiedliwości.
Jak według uwagi znakomitego
prawodawcy i praw wyko-
nawcy (1) francuzkiego prawodawa- francuzkie
[illegible]
Tu i wyłuszczalnie się
[illegible] Jak byliśmy się i jak
zawsze wyłuszczaliśmy gdyby nasi
ghie [illegible] prawodawcy szli byli dalej tą
drogą na jakiej ich Kazimierz
Wielki i Władysław Jagiełło upro-
wadzili, a z której [illegible]
polityczne [illegible]

dzie, mniej
oraz czuwać nad
tem, aby wykonanie
[illegible] praw [illegible]
[illegible] jedna [illegible]
[illegible] Drugiem zaś
[illegible] [illegible]
[illegible] uwagi
[illegible]
prawodawcy i przyczynia
[illegible]
[illegible]
[illegible] sprawiedli-
wości. Tadwi się w pra-
wie znajdować umieli.

Przeszli sami przez
wzgląd

(1) La coutume de Nivernais par M. Dupin. Paris [illegible] str. 3-4.

Helcel, 9 a,

Przedewszystkiem znam zapowiadamy, iż my żyjemy wyłuszczać w swych pismach, i sądzimy naszych do prze- wa[illegible], w wykształceniu ich [illegible] sposób jednakowy.

[illegible] [illegible] twierdzę [illegible] wyprzed [illegible] [illegible] [illegible] tej [illegible] nauka, i wykształcenie [illegible] jej dalszem [illegible].

~~Podobnie [illegible] i wyłuszczać~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ na giełdzie zag- czaj i wszędzie [illegible] dradze, [illegible] według stopnia cywili- zacji ludu żyjącego w tym kraju pojmowanej, a następnie udaje opiekę nad niem niezu- nym mężem, ażeby ci, stroz- gowi ~~[illegible]~~ od skarg [illegible] swej pieczy [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ uważając go, że

prawo do należycie

puścili wyprawdawcy [illegible] wypielęgnowane, ~~[illegible]~~ w prawdę należycie [illegible] zaszczepione [illegible] ~~[illegible]~~ ~~prawodawcy~~

I złożyli wypielęgnowanie od [illegible] giełdzie w ręce prawodawcy.

{Pierwszy podając jedną ręką naro-
dowi spisane pod swojem okiem wszystkie
~~[illegible]~~ ustawodawstwa i z dru-
giej zakładając mu szkołę (v. 13 ku),
w której kazał głównie uczyć
rzymskiego i kanonicznego prawa, ~~[illegible]~~ napawał się
~~miał~~ słuszną zaś nadzieją, że naród
nauczywszy się od Rzymian jak
przy wymiarze sprawiedliwości na-
leży obchodzić się ze zwycza-
jem i ustawą, będzie umiał
zastosowywać jedno i drugie do
swojego kraju. ~~[illegible]~~ I zbyłby się mniemania
w mniemaniu, gdyby był przy tem
postanowił, "że tylko z tych oby-
wateli którzy się prawa uczyli
i z ukończonych nauk otrzymali
świadectwo, wolno narodowi wy-
bierać ~~na~~ Sędziów."
Prawo z ustawą mięszać nie na-
leży, — druga ~~[illegible]~~ ~~ma~~ zaś nie na-
leży, — druga pierwsze kiedy ob-
wiązującą — pierwsze zaś kiedy ob-
ko, gdy mu święcenie da prawo-
dawca. Rozumiem że Kazimierz i Wła-
dysław Królowie kazali uczyć rzym-
skiego prawa, ale jednakże z przy-

gdyż, jak rzekliśmy, ma
zawsze

dopóki odwołaną
nie będzie;

czyn politycznych za uchwyciające Polskę nie uznawali go wcale (1). Przez to jednakże ~~[illegible]~~ nie zakazali. Sędziom odsuwać się do

(1) Hist. prawod. T. 6. 419 w przyp. VI. str. 410.

r. 1357

Helcel, III. b. 11

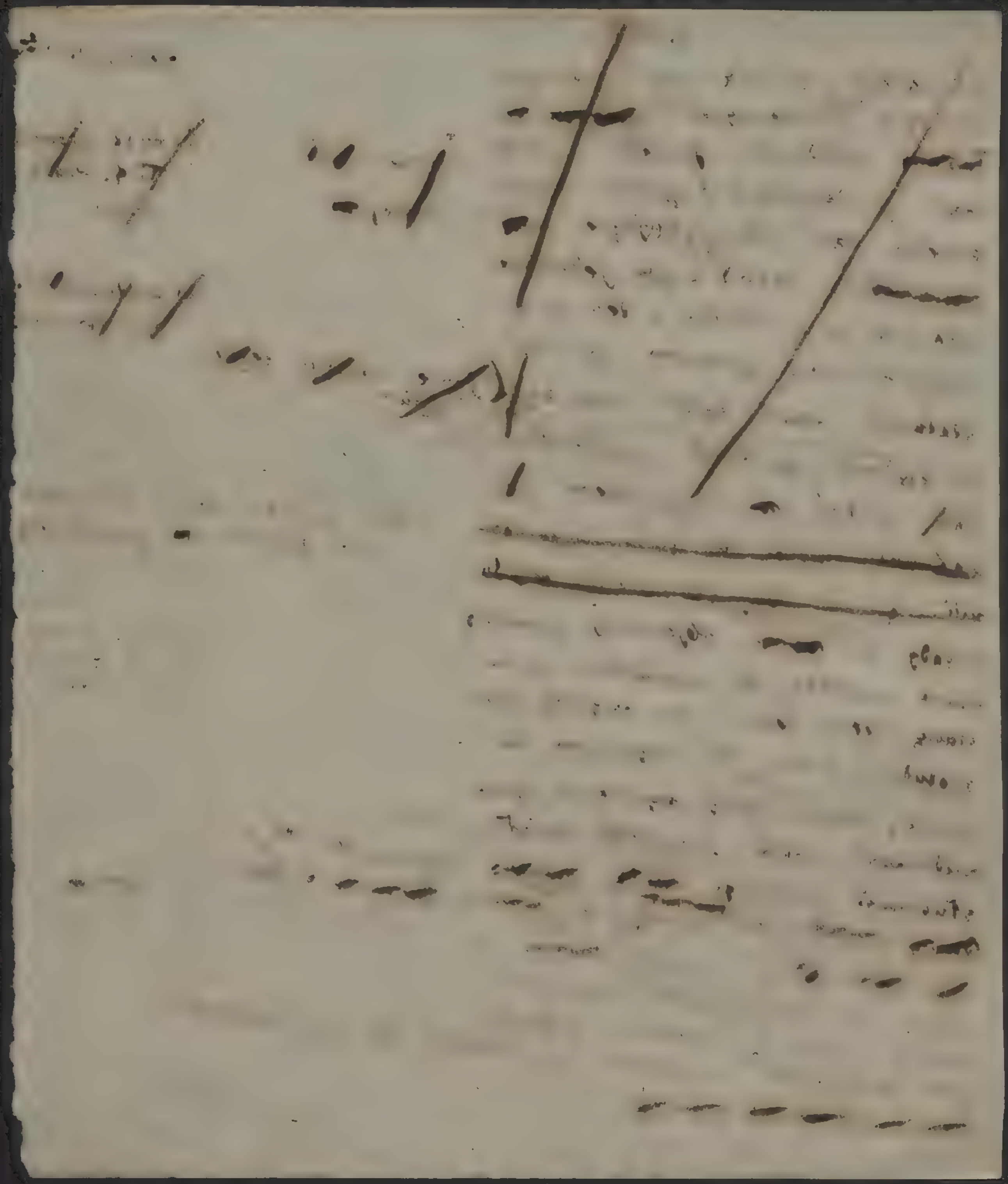
na sędziów. Chociaż sam i wcorga-
nizujący jego uniwersytet (r. 14.. [illegible]
[illegible] Władysław Jagiełło z przy-
czyn politycznych prawa rzym-
skiego. Za ukazującego [illegible] w Polsce [illegible]
[illegible] (r. 1420) i gdy jednakże
uka, ów w r. 1360. a ten w r.
1390–1400. pomimo że ab...
statutów same tylko zwyczaje (ius el...[?]) stałe (swego[?])
w sądach polskich przybacały, ka-
zali uczyć [illegible] rzymskiego pra-
[illegible]
[illegible]
zasady w rzymskiem objawionej prawie
słowa opiewa: że nietylko na u-
stawę (lex), lecz i na zwyczaj (con-
suetudo) i [illegible] lub wyrażony na
piśmie, [illegible]
[illegible]
stosować. A drugi [illegible] ciche [illegible]
prawdy [illegible] (1). Dla tego też i sami
[illegible] prawodawcy jak i na-
stępcy ich kodyfikujący ustawodaw-
stwo z prawa i statutów (jus et sta-
tuta terrestria) i rzymskiem posiłkować się nie zaniechali.
[illegible]

(a) Hist. prawod. P. G. 41 (?) w przyp.

(b) Hist. prawod. II. str. 410.

Li prawem tem kodyfikujący statuta posiłkowali,

(1) Porówn. pr. 35 ... D. I. 7. de legibus i t.d.

cy osobne posiadają.

Zkądże porządku spisywaczowi uwagi pomników prawa polskie ciągle na myśl zdybać ciągle z niemieckim?

~~uczynić to ... że sam będąc Niemcem i znając swojego narodu prawo, łatwo odgadywał ... że to i owe polskie podanie ... do niemieckiego będąc, może być łatwo zaliczać ... do Niemców, gdzieby go ci ... z drugiej ...~~

Miał w tem, jak się pokaże niżej, widoki swoje. Historya prawa polskiego odrzuconą mu jest za to ... że gdy od samego Niemiec ... że gdy od samego narodowości, a zawiązku z różnych Sławian i Teutonów składających się, tak od Celtów nazwana Germania, przeto ... dwojakiego pierwiastku były im prawa wzajemnie ... jedne ... przez drugie objaśniają.

Uprzedzając je ... lubiąc pomnika ... przelicytowany się w dem dawniej; ... jedne i te same

[a uczynić, stwierdza to ... nasz ... myśl, dzielnie w pismach pomniejszych wydanych, a gruntowny:

1. jak dwojakiego pochodzenia była narodowość Germanów, tak i

panowały przed wieki
prawa nad Skaldy

Hekel 32. a. 13

[illegible]

[illegible] Żaliz, Nawzą i Wiedą; że organizacya sądowa, kary pieniężne, w pierwszym układzie swoim w pewne przetworzone wieki, a kara śmierci i [illegible] publiczne, jako duchowi czasu nie odpowiedne (ukamienowanie, [illegible] samowolnie wydany układ odmienny; [illegible]) [illegible] że z praw rzeczowych i karnych jedne [illegible], utrzymały się w najpierwiejsze czasy (pasiżna), drugie w ustawę zamienione [illegible] (wy[illegible] do redakcyi nowej [illegible] wdowi, lub dostarczające dla [illegible] sady się [illegible] (uchwała [illegible]), [illegible] i na odwrót z ustawowego że zwyczajowego prawa [illegible] ustawowem wyrościły w nowego zwyczaj [illegible] w okręgu by całej Polski nawet przechowały się na czas w którym zwyczajowe [illegible] prawa ustawowe spisane, z innych dalej, na Czerwonej-Rusi, na Śląsku, do Mazowsza, na koniec do Prus. JC

[illegible] rzeczowych, a ze wszystkich [illegible]

sferę politycznych praw wnosząc [illegible] pi-
sać, jakie cele miał ów [illegible]
punkt, gdy się wziął do spisania
księgi zwyczajowego prawa.

Rozważmy więc prawo o wy-
posażeniu wdów i uchwały [illegible]
[illegible].

~~nadawanem~~, a nie ~~zasady~~ ~~niem~~ w odrębnem ~~ściganiu~~ (~~Nie~~ widać ko-wiem ~~azeby~~ ~~ustawa~~ jaka, ~~wyjąt-~~ku ~~prawodawstwa~~ nie ~~wyjąt-~~ku prawodawstwa ~~jak~~ [illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ we wszystkim ~~[illegible]~~, nie między-dzie prawodawstwa, nie między-dzie ~~[illegible]~~ zadnej styczności z Koroną przed pokojem w Toruniu po dwa kroć (r. 1411. 1466) zaw~~[illegible]~~ zawarcia ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ nadaw czas ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

wiedzieć ~~[illegible]~~ (1). ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (Wyra-żone w ~~[illegible]~~ owym pomniku prawo poza przepis zwierciadła saskiego, rodzież sta-ło ~~[illegible]~~ według zwierciadła sądów wielkich już sięga. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i grady należą-ły się w owe nadłabańskiej (kunie (z dziedzic margen-gabe i grady

czyli ~~nie~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przestanie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z wyjątku.

~~Krajów poza obrębem Pruskiem i Małopolski~~ ~~leżą-cych. Szada~~ ~~[illegible]~~ nawet ~~[illegible]~~ się na Pom-~~[illegible]~~ na Szląsku, w Mazowszu, na koniec od czasu zawarcia ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (wiedziano ~~[illegible]~~ i w Prusiech jakie. Pra-ktyka sądów ~~[illegible]~~ zwycza-je zachowuje względem ~~[illegible]~~ wypuszczania wdów ~~[illegible]~~ we wodzieniu wstępujących, i pomnik nie przepominał po-

(1) Praktyka sądowa r. 1416 ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ 1430. w. 1485. znaczy e-qui wszyscy, duo equi valentes pro curru ahas wasni-ky. Też samo po-mnik XXI. mówi o eyn pferd daz eren wagen czy, alz ze e halle, und ein ander pferd, daz ir knecht ryde

Przepomina

[illegible], przędziwo i ruchomości (1). Zwyczajowe prawo polskie przyznało wdowie po rycerzu [illegible], a następnie w [illegible] [illegible] wstępującej Dalekie więcej. Przyznało jej korony i konie, jak dziś mianowicie [illegible] i o takowe upominali się w imieniu swych żon mężowie, rodzice w imieniu [illegible] ich opiekunowie. Mało po mału coraz więcej umarzyły się wdowie wymagania, i zwykły uznawały w tem słuszność. [illegible] je na w świadectwo [illegible] Zwada większego § daje sła[illegible] [illegible] w §. 6.

[illegible] sama się dziadu z uczawszy [illegible]. Pokazuje się [illegible] z §. 10.

(1) Zwier. sask. I. 24. §. 1. 3.

[illegible] prawodawczy (§. 101)

Helcel 33.

...zapadłych (r. 1368–1420 ... i 1423.) upowszechnione ... za- ... zamieniwszy w usta- wę sejmujące stany, ... wska- zały bowiem drogę do starego dalszego rozwo- ju prawa najdalej doprowadzić zdoła się prawo pudatnie[illegible]

(1) Helcel Pomniki I. str. 2.. 296.

r. 1424. lub 1426 zapadłych ze altro[illegible]

... ustaw ... [illegible] ... ustaw ...

... pomijając ... [illegible]

... włodarza i komornika, ... karczmie spisać naszych szczegól- nych ... ustaw ... prawo zwyczajowe za- wadził, ... zasady ... spisać ... karczmarz ... od ... spisać ... karczmarz na ...

... według ... [illegible] ... wać naczelny, ... ustaw ...

] będącego w ciągu

spisane je na podstawie zwyczaju je sądu. sędziach prywa- tnych, włodarzu i komorniku, spi- sać w karczmie naszych, ... że; altro wy- jątku ... szlachcie ... w karczmach siadywać naszych, lub ... wstępującej do zwyczaj ... z nim ...

... się w ... najdalszej ... prze- wodnicy, i przed ... ... dozwala się liczbę ... ... tylko, dla pożytku, karczmy ... pierwszy w ... na nich ...

wyznać: że pomnik XV żaden wiek odleglejszy nie dawała ujawnić [redacted] liczba, aniżeli dowodzi, że do [redacted] najbliższej pierwszej będzie odnieść [redacted] [illegible] hydnaść jego do wieku XII. i że odtąd ujęte [redacted] liczby przez nadawcą dawcą [redacted]

polskie
prawo zwycza-
jowe pewnego ja-
kowa [redacted]

Z tych przykładów widać, że pytanie o wieku spisania pomnika, [redacted] nie da się rozwiązać z praw zawartych w nim tych które w czasy przechowały się wiernie, [redacted] lecz raczej z tych które jako postępowe okazują [redacted]

[illegible]

Z wyłącznie że je umieszczenie w pomnik najpierwej.

[redacted]

tym sposobem [illegible] cały szereg
owych praw zwyczajowych zebrać, i co
w nich rzeczywiście jest polskiego, czyli
z dawna w słowiańszczyźnie [illegible]
nującego, a co germańskiego z [illegible]
[illegible] wykazując, wynieść
na jaw jaśniejszych i rozwój zwycza-
jów naszych. Lecz takową pracę uważam
za szczególną, zadaniem gdym już
[illegible] w historyi prawodawstwa na-
[illegible]
[illegible]
[illegible] kiedy się wziąłem do spi-
sywania [illegible] naszych, nie tyle
jest ważne ze względu na wiedzę
[illegible] ile na [illegible], czyli ciekawą
rzecz wiedzieć, który prawodawstwa
na ten i ów zwyczaj zwracał uwa-
gę, nawiązał go i umieścił i na-
wzajem kiedy uznał potrzebę uchy-
lić go i go uchylenia ciężkiego
dalej, a nawet w najpóźniejsze czasy.
[illegible]
[illegible]

Uwaga ta najprawdziwsza zastosowana,
że nie raz, lecz po dwakroć, a może
i więcej, spisywaniem [illegible] zwyczaju-
mnie prawa w [illegible] zajmowano(1), że
[illegible] dawne jego spisy, uzupeł-
niano je, i że w [illegible] ogóle [illegible]
w tym względzie postępowaniu ca-
ła, jak się okazała z [illegible]

(1) Słusznie to twier-
dzą Adam hr. Sie-
rakowski i Nessel-
mann. Patrz Przy-
pomnienie się [illegible]
pierwszego w II.
[illegible] Sarad. pra-
wa polsk. pomni-
ków [illegible] XIV. i
wyrażone tamże
Dopomożenie
drugiego.

[illegible] powinikami nadłabniejszego prawodawstwa [illegible]

o czem Grünaru (s. 277. 279. 281) pu-
wie obszernie.

Po dalsze w tym względzie szczegóły odsyłając czytelnika do niezwykłych prac Romualda Hubego i Adama hr. Sie[illegible] i samego Helcla(1) przystępując do rozwiązania pytania, jakie miano w tem cele, gdy się prawo do rzeczy, bądź po raz pierwszy w czasach niewiadomych, zbiór lepiej z oryginału i wiele dawniejszego [illegible]. Mniema Helcel (2) że spisywacz prawa, "czy to żyd w Polsce, czy też w Krzyżackiej Dzierżawy, bądź w jakiejś niemieckiej kolonii Sobiesem, lub Wajdem w miasteczku, zasadami prawa polskiego, jakie się najczęściej używały." Mniema dalej, że częściej dla pożytecznych do zelżie niemieckich w Prusach [illegible] kolonii niemieckich w Prusach lub na Pomorzu, utorzył swą księgę, że znając [illegible], czego chciał udzielić o tem wiedzy dal. był bliskim sąsiadom [illegible] ukoł stawa- czym Niemcom [illegible]

(1) Pawe rozprawę pierwszego w Bibl. Warsz. z 1859 III. 312-16, a drugą w Przy- mówieniu się swem i w przemowie do księgi prawa zwyczajowego pol- skiego XIII. wieku.

(2) Przedmowa do księgi prawa str. 8. według Nes- selmana

tylko

starożytnym prawnikom w Prusach i Po-
morzu mieszkającym. [illegible]
[illegible]

{ nie znalazł [illegible] odpowiedniej tej uwa-
gi, że jeżeli Sędzią lub Wójtem
był ten, który dla wszystkich ludzi po-
[illegible] tegoż sam prawodawca pisał,
trudny był [illegible] nienapisać [illegible]
[illegible]
[illegible] jedenastego i półnadziesięciu zwo-
nej, niż dawne pod imię u znacze-
niu "Zwyczaj" wypowiedział; by nie-
wiać u mniejsze rzeczy u prawach
jego ogólnych niż szczegóły u przy-
wileju i tudzież najczęstszy jego
odwiecznym wydawać; by na końcu
[illegible] na końcu tenże świad-
czy przez inne zawiadomienie nie da-
ci wykonywany na przestrzeni
[illegible] a tem co dopiero wydzierżone
[illegible] leży w niepamięci, [illegible] a tem
wau przeszła w niepamięć,
[illegible] u żydów i praktycznie
[illegible]
miało znaczenie, [illegible]
[illegible]
[illegible] organizmu
wpisanych ustawach organizmu
rządowego? niedzieły rzeczy dusze-
kiej tego co go wcale nie obcho-
dziło, jak zwrócić uwagę na [illegible]

{ tego nie podzielają

z czem, również na wsi jak w mieście, „szczególnéj" [illegible] cudziennej. [illegible]

Dowód Adama hr. Sierakowskiego (1) że księgi w mowie prawa zwyczajowe" jest właśnie owem prawem, które Rusacy w r. 1249. żywcem od sąsiadów Polaków przejęli, upada też zdaniem mojem, a upada przez to, że w takim razie prawa rzeczone nie składałaby się z zbioru przepisów pewnych tylko i umyślnie wyszukanych, w tym celu, a których wraz z [illegible] przepisów, lecz przedstawiałyby raczéj w układzie praktycznego i do codziennego użytku zastosowanego prawodawstwa. [prusacy mieszkali (w?) Niemcy] [wydały się] [jak wyżej napomknęliśmy,]

Na koniec uwaga Edwina Volckmann, który na rok wprzód niż Helcel, już ogłoszony akt swój jeszcze druk, nie wyczytany, [illegible] [illegible] od niego [illegible]

Daje uwagę, mówiąc, że prawa rzeczone w niemczyzna, że prawa rzeczone w niewiastej tylko części Polski [illegible] z Niemcami graniczącej podpadać mogły, i służyć musiały za zdawało się, i służyć musiała za podręcznik prawniczy dla jakiegoś urzędnika zakonu krzyżackiego w Polsce

(1) Przypomnienie się str. XVI.

(1) Das älteste geschriebene polnische Recht. Denkmal von dem Gymnasiallehrer Dr. Edwin Volckmann, Elbing 18[illegible]

Hekel, 36. 18

siach", zdaje się mi błędną dla te-
go, że w takim przypadku nie
byłby ów podręcznik głównie samej
dykcji szczegółowie (z wyjątkiem prze-
pisów) naśladować, lecz przedstawić pra-
wo polsko-pruskie, szczególnie do
uchwał z r. 1249. 1252. 1278 (1) zreda-
gowane. Rzeczone prawo [
więcej Dawniejsze, sięgające nie tyl-
ko Chrobrowych i Gallickich, lecz na-
wet Lechickich czasów. I takie pra-
wo miało krzyżackiemu urzędni-
kowi służyć za podręcznik?

Czemuż więc było [illegible] udawa-
nie że sam [illegible] nie
było za co go udaje?
Ponieważ na to cechy zewnętrzne
rękopisu nie wyjaśniają, należy
zajrzeć mu wewnątrz, i tam szu-
kać dowodów.

Osiedlani od Krzyżaków w zdobyw-
nych a nigdy zupełnie nie zdobytych
Prusach Niemcy przewidywali, że [illegible]
[illegible]
zdobyczy porządek wtedy, kiedy zmuszeni
podlec panowaniu, dostrzegali, że
się oszczędzą pod panowaniem [illegible]

[co innego niż przedstawiono we wymieniu [illegible] (2). Dominikowe ko- niem jest

(1) Patrz je wydrukowa-
nie do księgi pra-
wa książąt, str. 9-
11.

(2) Główniejsze są: sposób pr. Prusaków (Mazurów) nie ma być posiłkiem. Dopiero stanie sprawiedliwości zstępnych, wstępnych i pobocznych, i rycerz (sam sędzią) nie umie zupełnie prawdziwie przyznać, (mianowicie kiedyś złożony się zakończył) i uchyla się [illegible] że z urzędów, kara [illegible] na części urzędów dopuszczone, rycerza głowa za grzywnami, tego co ma tylko prawo rycerskie 15. ocenia- wana i t. d.

stwi, które są zjednoczywszy się z Litwą
od dawnego czasu z Naszą zjed-
noczoną. Damysł ich stawał się
pewniejszym po bitwie z Krzyża-
kami w 1410 pod Dąbrową i Szem-
bachem (Grünwald und Tannen-
berg) zwanej, aż na koniec
przez poddanie się Prus Kazi-
mierzowi Jagiellończykowi zwierz-
chność zupełnie.

~~Pań~~ gdy od ~~Polaków~~ Polski i Litwy ~~[illegible]~~ Krzyżacki za-
kon ~~[illegible]~~ prędzej porwiej przyjść ~~[illegible]~~ utracił swoje
~~[illegible]~~ panowanie ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Nad-
Wisłą, ~~[illegible]~~ które na jeden z
sąsiadów albo nawet na obadwa
przejdzie, urządzili za rzeką ko-
mierzną, uchwaj mieć się lepiej ~~jak~~
bulwy z piwowani ludów, które ~~[illegible]~~
Rząd wiedzieć nic nie kiedy. W życiu
była zwracać uwagę zawsze na
chrześcijańską Polskę, i właśnie
w onym jak czasie kiedy Papież już
zamknął się na niepokojące Pol-

jedno z dwojga nastąpić musi; że albo niemieckie się panowanie [illegible] nad [illegible] Prusami przyłożeni, albo Polska i Litwa zjednoczone [illegible] zawdzięczą Prusakom, [illegible] li za wzór konieczny uchronić się z prawami narodu, z którym się prędzej później w sprzeczności przyjazny lub nieprzyjazny [illegible] zny zeszłej; mieli. W tym celu wrzeli się do praw cudzych, umieniając odusznie, że się z nich lepiej niż z ustaw duch narodowości pojmuje. I pokazało się, że w tylko zwyczajów wiele jest [illegible] stanowe, spadkowe, karne, krzyżując się wzajemnie z germańskimi,

Aelred, 37. a.

r do, mówię, przewidując [illegible] ui i myśląc da [illegible] przed niemcy, sięgający

Dzierżawy wszelkie zwierz: II. 49. 5.5.9. Zaprowadzenie granicznego [illegible] Dawne II. 29. [illegible] Prawo o [illegible] 49. 4. 3.; 4. 6. Chmiel, zajęcie [illegible] 55. 5. [illegible] 72. 5. 4.

przedsiębiorczości: do [illegible] owych, jakie [illegible] w użyciu nad Żalnią mają teraz w Polsce znaczenie(?): że

przeszkadzawały tak, iż [illegible] polskie
[illegible] łagodniejsze od niemieckich
krajów, najczęściej szlachty ja- Kładąc (obok siebie [illegible] prawa
kich że dać nie mogły. [illegible] [illegible] jednakowe,
[illegible] [illegible] [illegible] (ubogą) [illegible] [illegible] gdzie szczycimy
ze szlachtą i [illegible] a szla- równając, wagę obu zasad a zasługę
chectwo z rycerskością [illegible] w nich urodzenia,
[illegible]
[illegible] i prawami im równe
nadając w nagrodzie ziemskiej przyznawszy,
[illegible] upewniły
dom stworzon wszelkiego stanu,
że jeżeli nawet swe prawa
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] myśląc o tem, ażeby prawa
w [illegible] czasu, z ich widokami zgodne,
nym spisane, mieli były kory-
zacy dać za poddaństwa urzędni-
kowi swojemu, i kazać jakiś pa-
nowi swemu według niego sądzić, i
[illegible] według (nich) których wszystko
nim rządzić. [illegible] przedstawiali, nie
co były polskiem poddaństwem [illegible] polskiem [illegible] od się prawie
liczby [illegible] było każąc poddanych
pisać?
Oczywiście iż w Prusach pamiętając w swem [illegible]
[illegible]
[illegible] postawy i powinność [illegible] samym
[illegible] musiał się [illegible] województwa wielkiemu
a musiał: dla tego, że [illegible] gdy

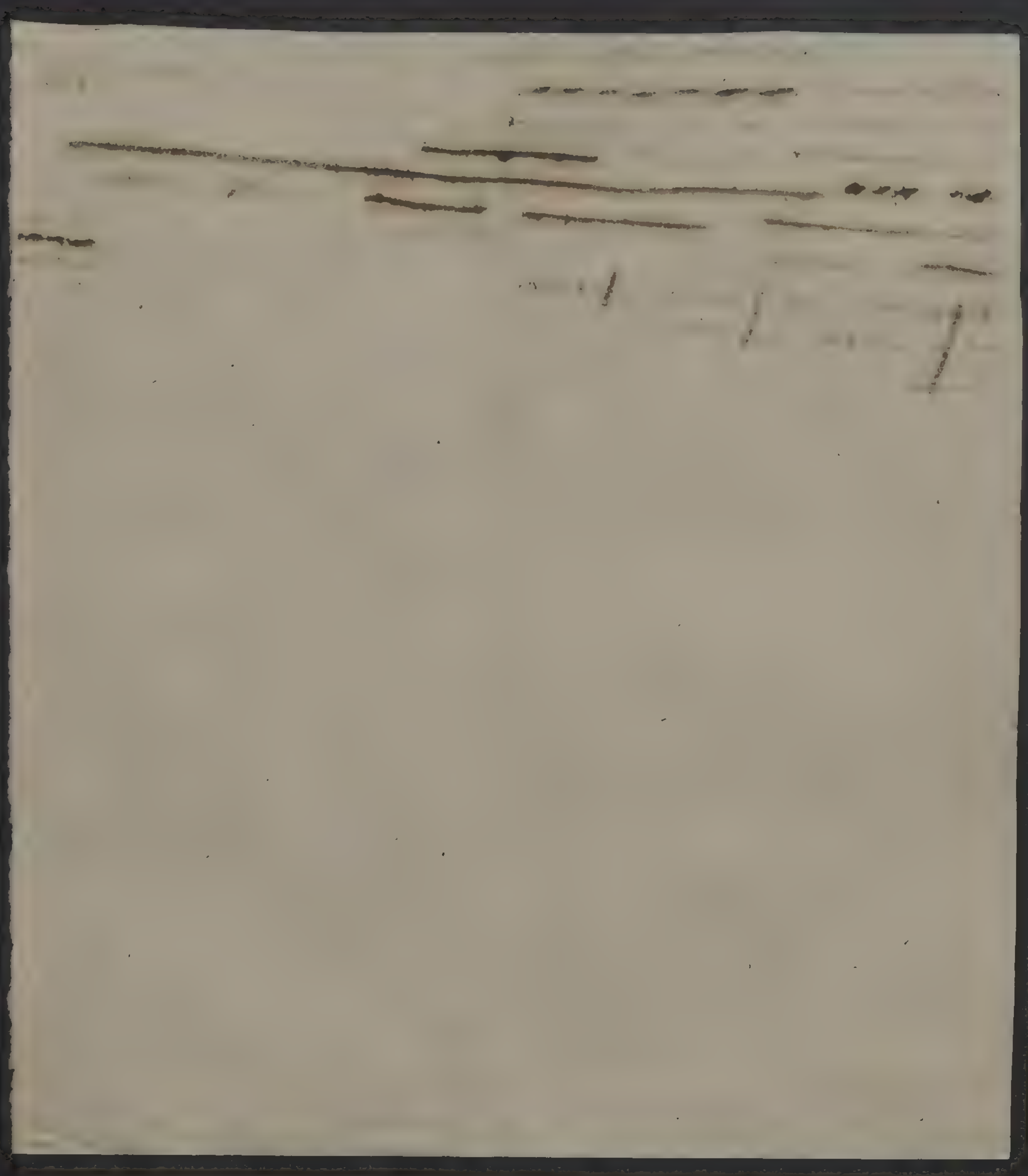
Hekel 37. b.

takie prawo, które w Polsce
ukształtowały ~~[illegible]~~
na ludowych a nie na szlacheckich,
jak niemieckie, zasadach "sparszywiały" się, ~~[illegible]~~,
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wszystkich najwyższa
dla ludu
~~[illegible]~~ [illegible].

Ład nie~~[illegible]~~mieckiego

Rozważmy teraz prawa, przeznaczone w drugim wypadku.

Pomnik

21

po szczególe

Prawa te wyliczają kmiotkowe ciężące, w dawnym będące składzie, Helcel 47.
między wszystkie z monarszemi
prawami. ~~Włodarzy~~ dobra jego za-
mieszkujący winni mu byli jako dziedzicowi dzie-
Tem czynszu prawdnie,
stróżę, sep, i ciż sami wraz z resztą
z obywatelami, kraju doświadczali mu i z kniaziami byli
podwód, dawać przewód, nocleg
(gdy) czasie przejazdów. Owe należytości, jeżeli
nie tak pidahać, mógł
wraz z prawem pobierania po z wyłącznych szczegółów da-
wszystkich dobrach
rować, własność kaźniom jego sta-
nowiły z których ciążące duch-
dy spożywać albo sam, albo ten,
którema je darował. Ale uwolnić
od stawania pod rozwinięła do ka-
ju nadużycia sądownictwo najszczy-
tniejsze polityczne sprawy kraju rozstrzygające
śmierci za zakaz przeciągać na prawo bicia monety
dawać prywatnemu,
nie godziło się mu kalyna tem kraj ca-
ły zaludował. Ta też kiedy tenże
szlachcicki Władysław, atamież dał
to prawo Biskupowi i kapitule poznań-
skiej, ledwo życiem tego nie przypła-
cił. Po nim nikt się już panujących

nie poważył wydzierać praw [illegible]

[illegible], i chcieli się ich pozbyć,

mógł jedynie zlać je z prawa-

mi Korony, jak to uczynili czesi [illegible]

ciemięży i zakwicy książęta. Prze-

ciwko zmniejszeniu prawdziwego jako czynszu, ludzie przeciwko

darowaniu praw swoich szlacheckich, nikt

nie prowadził (jeżeli je mógł) darował samowolnie).

[illegible] się z urząd przez to

a wskazał prywatnych i [illegible] ale przyznanych dla Korony praw ustą-

pić nie mogąc chyba [illegible] zgodą [illegible]

na to [illegible] narodu.

[illegible]

Jak już w r. 1163 [illegible]

wyrzeczono na wiecu, kiedy Ka-

zimierz Sprawiedliwy, czuwając i

niecąc darowizny czynił wielkiej rodzinie, ich się uczynił Majątków.

Dawid (1). Też samo pełne prawa w [illegible] pradawnych

[illegible]

dziedzicznych po ojcu i dziadzie nie

wolno było darować upoważnienia

na to od rodu nie zyskawszy. Na-

bytemi zaś pojedynczo ulegającemi chcieli odstąpić, musiał

[illegible] pozwolenie prosić króla,

a ten co je wziął nie mógł

pozbyć się od tych samych ciężarów jakie uciążały

dawnego ich posiadacza. To też pogrążył

[illegible] chcąc się pozbyć upadkowania

lub monarcha chcąc się z dru-

giemi jak [illegible] każdy prawo, [illegible]

(własnym przemysłem mógł nabyć [illegible] chciał, ale wszystko od króla [illegible]

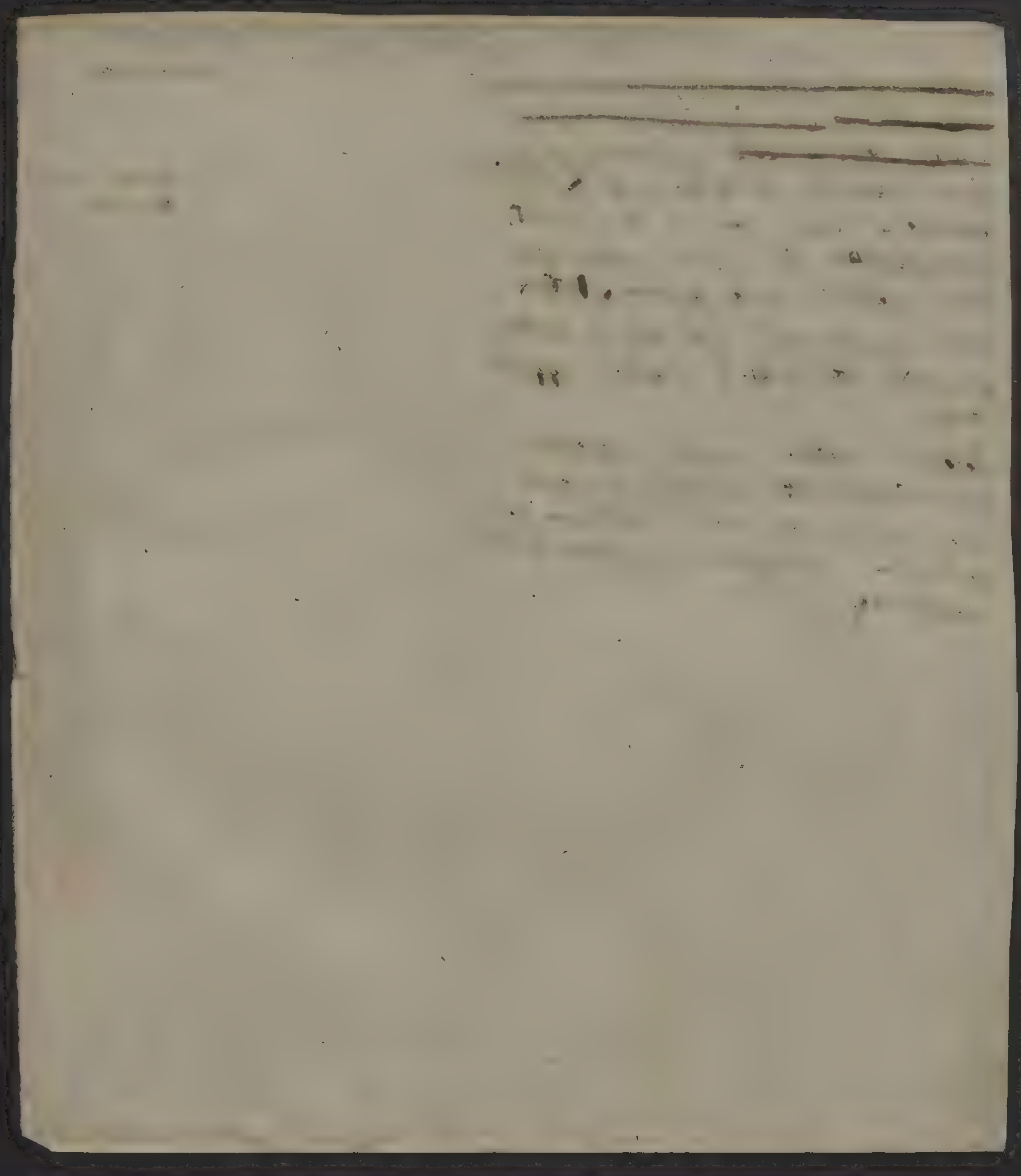
(1) Patrz gr. u Lelewela [illegible] w Polsce śr. wiek III. 131–3. i poczyniono nad nim uwagi przeciwne.

Helcel 48.

~~[illegible]~~ prawodawca litewski (szak. I. a. 18. 20) że dobra takie skonfiskuje, jeżeli ten co je weźmie, obowiązków do nich przywiązanych pełnić nie będzie. To też samo powtarza, jak się w litew. prawodz. (V. a. 71.) rzekło, Zygmunt Aug.

Lelewel błędnie wyraz *hereditas* wyrozumiawszy, i od *possessio* nie odróżniwszy go, jak to sam zeznał (1) pociągnął za sobą w błąd Szajnochę.

(1) Polska śr. wiek. III. 475

tylko śledziła [illegible] ten jej czy Warny
czy jego sługa (1) dowiedzieć, [illegible],
ażeby przez tak zwane accessa-
rium (2) wmieszany sprawę, a kiedy
na teraz, lecz [illegible], czy też
sam Warny jest [illegible] pu-
szczony (3), ten [illegible] jeżeli nasych-
miast nie [illegible], że nim
jest, winien być [illegible] naznaczo-
nym przez sąd czasie, usprawie-
dliwić się z [illegible] (4)
[illegible]

Zkądże Dawid na to, że pretory-
zenie wrzucane nie były dawne-
mi przyjaciółmi [illegible] pa-
szczyzniakami, [illegible] się tak zwały? [illegible]
Dawid tedy w [illegible] wyrazach,
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible], [illegible]-
[illegible] [illegible]. W barbarzyń-
[illegible] [illegible] niewol-
skich czasach, kupowanym niewol-
nikom polanu, głowę, ażeby go tem
łatwiej można było poznać, że
jest niewolnikiem [illegible]. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] Ten [illegible] w r. 1448
ażeby przez na zasadzie, i że
sługa Warnego [illegible] (5) będąc niewolnikiem
[illegible] dowiedzieć nie go machi-
nalnie łacińskim wyraz rasus [illegible]

[tak naprzód
[zwłaszcza gdy

[przez które oznaczone jest.

Ażeby coś same praktykowano w Kol-
legiatach, nie ma na to
żadnego dowodu.

(1) Podwiązek, według wyrażenia się Naruszewicza, w czem hist. narod. V. s. 132. [illegible]

(2) Excerptio, patrz Sam[illegible] s. 417

(3) R. 1426. nr. 2112. quod non esset [illegible] ministerialis, quia non ogu [illegible]

(4) R. 1426. nr. 1810. [illegible] [illegible] Debet [illegible] infra duas [illegible], quod est [illegible], [illegible] [illegible] ministerialis.

(5) Gudula patrz hist. narod. III. s. 6. w przyp. i Lelewela Polska śr. wieku III. str. 500. w przyp.

† Niewolników nie było w Polsce; byli jeńcy wojenni, poddani etc. Nie używano ich nigdy do pomocy. Używały ludzi [illegible] nawet nie [illegible] [illegible]. Takich [illegible] [illegible] (5). [illegible]

Helcel 74.

~~Ziemi. dow~~ 7. 33

Gdy wyraz „pan” przestał być dostojnika; „pozwolenie” (znaczenie nawet przeciwnie urzędnika niższego, którego zakończyła za przewinienia [illegible] dawny przez nagan [illegible] muszą ka... [illegible] przyjęte [illegible] ... (1) [illegible]

~~[illegible] ... od [illegible]~~

[illegible] ... pryncypała, ten za przez... [illegible] -nie uważany, nie mógł [illegible] wać sądownie zmarszczone... [illegible] ... jak [illegible] ... w przyjmowaniu pryncypała swojego, [illegible] ... jak się wyrażano, gutym, czyli nie przyzwoicie... bionym a więc będzie bez znaczenia / bez kaucji, jak dziś mówimy /, żąda samin, którego za przemieniem się w urzędzie

~~nie było na czem [illegible]~~

uczynić tego winien był, ważym się z nim do czynności zabrać, i karać ... w swojej przyzwoitości ... liczyć (3). Cóż więc zyskiwał na tem, że miał zastępcę, który musiał być czynnym, i kiedy sam miał ulgę w pracy ~~[illegible]~~ ... chającą się do stanu, ażeby jej chcąc chwilowo zwolnionym z całej sprawy, nie ... L kazał pisać swe... nu podwładnemu, a sam przykładał pieczęć, czyli jakiegoś dziś używamy podpisywać się.

L przyzwoitość, choć wyraz „przyzwoicie” ... ywał, jednak

[wyraz ...

zw... ... strzyżenia ... pozy ... (wem pryszka... ... nie był ... wał ... le. Urzędnik chcący się dać przez swoje... go podwład... nego zastą... pić, winien był żądać, że go ... zastępca ... (?): ... co nie ... zna... czyć, że gdyby w czem zyskał... czył odmówić za niego. Nie chciał.

(1) W przytoczonych tekstach Gryma ... 7. i ... Zamojskiej ... I. 216-30.

(2) N. 1369. nr. 3992. Sidko ministerialis ... famulum, ... ministerialem.

(3) N. 1448. nr. 3316. cedavit ... ministeriali alias ... służebnikiem sine principali.

Helcel 85.

Wszystko com dotąd przytoczył
~~do~~ odnosi się do pierwszego dzia-
łu. Drugi dział w którym występ-
pują stany narodu i ludu, czyli
panowie, szlachta i lud, tak przy-
sli jak chcę, przedstawiona jest ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~wielkiej~~
~~[illegible]~~ w Praktyce sądowej w dalszej ~~[illegible]~~ wielkiej waż-
narodu
(że chcąc wydobyć co wydobyła
nowego, potrzebaby napisać ka-
nowego, potrzebaby napisać in-
ny. Przedstawię w drugim ar-
tykule tego dzieła historyą
stanowienia i stosunków [z ich tak politycz- nych jak i] ekonomicz-
nych od czasów przedpiastowskich
aż do r. 1861 w którym powstało Towarzystwo rolnicze
~~[illegible]~~ zamiar stanowczy uwłaszcz-
enia ludu polskiego. W dalszym
ciągu [zamyślając,] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jeżeli zdro-
wie dopisze i okoliczności po-
zwolą przy tem, napisać monogra-
fią o szlachcie i miastach, pu-
dam tymczasowo co o tem najważniejszego
~~[illegible]~~ rzeczona Praktyka sądo-
wa przyniosła, dopełniając co się
w tym względzie w historyi pra-
wodawstw i w rozprawach do sta-
nowienia podanych przeszedł.

Z tomu IV.
historyi prawo-
dawstw.

Helcel 86. a.

Szlachta różniła się od włodyków i kmieci ~~...~~ herbem, ~~...~~ ~~...~~ ~~...~~ ~~...~~ [illegible] chlebodawców, równać się z [illegible] z ziemi [illegible] dyczenie u których służył (2). Sędzią jego nie był wolny, panu sędzią jego ~~...~~ władzy ~~...~~ poddanego szlachcica, ~~...~~ ~~...~~ chyba gdy się sam zgodził na to (3). Zaznaczyłem w dzielnicach Piastów śląskich i mazowieckich nie zapoczątkowano szlachectwa (4), i uważano je jedynie za obcego w Krakowie (5). Nie ~~...~~ pojmowano na Śląsku ~~...~~ ~~...~~ ~~...~~ ~~...~~ w Polsce i na Mazowszu wzajemność prawa (6), prawo i szlachectwo (miejscowa)

~~...~~ dawało jej prawo do większej ~~...~~ niż ~~...~~ władzy ~~...~~ (Zam[illegible]) tylko ~~...~~ by później niżej ~~...~~ w Polsce pod względem ~~...~~ mieniam ze ~~...~~ herbowymi gdy był ~~...~~

(1) R. 1417. nr. [illegible]. Dixit se esse medium nobilem [illegible] ~~...~~ ~~...~~ ~~...~~ re.

(2) R. 1448. nr. 3099. nobilis Hyncza [illegible] servitor Castellani [illegible] Decens[illegible].

(3) R. [illegible] nr. 3604. [illegible] Episcopi Cracoviensis de servis et ducatu Severiensi [illegible] jus in curia sua [illegible] Cracovie factum, locatum et [illegible].

(4) R. 1448. nr. 3735.

(5) R. 1473. nr. 4104. homo extraneus quia de Mazovia.

~~(7) R. 1471. nr. 4448. nobilis Mycla[illegible] [illegible] et [illegible] Regis.~~

(6) R. 1450. nr. 3414. laudum quod fecerunt domini et mandato Regis servari debet per totum Regnum et Ducatum Mazovie.

Tu jednakowe ... i sam uważanie (1). [illegible]

[illegible]

bez ubliżenia swojemu szlachectwu mógł być gotowemu ... Kto ziemi nie ma i t. d.; ale ... szynkarza ... lub z rodziców szynkarzy ... [illegible] mało ... nawet: mieszczki nie ... rodem szlachcianka nie mogła ubliżać swojemu szlachectwu przez powiązywanie (3). Zgoda także z powiedzeniem ... także jednoczyć rycerstwo, ten ... nie uważał szlachectwa ... zwłaszcza gdy ... charakter ... wo ... dla zatrudnień ... ujmy rycerstwu ... czyniących ...

Tu szlachcianką bylé się ... nie ... szlachcianie ... Dawnie ... szlachcic

... zrodzony nie uważano ... szlachcianki, jeżeli szynkarzowi ... poddani nie ... kiedy ... szlacheckiej ... wiej ...

(1) R. 1472. nr. 4108. pro legitimo et vero nobili, de domo, genealogia et linea nobilium i jurata ... Kazimierz Dux Mazoviae Electus ecclesiae Plocensis et Regni Poloniae ...

(2) R. 1471. nr. 4048. ... Mysław ... linealem et ... Regis. 1473. nr. 4045. ... pater ... et mater ... propinas ... cerevisiam.

(3) R. 1428. nr. ... Advocatus de ... nobilitatem quam ... purgavit.

Helcel 86.6.
87. 26

~~Tyle o szlachcie ze stanowiska jej~~
~~życia politycznego~~ ~~uważanej~~ Z
widoku życia domowego i gospodar-
stwa do ~~ludu~~ – ~~miejskiego i wiej-~~
~~skiego~~ + mieszczan i kmieci rozważając ~~go~~ (szlachty) niżej, po-
wiemy się przed rokiem 1796
w którym ~~[...]~~ ludowi miejskie-
mu i wiejskiemu nabywać na
własność dóbr ziemskich zaka-
zano i niczem się (ona) od miejskich
obywatelów prócz prawa ziem-
skiego i herbowności, a od wło-
ścian prócz (drugiej) ~~tej~~ niczem żgoła
nie różniła ~~szlachta~~. ~~Zatem~~
~~bohaterki zawołania rozważając~~
~~się~~, powiemy resztę o życiu
domowem narodu polskie-
go według źródeł naw-
odnych.

~~a jeżeli ich zawiódł, wtedy garnął~~
~~się pod cudzy szczyt, i tak swój~~
~~z jego szczytem łącząc, przywdziewali~~
~~dwa, trzy i t.d. miana. Nawet~~
~~czas radami czyli przydomki de~~
~~domo, de familia, de genere, i z~~
~~nich wyrazami, de genere et fami-~~
~~lia, de stirpe et familia, de stir-~~
~~pe ac domo, de domo et familia,~~
~~de domo et genere ród swój wy-~~
~~wodzący, mieli wszelkie jakie pra-~~
~~wa dawało z rodu szczyt, a~~
~~przybrani do herbu uczestnictwa~~
~~w samem tylko zawołaniu je-~~
~~go (proclama), mieli szczyt~~
~~wtedy dopiero, kiedy rodowych nie~~
~~było.~~
~~Chcąc to zrozumieć należy się-~~
~~gnąć aż do samego początku wo-~~
~~jowództwa polskiego.~~

ka polska z całą zachodnio-europejską
wspólną w niepamięć nie znane
jej zawołanie, i szczodrzem szczytu się
zupełnie.
Dany niżej obrazeczek herbowni
ści polskiej, i na tych samych co
w poprzedzającej rozprawie naszej
o polskiej heraldyce opierający się
(ważnej) niżony Żebrawski zapo-
życzył ~~[illegible]~~ z dzieła Hefele-
wego zaczerpniętemi.

~~Prawdziwość te-
go cośmy tam
wyrzekli, wesprze-
my dowodami z~~

~~— uważanej)~~ ~~Jej~~ ~~Hefel 86.k.~~

~~Tyle o szlachcie w jej stosunku do
do mieszczan i [illegible] miejskiego
[illegible] uważanej. Sto-
sunek jej do życia domowego
i obyczajności życia~~

~~życia politycznego. Do [illegible]~~

Helcel 88.

Dziś mieszczany i bezpośrednie mia-
sta jak Krakowskie ^ znaj-
dujemy urzędnicy (1) [illegible]
li, mając swoich zastępców,
szumną nazwą Landwojtów mia-
nowanych (2). Niekiedy jeden urzęd-
nik sprawował urząd w mieście Wójta a Sołtysa we wsi
(3); za
ktorą na stan ludu wpływało,
gdyż wtedy ów Sołtys ^ daleko
wyższej władzy
używał, azeby się prawa uzadni-
czemu zdawało zadość. Czytamy
więc, że w niektórych włościach
nie mógł się inaczej sąd odbyć,
jak przez kmieci zebranych kolegialnie
Dla dania wyroku
Jeżeli ci, dla przeszkód nie-
zawisłych od siebie nie mogli się
zebrać, to i sąd odbyć się
nie mógł, albowiem dwór miej-
scowy nie uważał się być upo-
ważniony do zawyrokowania z nim tylko
sam
Sołtysem (4). Tem słu-
szniej w miastach szlacheckich
[illegible] w [illegible] zadziać. O zakupiectwo
rzecz się ta działa. O zakupiectwo
jawnie od Krakowian napdy prawidła-
rzów pospolitowe nie inaczej ich zapo-

^ Ciężkowice, Bochnię, lub nawet wsie, jak Juchów, Bogumiłowice i t. d.

^ mając spływającą nań z urzędu powagę

^ jednym z

(1) Hist. prawod. IV. s. 96. w przyp.

(2) R. 1381. 1420. 1441. 1443. nr. 216. 1693. 2937. 3167.

(3) R. 1428. nr. 2160.

(4) R. 1472. nr. 2094.

i jako i wzięnych

zwaić [illegible] uwięzić sąd kuilew- [illegible] i
eli nakazał [illegible] aż po wyprowadze-
niu śledztwa, [illegible] że porwanili
[illegible] wszczynienie [illegible] (1)...

(1) Sprawa była o
zabójstwo Andrze-
ja Zenczyniewie-
go, który kiedy
rozpoczął nierwszy.
r. 1862, nr. 3662.

Hekel 89. a,

~~Mieszczanie~~ Żydzi

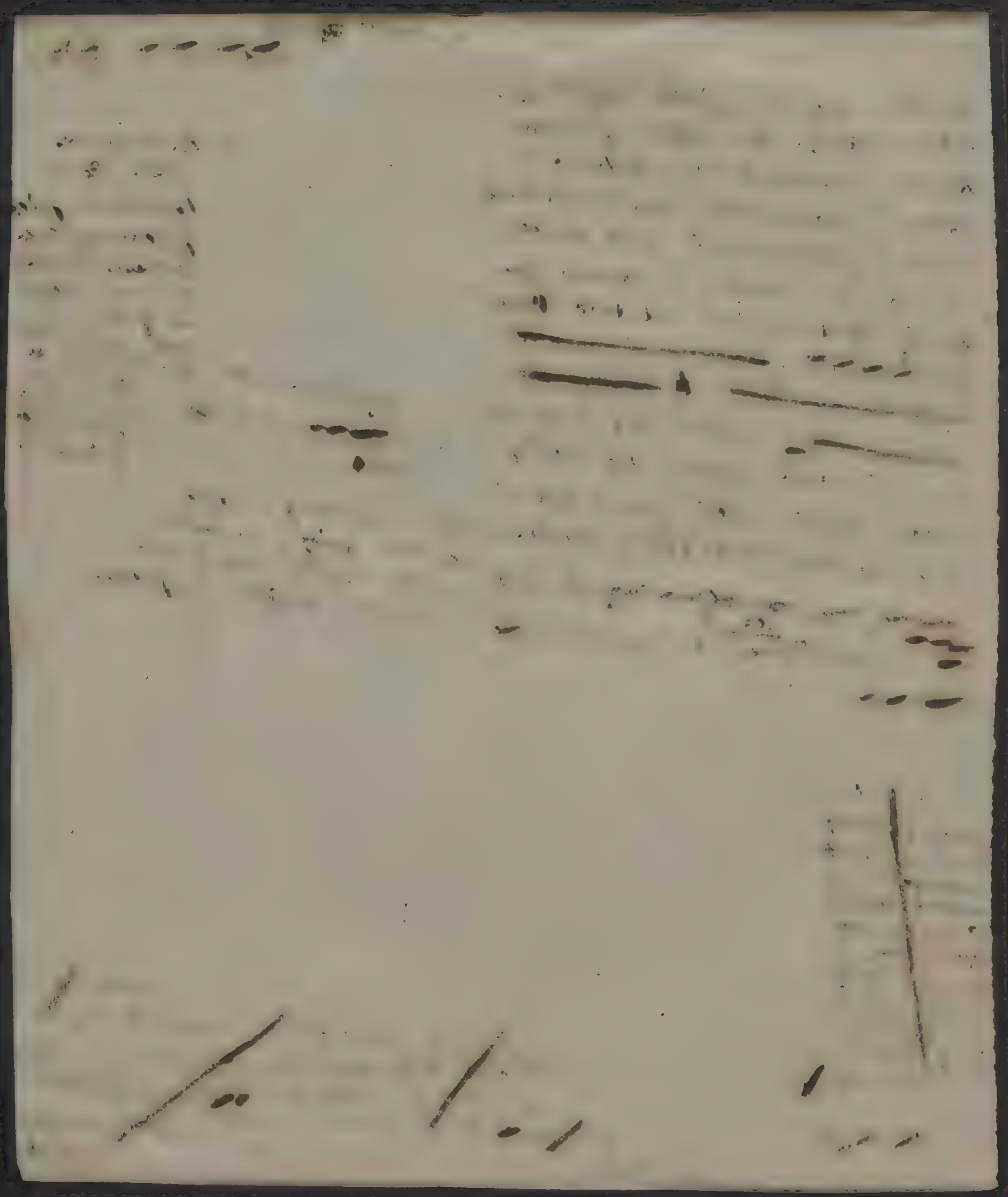
Rządzili się i sądzili Żydzi statutem, który im nadał Bolesław książę wielkopolsko-kaliski r. 1264. a) potwierdził go Kazimierz Wielk. 1334. i potwierdzali jego następcy aż do czasu, w którym Jan Łaski katalogujący statuta i przywileje ~~[illegible]~~ w katalog sporządzony od siebie prawa wszedł też i ów statut żydowski. Sądzono się według niego. Żydzi, mieli, jak w historyi prawodawców (IV. s. 224) wskutek swojej starszyzny i reprezentacji gminy, z pośrednictwa niższej niż a najwyższym urzędem krajowym. W pierwszej ~~[illegible]~~ ich wchodził też Sędzia żydowski (1).

(1) R. 1418. nr. 1571. Pelka Bidlinsky Judex Judeorum Cracoviensis. R. 1477 nr. 4192. Senior Judei et eorum communitas in Cracovia et Nicolaus Chamiec tunc Judex Judeorum.

~~Hekel 47.~~

~~R. 1109. nr. 148. Hanuner meus pa-dacam meam idest argentum ad defendendum ejus atque servitium quod mihi debebatur fratribus (bliz-kiem) imperdi jussi.~~

~~przeniesi[illegible] pewne należały się [illegible] od mieszkańców. Szafował tem wszystkiem monarcha dowolnie (!), jako należącą się mu swojej z prawa władzy [illegible]~~

Helcel 89. b.

Z nadmienionej wyżej liczowej włościan ~~ ~~ składającej składu słowiańskiej wsi, ~~ ~~, pewnie się szerce jej ~~ roli, na wyłączny i wspólny przeznaczonej użytek. Pierwszą mierzono na pręty, z których każdy XVI. łokci musiał zawierać (1). Pewną ich liczbę oznaczała jurzynę, zwaną sznurem (2). ~~ ~~ Pierwszy ile ziem Długosz nazywa ją margiem (3); pewna ~~ ~~ ilość margów składała się ~~ ~~ łan. ~~ ~~ Przy końcu wsi lub przed się leżąca zwana nawsa, nawsi, nawsie (4), dla której jak mniemam, że dla wszystkich służyła. Nikt roli tej na wyłączny użytek zająć nie mógł; chyba za zgodą całej gromady, lub gdy ją za wiedzą tejże posiadał. ~~ ~~ Była to sławne owo stare ~~ ~~ zwane w słowiańskie ahee, aher (5) zwane u Germanów allmende, które we szwabskiej (szwowskiej) gminie naprzód (6) figurującą ~~ ~~ po całej się Teutonii ~~ ~~ wszechnica następnie.

O wszczone nawsie mieli gromadnicy zatargi ~~ ~~ sciągi, ~~ którzy z nich

(1) R. 1402. nr. 868.

(2) R. 1390 nr. 249. w danie I. Staw. prawa.

(3) W Lib. Benef. III. 68. 290. 429.

(4) Patrz w dawnych Uczynach Dziejów polskich i stąd Dr Laciński p. w. nawsa, villatorium

(5) Hist. prawod. II. s. 7. V. s. 128. w przyp.

(6) Grimm Wörterb. p. w. allmende

usiłował oderwać coś od gruntu po-
wierzchownego i do swej przy-
czyszczonej przy-
łączyć własności. Na czem szku-
dował sąsiad, i szkodowała gmina
cała, z któremi zmniejszała się przez
to wola przeznaczona na użytek
powszechny.

Z mieszczanami miewał tu więj-
szych zatargi o miary i wagi.
Nie tylko sądzić, że Kraków
miała swoją wagę i szpel, który
wykładała na wyrokach srebr-
nych (1), lecz miały zapewne i
miasta drugorzędne, kiedy takie
jak Myślenice (dziś Myślenice nie-
dawno temu miasto cyrkularne),
Żarnowiec i Skała (2), mierzyły
płyny na beczki (3),
a suche rzeczy na korce (4) i
miary (5). Rozumiano przez mia-
rę już ćwierć (zapewne korzec),
już miarkę [illegible]
już pewną liczbę [illegible]
(jak siano). Wieśniak zjeżdżał
się do miasta z planem swojej
[illegible] i tak, musiał się zastę-
sować do miary miejscowej, a
[illegible] miarę dawano [illegible] kiedy kupował miejski wyrób płacić musiał [illegible] jakąś cech Królów nadużyć na miejscową

r. miary,

r. różnej i [illegible] wagi objętości.

r. (casula)

(1) R. 1439. nr. 2768 pondus [illegible] signeti (szapla) Cracoviensis

(2) R. 1432. 1440. 1445. nr. 2417. 3105. 3225.

(3) R. 1400. nr. 596. beczka cerevisie.

(4) R. 1397. 1422. nr. 55. 1857. corus avellanarum, corum, [illegible] wyrazie drugim [illegible] dawane corus g. mensure [illegible]

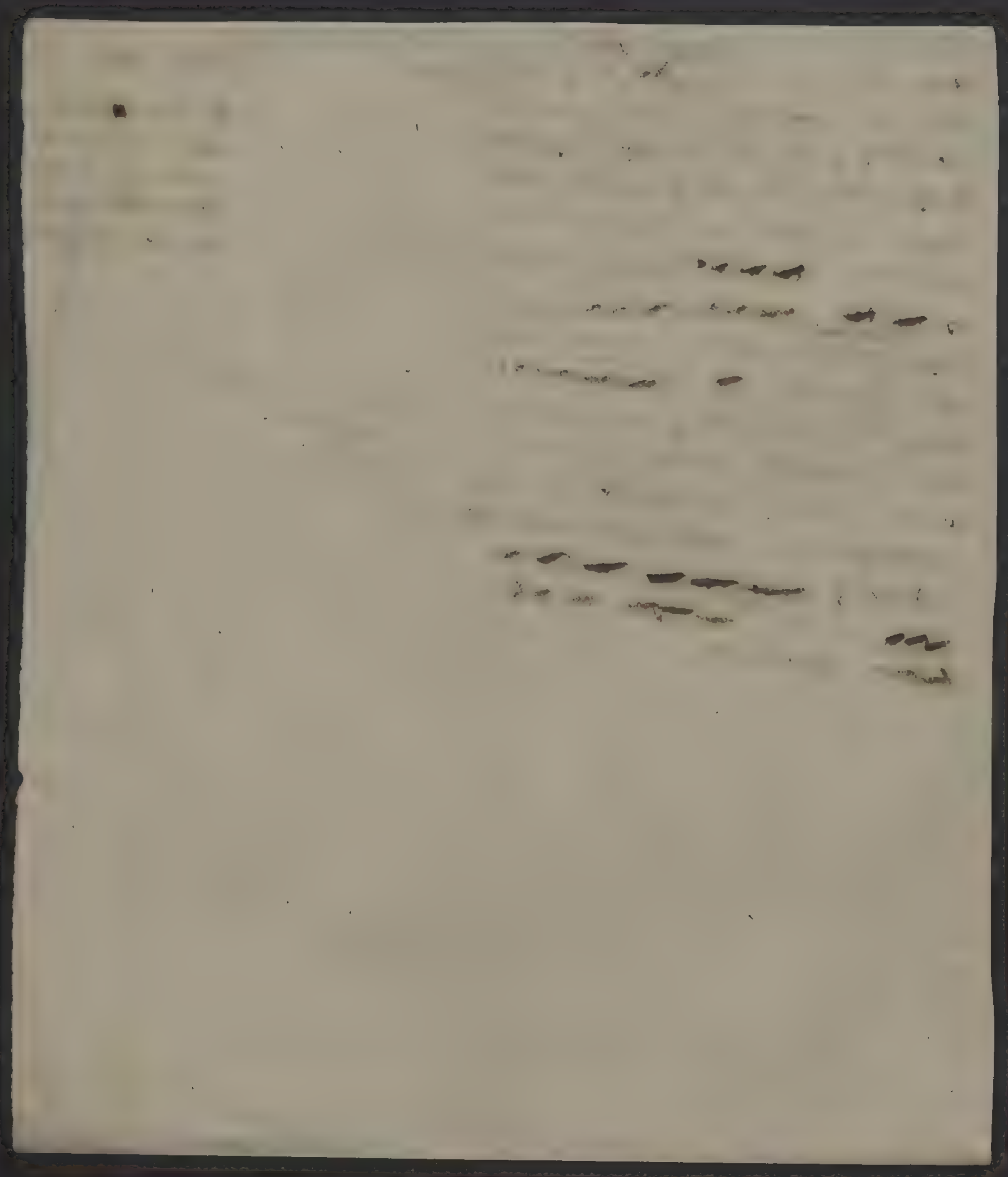
(5) [illegible] w przyrodzie [illegible] Do [illegible] Taciush. ćwiartnyca, casula.

szpy. Poborca ~~przyjąć~~ [umawiać się] nie chciał czasem,
lecz w miejsce zboża żądał
pieniędzy, lub do miary wymagał
dosypki (1). Powszechny rząd narze-
kania, którym po długich ko-
rowadach ~~[illegible]~~ rząd krajo-
wy ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ zawa-
dzając [ustanawia] o miarach, cechach i ce-
nach wyrobów ~~[illegible]~~ [miejskich] ~~[illegible]~~
Rzecz tę uzasadniałem w rozprawie
swej "historya dawnych polskich
miar i wag w zarysie" do Eko-
nomisty z r. 1864 (str. 249-[illegible])
podanej, ~~[illegible]~~ [obecnie] zaraz ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ dopełniam.

⌐ rozwinąć ści- [illegible]

Helcel 89. c. 30

(1) R. 1422. [illegible] annona recipere, quia volunt habere [illegible] gros- sos, vel addiciones.

Posiadamy prawo polityczne w całości zachowane. Zostawił go Kromer, [illegible] a Lengnich rozwinęli jego naczelne zasady. O prawie cywilnem, kryminalnem, pruskiem, sądowem prawa chełm., i organizacyi sądów powiedzieć tego nie można. Nikt się o [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] powstawało rozwijało się stopniowo i w pewnej zachowało całości, lecz przechowało na przestrzeni jakie były w pewnej epoce, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] z których wykładu mieszczą [illegible] nie przez [illegible] wcale u [illegible] historyczny. Ale [illegible] przedstawić [illegible] sądów i praktykowanego w nich

całości [illegible] praw tych nie starczy, by uprzedzając ich wykładzie. [illegible] [illegible] I tak [illegible] mieszczan [illegible] największe [illegible] obejmujące prawa,

przedsprawania, ~~[illegible]~~ nie [illegible] się [illegible]

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ się o to, jak [illegible]

powszechnych, rozwijały się gło- ~~[illegible]~~ lecz jak się w całkowi[illegible] ~~przedstawia~~

śnie, ~~[illegible]~~ dym obrazie

~~[illegible]~~

za swojego wieku

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ „Andrzej Lipski, w na-

ukowych ~~[illegible]~~ gdy licznych dzie-

jach archiwach rozprawiających o głównych

częściach cywilnego i t. p. prawa, według zasad.

rzymskich, nie mieszkań i t. p. [illegible]

jakiego, ~~[illegible]~~ do ~~[illegible]~~ [illegible]

natrzeć ważnych sporów mieszczan i szlachty w sądzie ~~[illegible]~~

rozstrzygano według praw-

jakiego w Polsce zwyczaju i ~~[illegible]~~

ustawy, nie [illegible] się wcale

~~[illegible]~~

[illegible] okazji za [illegible]

~~[illegible]~~ sądy i [illegible] [illegible]

do przypadku.

~~[illegible]~~

Helcel 93.

32

o wykazanie tego, dla czego szlachta przyjmowała jedna a odrzucała [illegible] szczegół miejskiego prawa, czy i jak dalece zyskiwało ziemskie prawo [illegible] na tem, że się z owem krzewiło, [illegible] i t.p.

Teodor Zawadzki w okresie [illegible] postępowania sądowego za swoich czasów (żył za panowania Zygmunta III.) ziemskie prawo szczegółowo przedstawił, lecz skąd się co i jak wzięło o to nie [illegible] pytał.

Oba ci z pośrodu prawników polskich najznakomitsi (uznanie) mieli samą tylko praktykę sądową na celu; całość prawa nie obchodziła ich bynajmniej.

Dopiero Tadeusz Czacki zajął się nią, i poważniejszemu zamiarowi ile mógł sprostał. Zawsze śledząc początek, rozwój i postęp praw litewskich i polskich, nie wyłącznie z praktyki sądowej lecz ze zwyczaju też i ustawy rozwiniętych. Zacny ten mąż posiadając do wielkiej pracy mało siły, nie sprostał, jak Lelewel dobrze o nim powiedział,

wielkiemu dziełu: zrobił co mógł;
używaj tak litewskich jak polskich
praw przestawiwszy na

Helcel 97. 33

pracą aż do tych czasów prawie
dzisiejszych. Zasób ściśle rozwój
praw litewskich i polskich [illegible]
[illegible]
[illegible] przed takiem
niemal stanowiska — na jakiem
polityczne stawia Lengnich, [illegible]
[illegible] zastawił
następcom swym prowadzić da-
lej, co chwalebnie rozpoczął.
Pr. nim Jan Wincenty Bandtkie [illegible] Joa-
chim Lelewel [illegible] wystąpili po-
[illegible] do działania na tem polu
wystąpiłem i ja, nie wyłącznie
jakoś drugi jakby poszli mi [illegible]
[illegible] pojęć
[illegible] Objawiwszy im przeciwne da-
świadczyć, czyby nie można obja-
śnić prawa polskie przez prawodaw-
stwa reszty Sławian, a otrzy-
małem z ich strony przyrzecze-
nie pomocy, gdybym się chciał
podjąć mozolnego trudu tego. Z po-
mocą tej [illegible]
[illegible]
[illegible] Kiedy to Jan Wincen-
ty Bandtkie raczył rozejrzeć roz-
wój polskiego prawa w szczegól-
[illegible] zamiast [illegible]

ale tem przystanowiwszy pójść dalej, iż

przez mam

Nie wydzielił [illegible]
z praktyki, są-
dowej polskich
[illegible]
[illegible] też i ze zwy-
czajów i ustaw
początkach i [illegible]
późniejszych.
Czacki zaś ma-
[illegible] przeglądający do
dalszej pra-
[illegible]
cy mało siły i
nie ogarnął, jak
dobrze z nim Le-
lewel powiedział
wielkiemu dziełu
zrobił ale to
może, i prawa
tak litewskie
jak polskie pr-
zejrzawszy [illegible]

Dalszej było starać się do łonia z prawem politycznem, ~~…~~ z cywilnem, kryminalnem, przez nazwaniem prawa ~~…~~ sądowego i tu przez gminnego zaczęło sądowego i rozwój samego prawa, ~~…~~ z ustaw rozwiniętego, ~~…~~ umieli Dopa- historyi mężowie tacy, którzy w historyi mężowie tacy, jak był Kromer (um.) i Krząsalski, był Kromer (um.), Lengnich; a przesławniejsi (um.) z samych ustaw i zwyczajów zasadę czerpiących, ~~…~~ zdołali dostrzedz ~~…~~ nie zdołali dostrzedz w ich zarodzie i rozwoju, ~~…~~ zwłaszcza gdy im nie szło o to, co i jak niegdyś było, lecz wyłącznie o to co jest ~~…~~

Dopiero Tadeusz Czacki rozpoczął

— — Największy nawet z prawników szczych jakimi byli Andrzej Lipski (um. 1631) i Teodor Zawadzki (za czasów Zygmunta III), ~~…~~ zwłaszcza gdy już o to nie troszczyli: nie szło im bowiem o to, skąd co i dla czego

W pierwszej połowie wieku XVII

Dziś jeszcze i jaki z tego co do ojczystego prawodawstwa, bądź z prawa szczegółowego, bądź średniowiecznych ~~…~~ Lubiecznie wzrostu, odwróciły się prawa nie tak polskie, jak raczej w Polsce obowiązujące.

(ale gwoszem zachowu)

Hekel 95. a.

34

nie nasiągały się też, przyzię- mi

szyli [illegible]. Pierwszy [illegible] przyniósł się

we względzie prawa [illegible] W tym celu wygotowany do druku wy-

[illegible] [illegible], [illegible] bujnie przerób, i

przeglądając [illegible] ca się w [illegible] malnie

[illegible] prawie prywatnem i kar- przedstawia

nem (ludzkiej organizacyi sądów i postę-

powania ich przy urządzaniu

[illegible] wydaniu [illegible] spra-

wy aż do wykonania wydanego

w niej wyroku, specjalizować [illegible] uzu-

pełnić. Drugi [illegible] był mi

[illegible] kamuczy [illegible] wielką przy ty- rawnię i jak i

najdawaniu [illegible], [illegible], [illegible]

[illegible] wyrażeniowaniu z nich pra-

wa publicznego w całym jego

przestworze.

Z wielką przyjemnością pamnę tę

[illegible], o czem się sam

[illegible] Trzeba jak

ciągła [illegible]

w przedmiocie do [illegible]

[illegible] wyrazistem, zjednałem przez

[illegible] dla swej pracy

[illegible] przychylności

świadej publiczności. Pominąwszy

[illegible] się u [illegible] za grani-

cami Polski [illegible] niech mi wolno

będzie uważać się

[illegible]

95.c.

~~W Pawie Spostrzeżenia str. 1. s. 171-2 i Gazecie Polskiej wychodzącej w Warszawie r. 1870 nr. 135.~~

~~[illegible]~~

ma w naszym kraju na trzy
lit. Helcla, który w dodatku
do Zem-ska Dzieła rzucił [illegible]
czynienie wrażenia [illegible]

~~[illegible]~~
~~[illegible] zimnej [illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

przychylne przyjęcia [illegible] zachę-
[illegible] do dalszej pracy, nad przed-
tem się wiązkiem dzieła, i że 41 punktów się głoszą
a nim, gdyby raczej [illegible]
do myśli [illegible]
który narzucony zasadom, ani-
żeli do uznania tego com [illegible]
[illegible]
przedstawiłem zaraz przy ogło-
szeniu dzieła (r. 1835) w niej swej pracy
[illegible] dopełniać com uznał
[illegible] niedostatkiem, i tak
według dzieła [illegible] uzupełnić zda-
[illegible] sprawozdania [illegible]
w małym rozmiarze wszakże, które
[illegible] zasady (więcej)
przeczytałem niż usprawiedliwienie,
[illegible] w nie rozwinięciu [illegible]
[illegible]

podręcznego [illegible] dawniejszych wydań
pierwszego wydania, (więcej) uważać nie-
uzupełnione, [illegible]
należy już za podstawę

w [illegible] własnymi siłami wykonać,

po rozważeniu [illegible] pierwszego [illegible] więcej [illegible]

w niedostatku dowodów na tej [illegible]

i w nieprzedstawieniu w na-
leżytem świetle te-
go i owego prze-
pisu, który [illegible]
[illegible], i t. d. W tym
celu

V. Krytyka, i przyjęcie (na polu które Helcel uprawiał zasług.) (działalność dalsza)

~~(działalność dalsza~~

"Sądzę (mówi Helcel w dziewiętnastym liście,) że wydawana przezemnie książka, która i dla prawników i dla badaczów starego języka naszego i dla duchowieństwa polskiego tyle treści bogatej zawiera, będzie się pomiędzy tych wszystkich rozchodzić ~~się będzie~~ znacznie, choć nie prędko na raz." O tejże pracy wyrażając się w dwudziestym liście, rzekł: "zajęty jestem pracowaniem różnych kategoryi uzupełnień, które się odnoszą nie do samych tylko ściśle prawnych stosunków, lecz też do stosunków tyczących samej społeczności, do dziejów, do starożytności, do języka polskiego i t.p. Czy choroba pozwoli mi dokończyć dopełnień i porównań z innemi źródłami naszemi styczność mającemi ~~[illegible]~~ z rzeczą, czy umrzeć będzie –

dzięki ćwiczeniu do uchwycenia i od-
dania pojęć naukowych i wła-
ściwych, będę nie [illegible]. W każ-
dym razie, znawcy będą mogli
korzystać z dzieła, a z wsz- Echam
tkich i z listów nawet mnich. ~~[illegible]~~
ludy się uczyłem takich (dzieci)
naukowe zawodu mego da-
nego aż do ogłoszenia drukie-
nia. Ani nagrody, ani nawet
uznania żadnego nie spo-
dziewam się bynajmniej. —
bo naprawdę nie dożyję za-
pewne sądu o książce, — a wsz[illegible]
przedem, takie książki u nas [illegible]
[illegible], nigdy, a tem mniej [illegible]
teraz nie znajdują ani na-
bywcy, ani czytelnika! "
{Twierdzę i zaręczam o po- }
wodzeniu swego dzieła nie-
wiar Hehel, nie ~~mógł~~ na się z
~~pewnie~~, ~~[illegible]~~ ~~się~~ [illegible]ki na-
[illegible] się ~~a[illegible]li~~ ~~mniemają~~ ~~że~~
tego uważają ~~książką~~ jaką
~~zostanie~~ nie ~~znajdzie~~, dziś
~~zwolenników~~ dziś czytelnika, że ukła-

prawdą; słusznie atoli mnie-
mać, że u znających się na
jej wartości będzie ~~[illegible]~~ mieć po-
wodzenie, a od niedołężnych uze-
nic ~~[illegible]~~ już będzie ~~na~~ zapomnienie skazane.
~~[illegible]~~. Ja też ażeby ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ były pierwszych ~~[illegible]~~
najwięcej starali się o ich jeszcze
za życia Helcla dwaj prac jego
wielbiciele, Aleksander hr. Stadnic-
ki, i Stanisław Zborowski; [illegible]
w Bibliotece Warszaw. 1859. ro-
biąc „przegląd krytyczny rozpraw-
dzeń tak zwanego statutu wiśli-
ckiego". (1); ten w rozprawach kilku,
~~[illegible]~~ które w piśmie lwowskiem
czasowem ~~jak wyżej~~ ~~[illegible]~~
wyszczególniono (2) ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ najwięcej nie dorze-
~~[illegible]~~ w prawdzie mniejsze, nie dorze-
czenia równie jak i drugi wyjaśnił
na jaw Roma II. Starodawnych. ~~[illegible]~~
miniki; ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ciekawą byłaby rzeczą ~~[illegible]~~

Helcel 125.

(1) Wyszła ta praca i w osobnej odbitce ~~[illegible]~~ w Warsz. 1860.

(2) Prawnik z r. 1870 nr. 19. 20.

~~(3) Bibl. Warsz. r. 1870 I. str. 607-15.~~

zaraz rozpoczęły się o życzeniu starania. Gdy
~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ samego Helcla, ~~[illegible]~~ liście przy tym o uwagach ~~[illegible]~~ zauwa-~~[illegible]~~

pierwszy sukowszym się od
Hekla (który w pierwszym
liście myśl swoją F pracą Bandt-
kiego, , okazawszy, nie-
zgrzedać wrocy przez to,
na tak zwanych wersyach dekodu
gruntując się ściśle, pagmarku
jak się z nim zważić
wyraził w cie-
kawości, , co sobie
wielkiego sam Dukacie [Na rozpalcieniu się
w jego pracy (1)
(okazać się
zel na
tak zwanych wersyach dekodu ka-
tując swe Dannie mania, dalej
od Bandtkiego nie zasrodł. Ma-
cał pagmarku co w przewodawstwie
wiślickiem jest wrzeczywiście
pułąkowy a wielkopolskiem, i
: musiał macać, domy-
ślać się, nudzić i łudzić, nie-
majać od kiedyś takich da-
nych jakie
wszystkiemy. Lecz
Dane dostarczy się tylko Ma-
cieja Dubyrzą, takich u wielko-
polskich w rękopisach
polskich jeszcze się
ukrywając, (kamieniu)
w księgach niemieckich przecie

Przypis
tam już.

(1) W Bibl. Warsz. r.
18.. I str. 107-18

F w tym otwo-
rzył względnie) okazawszy
Dla

[gdy się do uprawy
pola które żgamu-
ny ... według
... ... u-
prawiać zaw...

z ... ...
... stać się
względnym, nie
lepiej się od Bandt-
kiego ... przewodawstw
wiślickiem ... prze-
... stu-
dyś.

[i macać
przedkazimirowskiem, co mało-

następnie przez ...
Dowoz od Hekla wydany

pierwszy, same ~~[illegible]~~ wersye tekstu obrabiając, silił się na to, aże-
by dociec, co w ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ każdym ważniejszym artykule ca-
tego prawodawstwa wiślickiego jest wydzielnie albo ściśle pol-
skiem, albo małopolskiem, albo ni tem ni owem lecz powszech- [illegible] szczegóły tedy tylko,
nem, gdyż mu aż ~~do~~ ~~[illegible]~~ (głównie) jak sam mówił, chodziło o chy-
bił celu właśnie przez to, ~~[illegible]~~ że [illegible] szczegół zrobił
nie mając na ~~[illegible]~~ [illegible] historyi danych, musiał się na domysłach jedynie ~~się~~ wspie-
~~[illegible]~~ rać ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ chać
i drugi. Dla tych samych po-
wodów musiał się błąkać, je-
dnakże ~~[illegible]~~ ~~się~~ przyczynę tę wa-
cy swej mniejszy nadawał za-
lecz, że sam, owczesnej Polski częściowo badał posiadanie, ~~[illegible]~~
i wywód ~~[illegible]~~ statutów wiślickich ~~[illegible]~~ ciężarnych
ny od prawa rodzimego rozpo-
czął, a więcej przez to zadowolił, i nie
narażał się na zarzut ~~[illegible]~~ po-
~~[illegible]~~ siebie i drugich." ~~[illegible]~~
Dziś ~~nie~~ uczeni obaj badacze

~~Helsel~~ 126. a
37

(1) Przegląd [illegible] tygodniowy ser. 9.

(2) Bibl. Warsz. r. 1861. II. str. 612 i następ.

jaki uczynił pierwsze- tom (2) mu, że ~~[illegible]~~ pracą swoją tudzież

zadanego mi zawsze,
dziś [illegible] po ogłoszeniu od
Helcla pomników prawodawstwa pol-
skiej XIV i XV wieku. Chcąc pra-
ktyką tą z samej tylko Ma-
łopolski pochodzi, gdy atoli i
na rzecz [illegible] ówczesnej
Polski i sąsiednich jej kra-
jów wielkie rzuca światło,
porzeli nie jedno w niej roz-
poznajemy, czegośmy dotąd,
patrzeć na nią i nie widzie-
li. Cóż dopiero będzie gdy uj-
rzym zakaz prawodawstwa kró-
lewskiego odsłoni? (jest ono) dotąd ścisłe
nie zamknięte w księgach są-
dów ziemskich pisząc jej prawa-
dła dzisiejszemu uległemu
przyjaciemu przez pokój nie-
przyjaciel w posiadaniu danych
z nich.

[illegible] powiatów [illegible] który i poznańskie, pyzdrskie, kościańskie księgi z XIV. wieku pochodzące (r. 1386. 1390. 1391.), a dwa pewniejsze, i kcyńskie, z początku XV. wieku (r. 1402. 1439), [illegible] posiadający. [illegible]

Grodzkie innych powiatów księgi [illegible] w XV. wieku [illegible] poczynające się. [illegible]

Razem z innemi w archiwum [illegible] poznańskiem [illegible] będące, czekające, zdużone [illegible] nie leżą na to, azeby wydźwignie jak dotąd dla badań nad językiem, też i na ten cel [illegible] na jaki [illegible] Helcel małopolskie wydał, wszystko było(1).

Kto się ich zajmie? Mam nie płonną nadzieję że ciężar ten wezmiesz na siebie społem z Towarzystwem przyjaciół nauk poznańskiem [illegible] [illegible] takiej pracy [illegible] ks. Sierakowski dostojny mąż, który gruntownie jeden szczegół z dawnego prawa pruskiego opracowawszy (2), [illegible] [illegible] przekonał [illegible]

Helcel 126. l. 3?

(1) Wiadomość tą mam od uczonego Józefa Przyborowskiego [illegible] wszechnicy warszawskiej, za co publicznie składam mu dzięki. Mąż ten w czasie swego w Poznaniu pobytu, [illegible] oraz archiwistą miejskim, zużył kawał na korzyść badań nad językiem księgi tamtejsze trzech innych [illegible] i wydał [illegible] programem gimnazyalnym tudzież w osobnej odbitce Vetustissimam ad [illegible] linguae Polonae Declinationem monumenta inedita illustravit Posn. 1861.

(2) De singulari nobilitatis in accidentali Prussia hereditario jure. Auctore Adamo Camillo Sierakowski. Berolini 1867.

~~Hrabiet Rzeczy~~

nie zdolności do wydania tego ro-
dzaju dzieła. Rzeczone księgi nie
całą obejmują Wielkopolskę, ale
przyjdzie dalszej będzie przeda-
wać się w wydaniu reszty ksiąg
[illegible], w archiwach [illegible]
Polski przechowywanych, gdy
najważniejsze z nich drukiem
~~ogłoszone zostaną~~. A są one
wyjęte z publicznego
archiwum uczonego Warszaw-
skiego zwanego na towarzystwa [illegible]
[illegible] warszawskiej szkoły głó-
wnej, w którym według ksiąg
[illegible] ~~[illegible]~~ grubaj ponumerowanych [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ dokład [illegible] dzieło [illegible]
[illegible] bliżej poznać.

~~Fr[illegible]~~

dowiodło, że dostateczne siły do pra-
cy takiej posiada.

Przedstawiwszy według możności
wszechstronnie zalety dzieła Hel-
celowego i jego strony
ujemne, dobrze jemu
znane, jak z listu jedenastego
i dwudziestego widać, lecz
czemu zaradzić nie pozwalało
mu zdrowie. Ujemną zaś stroną
jest niedostatek rejestrów, które
ś. p. Antoni
zamyślał wydać (jako dodatkowe pisma
do swego dzieła). Gdy (swego zamiaru nie
doprowadził do skutku, spodzie-
wać się, że doprowadzi go
Towarzystwo naukowe krakow-
skie, które, jak mnie słuchy do-
chodzą, zajmuje się wydaniem
trzeciego tomu. Starodawnych pra-
wa polskiego pomników i zbioru
Dyplomatów ś. p. między najpier-
wszych. Rzeczone rejestra zdaniem
mojem powinnyby się składać z
pięciu części.

(pierwszego i dwudziestego szóstego)

Widzieć z przedmowy do tomu drugiego (str. XI)

a którego zarys podał w przedmowie do drugiego tomu.

Pierwszy rejestr (wyszczególniony) miejscowości poświęcony
winien [illegible]
[illegible]
[illegible]
miasta i t. p. Tak opuściwszy na-
szej Nadanie kodeksu r. 1477 więzi
zasady miastem [illegible]
go księgowa. dane r. 1547. w po-
[illegible]
[illegible] mało ja mało coraz większe-
go znaczenia nabierają [illegible]
[illegible]
Piotrków, które w pierwszym tomie dy-
plomatariusza Ryszczewskiego i
Muczkowskiego (tom I nr. 1321-1333)
a w dziele Helcla (nr. 2534) dopiero
ra pod r. 1425. jako wyszczególniona. Nie wiadomo spodziewam się, zasięg [illegible] nie był tu [illegible] sądowa lecz i Helc.
ce handlowe [illegible] Dyplomataryusz, któ-
ry pod samym że
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] Tymczasowo naukowo
[illegible] Dyplomataryusz Helcla,
wydający Dyplomataryusz znany mi
który [illegible] z kopii znany mi
kodeks jest z małym wyjątkiem
Małopolski z nie [illegible]
[illegible] od niedziałowanej
pamięci Juliana Bartoszewicza
opracowany, występując jako no-

[illegible] zajmuje się wykazaniem
[illegible] [illegible]

Jednak z miast [illegible] nomenklatur tych jest

(1) W nr. 2717 [illegible] wydanie [illegible] nie tylko zmianami wszelkich nomenklatur, lecz przede wszystkiem tych które

na udo- rzenie tego, że jest to Dodatek

ny Małopolski Dyplomataryusz . .
przyjdzie, spodziewam się, wi-
nny uwenia komentarz, jakim
Helcel Dyplomataryusz(1) Przyszłem
głównego som pierwszy uzdolnił
~~rejestru przydawani~~ – ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~.

Helcel 128. —

(1) Odar. IV. 38. 2. 29.

Zarzec zwanym ... [illegible]

Kwiij drugiego rejestru ruszył sam
Helcel, ale mały narmawył mu za-
~~[illegible]~~ ~~przedmiotu~~ Do kres. Mó-
wi że powinien dać dokładny wy-
kaz książąt, Biskupów i Wojewo-
dów, dygnitarzy świeckich wyższych
i niższych, uczonych, Doktorów me-
dycyny i t. p. Zdaniem mojem, po-
winien rejestr ten objąć wszystkie osobistości,
~~[illegible]~~ bez różnicy religii,
stanu, i pochodzenia. Wykazywał on,
jak znakomite rodziny malały, a
niskiego pochodzenia będące gdy
w górę szły, pierwszych zajmowały
miejsce, rada poddać dziś rze-
mu Horacego(1), który mówi:
"że dzielni rodzą się z dzielnych
i zacnych" i ja i uważam (dzielnego
ojca syn zaje się niktoremu
kiem, a przeciwnie (starych zdolności córunia

Luczą, że".

i pozanych nie znakomitszego [wśród] wychodziłby między [illegible]. Szereg imion pomieszczonych w tym rejestrze powinien być drogocennym dla dziejopisarzy i powieściopisarzy. Dla badań szlacheckich, miejskich i wiejskiego ludu, będzie on wielkiej pomocy; dla statystyki i t.d. Wielkiej jest wagi co Długosz o Piotrze Wydżdze choć się w Polsce urodził, jednakże Polski nie przyjacielem był podaje, który przyjął i bogacił ich charakterem szwajcarskim, i bogacił ich w nie zamożnych, kościół i dostarczali ich zwrocić (1); i równie wielkiej wagi jest co dawniej ludzie dyplomata i akta sądowe od Helcla Wierzynków wydane o którym z Niemiec przybyłszy do Polski, był od pierwszego przykładu swego Mikołaja i najlepszy jego Hanusza (2); aż do wyjaśnienia ich wiernie nowej ojczyźnie, charakterystyczne są w tym względzie imiona [illegible]

miejskiego i wiejskiego ludu, mię-

(1) Liber benef. III. str. 353-6.

(2) Pod r. 1358. w dyplomat. wyd. Bartoszewicza III. nr. 120 wymieniony [illegible] Wierzing, pod r. 1397. nr. 158. w Dar. ponu Helcla

Helcel 129.a

dry krwiemi zezwadzają i szlachectwie (1), [illegible] a dla historyka także jak Kazimirski, Sulczęckiego (2) wszelkie, a zapadłym Biznację łabuskim wiadomości [illegible] są [illegible] hardzitko przyjdane (3).

Dalszym ciągiem rejestru [illegible] powinien być rejestr [illegible] przemawcó dla cił, który [illegible] przemawcó [illegible] czyli, we herbów [illegible] ich, czyli, we [illegible] wyrażenia aż jego we [illegible] gadawej [illegible] dla wyrzekanego [illegible] herbów ich [illegible] przezwanków i zawołań ich [illegible] dane w dziejach [illegible]

[illegible] W r. 1397. iśmiada jest ... nomenklatura. "Damaszawicy" za ... czasów Długosza była tylko wieś narwiska tego (4). Klejnot ... czyli słowem miał w [illegible] zawołaniem "Zawsznwa", którego Długosz nie zna wcale, wymieniając tylko wieś nazywaną narwisko (5)...

(jako zawołanie) (r. 1390. a nawet 1441.)

(1) u Długosza Liber benef. I. str. 525. wyrażające: Bańka, Srzydłu, Kaliszka, grod. ... ... podług Helcla.

(2) R. 1434. nr. 2545. Johannes Bogzhust... de ..., r. 1404 nr. 4550 Johannes Sobyesski

(3) R. 1442 nr. 3340.

(4) R. 1397. ... Długosza w Liber benef. II. str. 270.

(5) R. 1393. 1441. nr. 2923. Długosz ... I. str. 251.

Nie dać rząd ze zawołaniami

Nie było więc za Długosza za-
sady "Dumaglazice, Zawszowa"!
były w nie od tylko zawołań na-
zwane [illegible] które [illegible]
[illegible] gdy same nazwa-
no ułomki w herbach "Zadora",
Sorzenie". [illegible]
[illegible] w [illegible] je [illegible]
[illegible] w herbach i zawołaniach
[illegible]
[illegible] ze [illegible]
[illegible] miejsca [illegible]
[illegible] je [illegible] wiele
[illegible]. herbu odmień
Dwa
Do wyjątkowi [illegible] Helcel i głos-
sarzyste [illegible] - Łaciński pierwszy
Łacińskie średnio wieczny. przez pierwsze rozumieć
spis
[illegible] tych wy-
razów, [illegible]
[illegible] których jako [illegible] nie
[illegible] rozumie [illegible]
[illegible] u [illegible]
Łacinie [illegible]
nie je [illegible]
[illegible] od [illegible]
[illegible] języki [illegible]
[illegible]
[illegible] z [illegible]
[illegible]

zaczęcia Długosza jak już przed Papacki zauważył,
znaczy, że można całkiem jedno-
go herbu i zawołania używano,
zapomnianego o jednem i drugiem, szczególniej
kiedy się pod nim rozkazy Drużyna. Tu będzie

Ponieważ w szlachcianą [illegible] średnio [illegible]
[illegible] herbu [illegible]
[illegible]
wymyślili kiedy herb, wg. zawo-
łania [illegible]
[illegible] Rząd dla her-
bu iloćć że [illegible]
[illegible] odpowiednio [illegible]
nawet [illegible]
zauważywszy nawet
do się [illegible]
przez [illegible]

zachodnio-europejskiej
wyższe wydarzenia
po Łacinie [illegible]

rozumieć nie mogli. jako czyste pojęciach przez zapewne
Drugi przyjmować czyste
Łacińskie wyrazy średnio-
wieczne dwojakiego ra-

Widać stąd że zawołanie "Domasławice, Zawszowa", ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przed w r. 1348. imi. herbu "Strzemię", za czasów Długosza ~~[illegible]~~ nazwy przeszłady jako takie istnieli za czasów Długosza. Pierwsze zupełne, gdy ┌ ~~[illegible]~~ nie zna kurien heraldyka Domasławic ni pod nazwą herbu ni zawołania. Drugie weszło w herb "Strzemię", i pod tym nazwiskiem znane jest w heraldyce, chociaż Długosz o nim jako o wsi wspomina tylko. Okoliczności te odmawiają nam powstanie, nazwy i upadek zawołań, gdzieniegdzie już objaśniony (1). Niegdyś ~~[illegible]~~ wieś Domasławice ┌ miała ~~[illegible]~~ zawołanie własną nazwę swoją. Gdy utraciła swobodę, zaprzestała używać zawołania, słuchając nawoływania swojego władcy. ~~[illegible]~~ Tegoż samego losu doznała Zawszowa,

Helcel 129. 142 aa.

~~[illegible]~~

┌ przeszło w zapomnienie

(1) Piśmiennictwo I. str. 618-3.

┌ swobodna, i sama w sobie stanowiąca gminę

–ła jednakże również, że władz-
ca jej mający za herb Topo-
rczyk, pieczęć z
nim zawsze wsi którą po-
siadł. A więc tak przykłady wz-
ajemnie zamieniania z her-
bami i nazwa herbowa u-
rosła w taką liczbę, że jej
używać nazwą i pieczęć, sta-
ła się wreszcie prawie nie-
podobną.

Helcel 129. b.

Jedne wszędzie

Dzisiaj z owej Łaciny przyswojono Polsce; [illegible] na według średniowiecznej łacinie. Ganili za jak pierwszemi wyznawców, przewracać ganili nawet po łacinie pisane, ciekawi czyty z nich i drugich wyrazów wyrozumieć nie można. Rzadko się [illegible] oddawała. Na odwrót uczeni nasi przyswajając łacińskie zachodnio-europejskie wyrazy, a cudzych że ich nie łacinski tłumaczenie nie, [illegible] za co [illegible] dla nich wiecu wdzięcz- mając nasi [illegible] lubiliśmy jej więcej, gdyby okazawszy szczawanność w [illegible] nie narazili nas na [illegible] zgadywanie, większe, nie narazili [illegible] czego sami odgadywać, czy nie chcieli, czy nie u- [illegible] czy nie chcieli oddawać im ich za mieli. Nie p[illegible] wyrazy w Polsce uwidaliśmy [illegible] utworzone [illegible] im prawie wszystkie.

(Drugie, jemulus, [illegible] i t. d.) wymyślane u nas [illegible] Dam[illegible]

p[illegible] na myśli

(Mnie mało trzeba że Drugi będzie ~~na~~ tych przejazdach, lecz ja
[illegible] ja [illegible] sa-
dzę że [illegible]
[illegible] potrzebny jest komentarz-
nie [illegible] jeszcze rejestru rejestrów
czysto - polskich reguły :
wyrazy [illegible] techniczne,
[illegible] i poetyczne przedstawiające
w stylu ogólnym, użyć tak
wyrażenia prawa, jak i ki-
uwagi języka. Pamiętając uwagi z
pierwszej książki się z Drugiej
to są uwagi, [illegible]
[illegible]
nawiasie a drugi zbiór F [illegible].
[illegible]
[illegible] przyjęta uwaga, chociaż
w pierwszym [illegible] w bra-
dzeniu samopas, [illegible] w bra-
ku [illegible] nie było jeszcze [illegible] gradka [illegible] na Dr
[illegible] przyjęcia Dr
[illegible] dzieły już
się porządku.

Przy pierwszym objawie [illegible]
[illegible] ojczystego języka, w którym już

że je tak raz
we Łacińsko
filologicznych [illegible]

rzeczowego
Łatwiej rejestru znajdzie
w nim
że [illegible]
czytelnik grubych
Dr

F przyłączę
jedne i te same wyrazy
raz pisywały się [illegible]
[illegible] rozłącz-
nie a drugi raz jedno-
[illegible], [illegible]

stajnie. Trzeba się wciąż aż do u-
szalenia, za pomocą się prawopisu ~~przez~~.
~~[illegible]~~ niedozwolić ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ powszechny ~~[illegible]~~
wokoło, wzbraniać im dawać
w językach powszechnie przyjęte-
go prawopisowi. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ gospodarowali, azeby
jeden cudzoziemiec przyjęty za
Nataryusza w kancelaryi duchownej
lub świeckiej warczące r (rz) za-
mieniał na miękkie (rie), syczą-
ce s (sz) pisywał przez sch i
drugi za k używał c, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ba angielskiego puderzy-
li, zgadnie się z odmiennymi języka-
mi x. już wielu t. wyrazach u-
mieli (1).
~~[illegible]~~

Druku. Też Dopiero Helcel 129/36.
nauczyliśmy pisywać samogłoski, spół-
głoski, a nawet całe wyrazy według
swego widzimisię. Co też uznając
krótkie wyrazy ~~[illegible]~~

świsko mowie ~~[illegible]~~
azeby ~~[illegible]~~
ważne mowy publicznej dzisiaj
w niej

na odwrot, lub za f używał Ph.
w; zwłaszcza gdy się oka-
zało, że ~~[illegible]~~ cu-
dzoziemcy [illegible] [illegible]

t pominąwszy uchwalonego

(1) Z nich jednym jest kanikarz Dydmar (Thiedman, Did-mar) który pisze jak należy: Marzini, Pruszin, Gaszna, Czieszani, Czecini.

~~ucha pulchnego, gromnierzcz-
nego; ważnym nie było wszędzie prawopisu lecz i wyrażeń. Czasem w błąkaniu się pisowni pulchnej rzekł,~~ ~~[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] nie Antoniego Zygmunta
Helcla [illegible]~~

Na tem kończę swój pogląd na życie i pisma Antoniego Zygmunta Helcla. Nie

~~Sądzisz o wyrazach technicznych i gadanych rzeczach, znajdzie czytelnik w tym spisie.~~

~~Na tem kończę swój pogląd na życie [illegible]~~

jako zagadkowych pism w za-
pomnieniu, przeto przedmiotem
ich uczynić je ↑ niekiedy i dla nas zrozu-
miałemi. Takim ustnym przema-
czyłem wszędzie, a ustnym tym sma-
ku których chciej się pilnie jednakże
poczytane za bezwzględnie będzie, pilnowano
w jednym względzie z ba-
dankami ~~bądź~~ ~~ani~~
w średnich wiekach uważanymi,
i dla tego ledwo z okolicznościami
wydobywamy których przyrządził
je zrozumiałemi.

~~Tylko~~ ja ~~nadmiar~~. ~~Wie~~ wszyscy że,
uczeni radacy, nauk i nau-
kowych pamiątek miłośnicy, przeważnie
dalej wiedzą o dziele, które
ukończy przyniósł polskiemu
piśmiennictwu, nie umiesz-
czając dopełnić co ja ↑ w niem sam jego twórca, i co
czynili, mniemam więc, najpierw że
się znajdą, którzy na większy
rozmiarze wykonają, co na
małej zakrój wykonać mógłbym kli-

żej nie znany ani pisarz.(1). Po-
wtóre, że od czasu do czasu
występować będą badacze, któ-
rzy nie już z ustaw wyjątko-
wie lecz i ze zwyczajowego pra-
wa epoki jagiellońskiej a nawet
przedjagiellońskiej Polski, nig-
cej w rodzaju pracy nieodo-
szacowanej pamięci Stanisła-
wa Zborowskiego czy Alek-
sandra hr. Stadnickiego, i szcze-
padrując, i jasno wypowia-
dając ~~[illegible]~~ prawdę, ~~[illegible]~~ nie szkodząc
sobie i mózgo-
wi ~~[illegible]~~ budzić, a nas uwodzić ~~[illegible]~~
liczą. Po trzecie, że ~~[illegible]~~
ogłaszając drukiem nowe źró-
dła ojczystych dziejów nie żąda-
my zwrotu, jaki wydawca ła-
zy na zarzut, jaki zwanego
mu I. ~~[illegible]~~ Aktów z dak zwanego
archiwum Bernardyńskiego we Lwo-
wie (w wiekszym) pierwszym li-
ście ~~[illegible]~~ Helcel, ani nawet na
jaki nie zasługą gubić, jaki ja
~~[illegible]~~ lecz pomocni-
ki ~~[illegible]~~ uczyniłem w oddaleniu
kowi jego rozprawy. Rozpatrzy-
my do datku do tej rozprawy. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
my się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ we wszystkich do szczegó-
łów tak w nim i jak i we wszystkich do szczegó-
ny dzieła uwodzących dodatkach.

(1) Rejestr do dzieła J. Sołtykowicza: "o stanie akademii krakowskiej i o publicznych a mianowicie uczonych pracach akademików krakowskich" sporządził i wydał Antoni Sozański. W Przemyślu z drukarni gr. kat. Kapituły pod zarządem Dzierżanowskiego Michała Dzikowskiego

r. ś. p. Antoniemu Zygmuntowi

11.

Dopełnienia
historyi
Prawodawstw słowiańskich,

skreślone w kilku artykułach, osobne dzieła stanowiących,

przez

Wacława Aleksandra Maciejowskiego.

Artykuł ~~pierwszy~~ drugi zawiera:

Pogląd na życie i pisma Antoniego Zygmunta Helcla, z uwzględnieniem głównie pracy jego około ~~[illegible]~~ wydawnictwa Starodawnych prawa polskiego pomników [illegible] i z wykazaniem, co z tego dzieła dla dziejów Polski, osobliwie wewnętrznych, przybyło nowego.

[illegible] Do czytelnika

O przed rozprawą, artykuł pierwszy Zaprzeczeniem historyi prawodawstwa [illegible] stanowczej.

Ogrom nagromadzonego wątku dla przedstawienia historyi prawodawstwa leżąc przed nami, zdaje się upominać o to, ażeby nie [illegible] przedsięwziąć przy jego pomocy wątku [illegible] obraz naszkicowany [illegible] niż być zarysowany. [illegible] rzeczonej historyi w pierwszem wyda- [illegible] a w drugiem dopiero dokładniej już opracowany, [illegible]

[illegible] wyjaśniać, i wydatnym go uczynić, [illegible] w samem [illegible]

[illegible]

[illegible] jak [illegible]

artykuł pierwszy czyli część pierwsza już się ukazała [illegible] pod nazwą Przeglądu [illegible]

[illegible] przeglądem [illegible] układ dwoch [illegible] dzieł jednego z nich [illegible] według zapisanego [illegible] w przed- [illegible]

[illegible] Badań [illegible]

mowie mają się uważać dalsze jego części [illegible] [illegible]. [illegible]

gości najnowszych prawodawstw

starożytnych, drugie dopeł-

nienia historyi tejże. Pier-

wsze ma na celu przedstawić [illegible]

... się ... pola prawodawstw [illegible] w szerem przydaniu historyi [illegible] prawodawstw; ... ma pod nazwą dopełnień

[illegible]

[illegible]

[illegible] ; drugie rozwijać szcze- tejże historyi gółowe ustępy [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] w rzeczy i rysach [illegible] na widoku [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] F uznawane już w dym co zenia rozmai- rze, już w [illegible] obszerniejszym, według potrze- by. Li- ka arty- [illegible]

[illegible]

zdania i układowości przy- jętych temu przedsięwzięciu [illegible] [illegible] zamierzonej [illegible]

[illegible]

[illegible] da się wykazać, [illegible] wyszczególniać

gdzie jest układ uważano [illegible]

przyjmie ten, kto na ten cel [illegible] zwykle dalej

nagromadzony. Wszystkich przyjętych z urzędu uwzględniać. Dzieła [illegible] z więc ludzi [illegible] od siebie sądy ogólny pogląd na prawodaw- [illegible] z nowu odległych stronie [illegible] już dziejów narodu według nawet tego

[illegible] F należących z urzędu prawd [illegible] [illegible] już czasy

jących z niemi w związku kiełku- wanych narodu zaczynając od [illegible] rzeczy rolnictwa, handlu, przemysłu, skarbu. co daje jest na czasie, po wości i t. p. (dyk które się naprzód być sied. [illegible] i zmian, z [illegible] rozwinięty, i tak ... wadach uważanych

przedm. § 1
do artyk. pierw
3.

Gdy wstąpię do pierwszego arty-
kułu umieszczonego w ~~[illegible] się [illegible]~~
Przeglądzie, uprzedzam dziadom jakiej będzie
treści jego artykuły. ~~[illegible]~~ dalszych ~~[illegible]~~
co się tyczy dopełnień kli-
~~[illegible]~~ artykuł pierwszy wypeł-
nia dzieło, zamierzam ~~[illegible]~~ Zygmunta Helcla, a następ-
nie Pogląd na życie i prace Antoniego ~~[illegible]~~ Zygmunta Helcla historyka ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ dalej

~~[illegible]~~

Przyczynek do historyi prawa
i miast, ~~[illegible]~~ i zarys dziejów
dla ~~[illegible]~~ przemysłu, ~~[illegible]~~
skarbowości i t.d. ~~[illegible]~~ się ~~przedsięwzięte~~ ~~dzieła~~ ~~[illegible]~~ przedsięwzięcia dzieła przy
~~[illegible]~~ zakres ~~[illegible]~~ w ~~[illegible]~~ odkrywane źródła,
~~[illegible]~~ w ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ jakich w drugim
~~[illegible]~~
ogłaszanie zaś ~~[illegible]~~
prawa polskiego pomników wyda-
nych ~~[illegible]~~ Zygmunta Hel-
cla. Zwłaszcza one przypadły ~~[illegible]~~

sty moje o prawie polskiem, wiele ~~[illegible] historyi [illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ II ~~[illegible]~~ nowego węzłu drogi zawarczyły dla ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ historyi wdzięcznie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

ogólniejszej, wiele dla wyjaśnienia samego nawet wyższej prawodawstwa litewskiego, co w rozbiorze ~~[illegible]~~ rzeczonych Statutów dawnego prawa polskiego pomników, na- sunęło się ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wykazać ~~[illegible]~~ w jakiem pierwiej zbiorowem, albo w broszurce wydaniu osobno.

(Pisałem w Warszawie w miesiącu ... roku....)

będzie. Cokolwiek dla [illegible] mo-
gących okoliczności nie dało się
wykonać, może uzupełniać po mnie
ten, który na ten cel nagroma-
dzony wszelki posiadłszy, zechce
z niego tudzież z nowo odkrywa-
nych źródeł wysnuwać dalej dzie-
ła podobnej treści.

Przedmowa

Ogrom nagromadzonego wątku
dla przedstawienia historyi pra-
wodawstw szkockich leżący przed
nami, zdaje się upominać o to,
ażeby nie zmarniał, lecz był zużytkowany.
Przedsięwziąwszy przy pomocy tego wy-
dla naszkicowany układ rzeczonej
historyi w pierwszem wydaniu, a w
drugiem dokładniej już opracowany,
uzupełniać i wydawanym go uzu-
pełniać, rozpocząłem układ dwóch no-
wych działów. Jednego z nich artykuł
pierwszy czyli część pierwsza już
się ukazała (1), i według zapowie-
dzenia w przedmowie do niej mają
się ukazywać dalsze jego części.
Drugie ~~ma~~ działu pod nazwą Dopełnień
rozwijać szczegółowe ustępy dzie-
jów historyi prawodawstw, opowia-
dając ich już w tym co ten-że artykuł w streszczeniu, ~~a~~
~~pi~~ rozmiarze, już w najkrótszym. Licz-
a niekiedy świadkami i ukształtowa-
ba artykułów ~~..~~zdania i przedsięwzię-
ści sprzyjających temu przedsięwzię-
cia zamierzać będzie. Cokolwiekby dla
najść mogących przeszkód ~~...~~
~~pi~~ ~~...~~ nie dało się mi wykonać,
może opracować po mnie ten, któ-
ry nagromadzony przezemnie na ten
cel wątek posiadł, żeby z niego,
budzić z nowa od siebie odbywa-
nych zarówno uznawać dalej Społ-
hnej do tego do treści.

(1) Przegląd najnowszych
Prawodawstw Sta-
nów w kilku odręb-
nych artykułach przed-
stawiony. Artykuł
pierwszy zawiera:
Pogląd historyczno-
krytyczny prawa
cywilnego angiel-
go dziś obowiązu-
jącego. z uwz-
ględnieniem tak
nazywanych dy-
gestów angielskich.
Warszawa 1871.

r Działu,

Zaczynam szereg dopełnień od zawi-
dów czyli od Starodawnych prawa pol-
skiego pomników. Następne ar-
tykuły wezmą na uwagę już
nowy pogląd na pierwotne
dzieje prawa, według niego wy-
nalezionych zasad opracowany,
już stany tegoż narodu, zaczyna-
jąc od tych które się naprzód
w gródach, grodach i miastach
rozwinęły, dzięki od [illegible]
w związku z historyą rol-
nictwa, handlu, przemysłu i kształ-
cenia. Historya więc obejmie
polskich i szczególnie tak po-
litycznych jak i ekonomicznych,
aż do czasów najnowszych, u
nas Dzieje historyi grodów.
i miast, zaś następnie po tym
artykule, jeżeli, jak wszędzie,
pomyśli zdrowie i okoliczności
pracę tę
ukończę, nie Dziwiąc przeszkody. Dalej wyda-
wnictwo to popierać
będę.
po nadziei spodziewającej
Pisałem w Warszawie w miesiącu

polskiego

tych które znalazły

Dalej Zbiór mono-
grafii po pismach
peryodycznych porozrzu-
ciewanych

się uczali o wypisa-
zanie ~~trzy~~ czego
szlachta przyj-
mowała tem a od-
rzucała ów szczegół
miejskiego prawa,
czy i jak dalece zy-
skiwało ziemskie
prawo na tem, że
się z ojcem brata
to i t. d.

Teodor Zawadzki
w obrazie postępo-
wania sądowego wypłacającego
za swoich czasów i
żył za panowa-
nia Zygmunta III.) ~~wypłacającego~~ przedstawił i prawo pry-
watne.
~~[illegible] [illegible]kie [illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ - ,
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (Z[illegible] [illegible] ter
[illegible] [illegible] [illegible] ,

nie bywał.

Żadna żadnego z dawnych prawników polskich historya ~~[illegible]~~ prawa nie obchodziła ~~[illegible]~~ bynajmniej.

Dopiero Tadeusz Czacki zajął się nią, i powziętemu zamiarowi ile mógł sprostał. Zaczął śledzić początek, rozwój i postęp praw litewskich i polskich, nie wyłącznie z praktyki sądowej

lecz nie zwyczaju
też i ustawy roz-
winiętych. Ktoś
ten mąż posiadają-
jący do wielkiej
pracy małe siły,
nie sprostał, jak
Lelewel dobrze o
nim powiedział,
wielkiemu dziełu:
zrobił co mógł i w
rozwój tak litew-
skich jak polskich
praw [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
zostawił następcom
swym prowadzić
dalej, co [illegible]

rozpoczął.

Po nim Jan Wincenty Bandtkie i Joachim Lelewel wystąpili do działania na tem polu. Wstąpiłem i ja, ale postanowiłem pójść dalej, a nie wyłącznie taką drogą, jaką poszli oni. Objawiwszy im, że mam zamiar doświadczyć, [illegible] niemożna objaśnić prawo polskie przez prawodawstwa reszty Słowian, otrzymałem z ich strony przyrzeczenie pomocy.

gdybyśmy się chciał
podjąć mozolnego
trudu tego. A pomo-
cą tą nie osiągali-
śmy też, ale owszem
wszystko przyśpieszyli.
Pierwszy jeszcze [redacted] osiągając
mi ją (przejrzał) [redacted]
[redacted] wygotowa-
ny do druku rękopis
[redacted], i co więcej
w nim [illegible]
[illegible] o prawie
prywatnem i kar-
nem, tudzież organizacyi sądów i po-
stępowaniu ich przy
odsądzaniu spra-
wy aż do wykona-
nia wydanego wy-

niej wiedzy, [illegible] dosto-
wał i uzupełnił. [illegible]
[illegible] był [illegible]
[illegible] przy wy-
najdowaniu i roz-
ważaniu źródeł,
[illegible] jak i wy-
rozumiewaniu z-
[illegible] [illegible] poli-
tycznego, w całym
jego [illegible].

14 [illegible] przy-
jąwszy pomoc tę
z wdzięcznością, i
[illegible] się ~~tak~~ wciąż
dzieła ~~jak~~ [illegible] ochwydać wyrazilem, zjednałem naw- ciąż rzeczy i jej wykładem
~~[illegible] [illegible]-~~
~~[illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible]-~~
~~[illegible]~~ przy-
chylność dla swej pracy u świattej

[illegible]

Nie przewidywał wtedy ani Brodziński ani Lelewel, a tem mniej ja przewidzieć mogłem, że w lat trzydzieści kilka (r. 1870), i po zupełnem przerobieniu dzieła, wystąpi jeden z uczniów

Chciał on poznać nauki się na sam bieg rzeczy zapatrzeć z historycznego stanowiska. Wziął się do tego W. S. ale wziął nie do swej rzeczy. Szanowny

~~[illegible]~~ a wyrażając się o ~~[illegible]~~ wartości dzieł jego rzekł że ~~[illegible]~~ miał poczucie o tem czego wykładanie prawa polskiego potrzeba, ale potrzebie tej nie umiał zadość uczynić i systemu właściwego prawu polskiemu odnaleźć. Sądzim więc

pierwszego, który ca-
łą [illegible] nie [illegible] lecz
[illegible] przewlekł i
zachowawszy, przytępia-
jąc pracę [illegible]
[illegible] o [illegible]:
że ona żadnej szczerytu
krajowi nie robi, że
[illegible] mylne
wyobrażenie o pra-
wie polskiem roz-
szerzyło się, i że
nawet powie o so-
bie: iż "choć prakty-
cznie nie pozwala
prawa narodów
w stopniu [illegible]-
skiego pochodzą-
cych, nie [illegible]
jednakie [illegible]
w nich [illegible]

dały nasze prawa
z niem wyjaśnić mo-
żna:"

Więc nie znając,
jak sam zeznał,
praw Słowiańskich,
wnioskował z nich!
I mnie na uwagę
znają: że opraco-
wując drugie wy-
danie swego dzie-
ła odrębnie od
Bandtkiego [illegible]
[illegible]
i rozwiniętego, "wo-
lałem raczej histo-
ryą obrać sobie za
przedmiot pra-
wa polskiego w [illegible]
[illegible] zawar-
tego, niż [illegible]

się w tym względzie
przewodnictwu
praktycznych wy-
łącznie prawników,"
na uwagę, że od-
powiedział tenże
uwagą do rzeczy
wcale niestosowną:
"iż ktoby w pra-
wie na samej teo-
ryi poprzestać chciał,
nie starając się o
praktyczne zastoso-
wanie, podobny
byłby temu, ktoryby
chciał być lekarzem,
ale żeby chorego ni-
gdy nie oglądał." ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

Historyka rzeczą przed-
stawić prawo, a więc hi-
storyi, iż [illegible]
[illegible] poniewozi [illegible]

Dziwne porównanie i
rozumowanie! Toż-to
zawsze i każ-
lekarz powinien oglądać
tego chorego, ażeby mu ra-
dzić skutecznie? Czyż
dziś na to jedynie służy
nauka prawa, ażeby
wyrokowała o tem, co
stojący przed kwalifiku-
jącym Obrońca sądowy prze-
kłada siedzącemu na
sędziowskim krześle
prawnikowi? Ja-
sze miał u lekarza
pojęcie sam pa-
tryarcha sztuki le-

karzącej. Ht inaczej; inne u prawnika
sami rzymscy prawnicy; ~~inne~~ ~~[illegible]~~ zgodnie z moim zdaniem
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ma także u pewnym prawie w [illegible] zawarłem,
~~[illegible]~~

[illegible] szej: [illegible] biej miał na myśli
wyraźnie [illegible] takich, których o [illegible] krainie nie było, [illegible] jąc, [illegible] dając, że [illegible] nie [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w liście drukowanym [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] plijanie. O prawniku nazwy tej godnym, a nie ~~innym~~ wyłącznie o zgrzewającym [illegible] krałkami ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible] słałem, odpowiedź autorowi Spostrzeżeń dając (1).

(1) Patrz Spostrzeż. str. 1. 4. 171–2. i odpowiedź w Gaz. Polsk. r. 1840. nr. 135.

Przekonany będąc o tem, że przychylne zdania o historyi prawodawstw słowiańskich pierwszego wydania wyrzeczone, za nic więcej uważać nie należy jak za [illegible] i zachętę do dalszej pracy nad przedsięwziętem dziełem, i że pochlebne o niem głosy raczej się stosują do myśli którą natchniony zostałem, aniżeli do uznania tego com własnemi siłami wykonał, postano-

nilem zaraz po o-
głoszeniu drukiem
(r. 1835) swej pracy,
dopełniać com w
niej uznał niedo-
statecznem, i tak
według możności
wzmocnić słabą dzie-
ła stronę. Upatrzy-
łem ją w małym
rozwoju wątku,
w niedostatku do-
wodów na te i o-
we zasady które
więcej przeczułem
niż uprawiedliwi-
łem, w nierozwinię-
ciu i w nieprzed-
stawieniu w nale-
żytem świetle tego
i owego szczegółu,

których dochodziłem, i
t.d. W tym celu po-
stanowiłem badać
na nowo znane
mi źródła, a za
nieznanemi zaczą-
łem się oglądać
skrzętnie. ~~Wsparty~~ Oparłszy się
na tem co zbada-
łem, przedstawiłem
w dawniejszem wyda-
niu historyi pra-
wodawstwa słowiań-
skiego nowy zupeł-
nie na prawo pol-
skie pogląd. Z wiel-
kiem zadowoleniem
przekonywam się
teraz z [illegible] Helcla, iżem
się w domysłach moich
nie pomylił, a przy

tem upewniłem się w mniemaniu, że nie tylko można ale potrzeba opowiedzieć na większą skalę to i owo, co się w drugiem nawet wydaniu krótko rzekło i rzec musiało, ażeby zachować jednostajność rozmiaru rzeczy opowiedzianych, i nie rozwodzić się zbyt długo nad jednem, a o drugiem wspomnieć kuso, nawet zbyt nie raz kuso. Pokazało się także z ~~[illegible]~~ po-

i gadzeć sprawi

mnikácc Hebelius że nie j[illegible]
ecom podał jako de-
myśl na tej zasadzie,
iż kiedy to i owo istni-
ło między lub naszych istnieje u innych Słowian,
to musiało i u nas
istnieć, [illegible] dawno temu [illegible] prze-
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ślady [illegible] w kilku [illegible] przy-
k[illegible]ach.

[illegible]
[illegible]
że [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible], których nigdzie
[illegible] nadaremnie
[illegible]

Sądzę (mówi Helcel w dziewiątym liście) że wy-
[illegible] zrozumie
[illegible] i dla
[illegible] i dla
[illegible]
[illegible]
i dla [illegible]
[illegible], tyle tre-
ści [illegible] ogólnej [illegible]-
[illegible]
[illegible] tych wszy-
stkich rozchodzić
znacznie, choć nie
prędko na raz."
O tejże pracy wy-
rażając się w dwu-
[illegible] liście,
[illegible]
stem [illegible]
[illegible]
[illegible]

prawie wszystko odjął Słowianom i prawie wszystko przyznał Niemcom str. 412.

tylko [illegible]
[illegible]
lecz też d[illegible] [illegible]
kiem innych [illegible]-
nej społeczności,
[illegible] dziejów, [illegible]
[illegible], do [illegible]
k[illegible] polskiego [illegible]
[illegible] choroba [illegible]
[illegible] dobra [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
cznoś [illegible]
[illegible] Czy
umysł będzie
dość silny do
uchwycenia i od-
dania treści na-
leżytych i właści-
wych, tego nie wiem.

[illegible] razie,
[illegible] jego mo-
gli [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible], [illegible] rozstać
z [illegible] nawet
[illegible]. [illegible] te-
dy [illegible] [illegible] ta-
[illegible] [illegible] nauka-
[illegible] [illegible] me-
[illegible] [illegible] do
[illegible] [illegible] tłumacze-
nia. Ani nagrody,
ani nawet uzna-
nia zasługi nie
spodziewam się
[illegible] [illegible] bo
[illegible] [illegible] nie du-
[illegible] [illegible]-
[illegible] w książce [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] dzie[illegible] [illegible] więcej
teraz, nie znajdu-
jąc [illegible] ktlóre[illegible] -
cy ani czytelni-
ka!

[illegible] dzie[illegible]
rzeczywiście o powo-
dzeniu swego dzie-
ła mówiąc Helcel,
nie mija się z
prawdą; słusznie
[illegible] -
[illegible]
cych się na jej
wartości będzie
mieć powodze-
nie, a od niew-
dolnych ocenić
skarana
[illegible] na [illegible]
[illegible]
[illegible] aby

było [illegible] jak (1) Poszła ta praca najmniejsza [illegible] i w osobnej odbito się o to jeszcze raz w Warsz. 1860. [illegible] dwaj [illegible] r. 1870 nr. 19. 20.

[illegible] jego wielbiciele, Aleksander hr. Stadnicki, i Stanisław Zborowski; ów w Bibliotece Warsz. r. 1859 robiąc "przegląd [illegible] rozporządzeń tak zwanego statutu wiślickiego„ (1); ten w rozprawach kilku, które w piśmie czasowem lwowskiem wyszczególniona (2), zaczął rozpisywać się o tymże statucie. [illegible]

inne uwadze te — (1) Zwalid który
ich w okrubiającej — itd. 3.
lił się na to, aże-
by dowieść, że w ka-
żdym wszystkim
artykule całego
prawodawstwa
wiślickiego jest
wyłącznie albo wiel-
kopolskiem, albo
małopolskiem, al-
bo ni tem ni o-
wem tecz powsze-
chnem, gdyż mu
o szczegóły te ty-
lko, jak sam mówi
(1), chodziło głównie, przeto
chybił celu i ~~[illegible]~~ nie
~~[illegible]~~ niema-
jąc na to czego szu-
kał od historyi da-
nych, nie odważał ale

(wyczerpać rzecz, zmuszony ~~[illegible]~~ się
[illegible]

~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ się
na (gamych) Bonisławie [illegible] -
~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~,
Czuć i dziwić [illegible] dla
tak zamiłowa-
waliwo [illegible] się
błąkać, jednakże,
utrudzony że
pracy swej mniej-
szy naznaczył za-
kres, że [illegible] ów-
czesnej Polski czę-
ściowo badać po-
stanowił, i wywód
[illegible] [illegible]
historyczny od
kraiŭa rodzinne-
go rozpoczął, [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]-
[illegible]ił, i [illegible] [illegible]-
[illegible] się na [illegible]

ki uczyniłem (1) Bibl. Warsz. 1861
[illegible] (przeważnie) [illegible] T. I. str. 612. i nast.
[illegible]
dził siebie i dru- cę wzór
[illegible] wyklarowała ~~[illegible]~~ i ~~pierwszy [illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~. po ogłosze-
niu od Helcla po-
mników prakty-
ki sądowej XIV i XV
wieku. Choć pra-
ktyka ta z samej
tylko Małopolski po-
chodzi, gdy atoli
i na resztę ówcze-
snej Polski i sąsie-
dnich jej krajów
wielkie [illegible] świa-
tło, przeto nie je-
dno w niej rozpo-

[illegible] ienny, czegośmy [illegible]
[illegible]
wraz [illegible] nie widzieli.
[illegible]
gdy się nam także
[illegible]
[illegible] ! [illegible]
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ w
księgach grodowo-
ziemskich pięciu
wielkopolskich
[illegible] ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ kościa-
[illegible] [illegible]
[illegible] pięć wie-
[illegible] nie da-
nie danych. Z tych
przywilejów trzy, po-
znański, pyzdrski,
kościański [illegible]
[illegible]

F rzekł między nimi: i gdy się zjawi a czem mi dowierzenie. F

F pod dniem 4 Listopada r. 1871

F Szanowny Józef Łukaszewicz pisał do mnie F ze wsi Targoszyce pod Kobylinem w Wielkopolsce: ~~F w dniu 4 Listopada~~ r. ~~[illegible]~~ "zaręczyć mogę, że akta ziemskie ~~[illegible]~~ i grodzkie wielkopolskie, równie jak krakowskie, dają daleko więcej i ważniejszego wątku do historii narodu, prawa i piśmiennictwa polskiego, niż ogromna praca Helcla w przepisaniu kilku tysięcy aktów." ~~[illegible]~~

Bardzo by należy przejrzeć troskliwie wszystkie, które się znajdują

[illegible] (r. 13[illegible]. 1370. 1371), a dwa [illegible], [illegible] [illegible]kcyń-ski, z początku XV wieku (r. 1435.) mieszczan w gubie [illegible] gro-dzkie owych po-wiatów: księgi w XV się dopiero wie-ku pojawiły. Ra-zem [illegible] w archiwum ratu-szu poznańskie go słusznie będą się kiedyś, nie to, [illegible] nie mniej ważne jak dotąd dla badań nad dawnym języ-kiem polskim[1]; bo i na ten cel na ja-ki Helcel małopol-skie wydał.

(1) Józ. Przyborowski rozprawa w programach gimnazyalnych [illegible] wydana osobno [illegible] z Vetustissimam adjectivorum linguae polonae declinationem monumentis medii aevi illustravit. Posnaniae 1861.

VIII. Mój, Antoniego Zygmunta Helcla, i p. Walentego Dutkiewicza sposób zapatrywania się na początki i rozwój dawnego prawa polskiego.

[illegible] w Krakowie w r. 1812 rozpoczęte, a w następnych latach, we Wrocławiu i w Berlinie, dalej prowadzone i w r. 1817. r. kończone tamże nauki przedsięwziąłem zakończyć pobytem przez jaki rok w Paryżu, władzy mojej przewodniczący mi ś.p. A. K. Dominika Unterholznera Profesora wrocławskiego w nabywaniu nauki, że lubo dobrze czytam się gdawnie do nauki prawa rzymskiego przykładam, z przyczyny że jego kodeks francuski kopią, w Polsce, jednakże gdy obowiązuje w kodeksie tym i prawo zwyczajowe (coutumes) nie małe znaczenie, koniecznie obznajomić przedtem wypadałoby mi się dokładnie z niemieckiem prawem, i w tym celu udać się na uniwersytet niemiecki, gdzie prawo to (najznakomitszy pod owe czasy jego znawca) K. Fr. Eichhorn wykładał. Poprzednim owej radzie na Sawiniego radzie: bez znajomości ustaw praw niemieckich nie byłbym w stanie ani na krok postąpić w rozwoju prawodawstw słowiańskich, gdyż z przyczyny wyrażonej w przedmowie do pierwszego tomu historyi

w pierwszym źródła

rzymskiego prawa, uwielbiany odemnie i wysoko poważany Fryderyk Karol Savigny zrobił mi uwagę:

z germańskich praw polskie, ma

zamiast do Paryża udałem się do Getyngi. Pokazało się z czasem

drugiego wydania dzieła

~~[illegible]~~, ~~wydaniu drugiego~~ przyszło mi zająć się na piśmie zbadaniem ~~[illegible]~~ a przez to ~~[illegible]~~ wniknąć ~~[illegible]~~ w ~~[illegible]~~ ogrun- tu dawnego prawa polskiego ~~[illegible]~~ i wszystkiego. Dziś w cesarstwie obowią- zującego prawa wśród Słowian, obecnie ~~[illegible]~~ znaczenie praktyczne mających. ~~[illegible]~~ jak w ogóle wszystkich za- sad ~~[illegible]~~, o czem się w ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wydania (I. s. 487–97) rozwiodłem, tak w szczególe po- dobała się Antoniemu Zygmuntowi Helclowi, widać to z jego liczen- ~~[illegible]~~ wania że mową w drugiem zada- niu do dzieła wychodzącego obecnie umieszczonych.

Zamierzył i on z poglądu słowiańskie- go zapatrując się z na prawo polskie napisać jego historyą, ale, chwaląc ~~[illegible]~~ kilkuletnią żałobny, zwłaszcza za- ledwie najdawniejsze tego prawa źródła ukończyć i ogłosić drukiem.

Z tego samego poglądu zapatrując się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ już w r. 1820. Jan Wince. Bandtkie zwracał uwagę na źródła prawa ludów słowiańskich ~~na prawo~~ polskie prawo, i pragnąc ażeby prawa te mogły być z ~~[illegible]~~ nami spokrewnionych (1), i pragnąc ażeby prawa te mogły być wykłada u nas porusz- wane, mieć mi jak wyżej (str.) rzekłem, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pomoc uchwała, słowo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ mu swoją myśl o napisaniu historyi prawodawstw sło- wiańskich objawiłem.

Innego zdania jest uczeń jego, który w dwóch pismach, ~~[illegible]~~ umyślnie i akademicznie napisanych w tym wzglę-

Dzieło o prawach tychże pod na- pisem wyżej wyrażonym (histor. prawodaw. ~~[illegible]~~ wydane dwa tomy, ~~[illegible]~~

(2) ~~[illegible]~~ Dzieło drugiego

(1) Widać to ze wstępu do jego dzieła pogrobowego w Warsz. 1850 wydanego pod napisem Historya prawa polskiego

IV. 2. pomników
prawa zwyczaj-
owego i ustawo-
wego [wypadów] nowe źró-
dło dla dziejów Pol-
ski, osobliwie we-
wnętrznych, wy-
[illegible]

Pominąwszy
statuta ... niemieckie;
[nawet] ... źródła
znane mi z rękopisów, a) zawiązce się ...
... tych
które Helcel od-
drukował, uczyniono
na uwagę ... a-
ktach sądowych, i
co z niej nowego Dla [prawa] narodu i jego dziejów
dla [illegible]
[illegible]

Dziś, ogółowie się i szczegółowo o wydaniach oku dzieła mego (!) wyraził, [illegible]:

~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] prawodawstw słowiańskich najdawniej w latach 1832, 1835 napisał Walenty Dziatkiewicz. Warszawa 18[illegible]. ~~[illegible]~~ szczegółowo wyraził się tak w tem piśmie jak i w uwagach nad Dziełem Prawo polskie prywatne przez Piotra Burzyńskiego. Tarnów 1873. wydanych z których w Serji I. Bibljoteki umiejętności prawnych umieściwszy [illegible] ogólnie.

~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ napisana uczonie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ "że historya ta przedstawiona w ten sposób jak to uczynił, nie może doprowadzić do gruntownego poznania żadnego z prawodawstw słowiańskich, gdyż "każdy z tych narodów, o którego pra-

wach rozprawiam, ~~tem~~ będąc postawiony w innych warunkach, ~~niż~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i mając inne potrzeby, zajęcia, nawyknienia, zwyczaje, inną formę rządu, inne sądownictwo, inaczej rozwiniętą ~~[illegible]~~ ~~ną~~ władzę prawodawczą, inne ukształcenie, inne sąsiedztwo, inne stosunki międzynarodowe, różne też prawa dla siebie stosowne

ne, więc mu-
siał."

Na co odpo-
wiadam: że wszy-
stkie słowiańskie
narody, mówiąc
ogólnowo, były w
jednych warun-
kach. Miały one
sąsiadem od
wschodu Mongoła,
od południa Tur-
ka, od zachodu
i północy Teuto-
na. O ile ich ten
przygniatał, lub
one, wzmógłszy
się na siłach,
przygniatając go,
zaczęły oddy-
chać swobodniej;

o tyle, o ile wymagane posiadanej przytem pewnego stopnia cywilizacyi, niewiele potrzeby, zajęcia, nawyknienia, zwyczaje, [illegible] stanu cywilizacyi zależał od międzynarodowych stosunków i formy rządu. Ludy słowiańskie które miały polityczną ...

więcej mniej jednakowe

Wszystko więc (mniej) zależało od stanu cywilizacyi, a stan ten zależał znowu

żadnej ~~[illegible]~~ nie
~~jej [illegible]~~
gi od sąsiadują-
cych z Państwa-
mi wszelkie danej
wolnie na najsilnie-
kszej ~~[illegible]~~ [zawdzięczały] by-
tu ości. Dla te-
go mogły Prusia-
dać formę rządu,
która choć była
w zasadzie ta-
kiej samej co w
innych z towarzy[stw] [jedności]
w rzeczywistości ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ [mało co miały] ~~[illegible]~~ nie roz-
różniła się od owej
stojące ~~[illegible]~~ [tak]
w cywilizacji ni-
~~[illegible]~~
w rękach jednego

potrzebując rządu
silnego i między gr

~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible] w całej~~
~~[illegible] kraju~~
~~i [illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ trwało
to aż do czasu,
w którym między-
narodowe stosun-
ki w zasadzie zmie-
nione dozwoliły
im także, zwła-
szcza za wzro-
stem cywiliza-
cyi, ~~wprowadzić~~ [spowadzać]
w swoim rządzie
zmiany, ~~[illegible]~~ i wreszcie nadać no-
wy obrót swym
stosunkom poli-
tycznym, (wytknąć nowy) kie-

-nek swojej cy-
wilizacyi ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~, a zmia-
ło nawet z bier-
nego do czyn-
nego ~~[illegible]~~ stanu twórczego w
sprawach pu-
blicznych. ~~postę-
pie~~;

Zgoła wszy-
stko czem każdy
naród słowiań-
ski stał i przez
co u siebie i w
świecie znaczył,
zawisło od jego
siły moralnej i a ta znowu
od stopnia jego
oświaty zależa-
ła. Wskutek cze-
go i prawa, a oso-

bliwie rodowe i spadkowe, które każdego narodu prawdopodobieństwo charakteryzują, będzie jednakowe w zarodzie a różne w rozwoju, wymagały i wymagają koniecznie, ażeby obrazując je spawiać razem wszystkie w ów czas, kiedy kierujący się niemi narody w takich, a takich międzynarodowych

(przeciwnie jak się ta rzecz miała u wszystkich niemal zachodnio-europejskich narodów)

Dziś

(i tak właściwości muszą rozpatrywać ich jakiemi były

jakiemi kiedy w innych

~~[illegible]~~ [illegible] rzeskich nastając, posiadał prawodawstwo tym stosunkom odpowiednie.

~~[illegible] [illegible] [illegible] ta-~~
~~ki a taki [illegible]~~
~~[illegible] [illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible]-~~
~~[illegible]; a w już kiedy~~
~~wszystkie te sto-~~
~~sunki były sta-~~
~~nie, czy żyły w~~
~~innych narodu-~~
~~kie.~~

Objaśniając to przykładem, w błogim będąca stanie Polska co do niegdyśnych rodowych stosunków, i ogniwa w XIV. wieku, ~~[illegible] siły na po-~~ ~~[illegible] [illegible] [illegible]-~~ ku, pomyślała za-

raz o skodyfikowaniu swojego
~~trzeci zbioru~~ skuteczne, ale przy końcu XV. XVI.
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible] XVI~~ Aczkolwiek jej Zakon w pierwszej połowie XV w. podkopał przed stu laty z wnuków swoich Aleksander, nie mogła skodyfikować praw swoich, zwyczajem i ustawami pod wielkiem prawodawstwie ~~[illegible]~~ dalej rozwiniętych. Od tego czasu żyjące w [illegible]

Litwa ledwie skatalogowała je zdołała.

i coraz nietrzeźwiej ja-
śniejszych stosun-
kach międzyna-
rodowych; nie tro-
kojona w Turku,
Mongoła i Teuto-
na, a od wscho-
dzącej oświaty
nie wspierana-
na, gdyż miała
co raz bardziej
siłę swoją łama-
ną, (przeto mogła [illegible]
[illegible] najjedyniej-
mi ustawami
podpierać upa-
dające prawo-
dawstwo swoje.
To też gdy włą-
dza prawodawcza
Polski z Jagiełła
nie. [illegible] razem

zebrać sił swoich moralnych i gdy naród musiał bywać się łaźnemi ustawami i zwyczajowem prawem, ~~przez cztery wieki (r. 1347-1795)~~ wyrosło stąd, ~~że nie tylko jego zastarzałe[illegible]~~ kowe ale i polityczne prawa, chwiejąc się w zarodzie, nie dopuściły do tego, żeby rząd monarchiczny między Króla i naród podzielony stał się dobry.

przez cztery wieki (r. 1368-1795) o-

że jedna część naro-du uciskana od drugiej upadając, ~~[illegible]~~ przechodziła za granicę cały kraj ~~[illegible]~~ do upadku i w skutek czego była

ubogi spadek so-
bą. Wszystko było
nałowiczne, wszy-
~~stko w ...~~
(w polskim ~~narodzie~~)
wszystko mówiąc
językiem dzi-
siejszych filozo-
fów makaroni-
cznym, było w
negacyi, a rza-
dko w afirma-
cyi.

Gdym rzekł o Pol-
sce, można o ka-
żdym słowiań-
skim powiedzieć
narodzie. [illegible] [illegible]
~~[illegible]~~

rozwodawstwa
wszystkich, po-
trzebaby albo wy-

Chcąc to pojmować należy się na krąg prawa dawniej [illegible] zapatrzeć z historycznego stanowiska, zwłaszcza teraz gdy prawa polskie w sferę historyi przeszło zupełnie. Wziął się do rzeczy p. Walenty Dutkiewicz, ale wziął jak się pokazuje nie do swej rzeczy. Sprawiwszy, jak sam mówił(1), pięćdziesiąt lat życia przy stoliku sądowym, i sprawy jak musi je ukończyć sądowy przedstawiał odsądzać najlepszy, chciałby teraz zapatrywać się na rozwój prawa z historycznego stanowiska, usprawiedliwienia [illegible] do rzeczy, za świadectwem dzieł które dotąd wydał, nie mając. Prócz usiłowania! Azeby temu zamiarowi sprostać, i przez zapatrywanie się na budowę mowy filologicznie wykazywać [illegible] potrzeba było być lingwistą, (jak się zasady prawa [illegible] z ducha narodowości rozwinęły [illegible] objaśniły się w zwyczaje narodowe [illegible]. Potrzeba też być etnografem, azeby nauczyć, że naród ubrany we właściwe sobie ciało, i duchem ożywiony własnym musiał się wyrobić jakąś cywilizacyą jakoś w swojem prawie objawił, i z tych warunków słownie zakon-

(1) W uwagach nad prawem polskiem P. Dzwonkiewicza str. 62.

stylizowany być (musiał) takiem życiem, jakiem zrósł przy swem na świat przyjściu natchniony. Potrzeba nakoniec być historykiem, i że się nim jest mieć od historyków uznanie. Praktyka sama nie wystarczy do tego, na rzemieślnika ale nie na artystę ukształcuje. ~~Tak~~ Praktycznie wyłącznie a bynajmniej lub mało ukształcowany pracownik nie wskaże drugim do dalszego ukształcenia się drogi. Sam jej bowiem nie poznał, przykuty będąc do stolika przy którym się zasiedział.

Tu niech posłuży za odpowiedź wspomniony Szafarzyk, który wyrzekł: że praca taka jakiej się podjąłem nie przyniosła i nie przyniesie korzyści, ani słowiańskim pracownikom, ani Niemcom którzy pierwsze wydanie jej na swój język przełożyli. W niem oni a więcej w drugiem rozpatrując się, już się nie zdumiewają nad tem, że Magdeburskie i podobne mu prawa niemieckie podobały się Słowianom, bo dowiedzieli się że prawa te na ziemi pierwotnie słowiańskiej wzięły swój po-

czątek i twórcze też są jego ubo-
lewania (andora) nad tem, że przez stwo-
rzenie historyi prawodawstwa pierw-
szego wydania francuzkie mylne się
wyobrażenia o polskiem prawie
rozszerzyły. Mylne bowiem upow-
szechnić się nie mogły, gdy je
za narodowe uznał Lelewel i raz-
krzewić się przedstawiającym.
je dziadem, i życzył, ~~[illegible]~~ nale-
ży na zasadzie w trzech pierwszych ramach jego w szczegółach ~~[illegible]~~ / rozwinięte polskie prawo aż do wieku XIV. mogło się sprawdzić uka-
zać rozwinięte aż do wieku XVIII.
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Nie doczekał się czasu
tego niestety, bo przed wyjściem
tomu czwartego i piątego prze-
niósł się (r. 1861) do wieczności (1).

Zaznaczę wreszcie uwagę, którą
zrobił Antoni Zygmunt Helcel w
liście dwudziestym piątym wy-
żej przywiedzionym, mówiąc:
że bez znajomości jednoczesnej
i obszernej historyi prawa by-
najmniej (się) nie rozumie i
rozumieć nie jest w stanie ca-
łej pełni obowiązującego prawa
w (dawnej) Polsce, to jest prawa

(1) Patrz w rejestrach znaczne miej-
sca do samego wstę-
pu Volcka str.
wiek. str. 10 59.
wskazane.

wa ugruntowanego na zwyczajach ziemskich, i na praktyce sądowej."

Jak jest a nie inaczej: bo)

~~Jednak~~ (była o zwyczajach w praktyce sądowej zachowywanych prawi, a, jak to czynią Dawni nasi prawnicy, nie uczy, skąd i dla czego powstał ten i ów zwyczaj, czemu się zmienił i t.p.

~~[illegible]~~ dalej, jak ~~[illegible]~~ w historyi prawodawstwa (V. ¢. 19) pokrótce dział[em], ~~[illegible]~~ chodzi po omacku, a w jego ślady wstępujący Sędziowie nie są wykonawcami prawa, lecz narzędziami bezczynienia ~~[illegible]~~ Bezprawia. Tacy prawoznawcy i praw tłumacze, jakich mamy od czasu upadku u nas nauki prawa mieli, ~~[illegible]~~ nawet prawodawczą władzę w błąd wprowadzali. Widoczny tego dowód na kaducach i puścizach dawniej w jedno zmieszanych (v. 1588), gdy przecież obie te instytucye niby różne przeznaczenia i różny początek. Odróżniono je przecież dopiero (v. 1639) że da-

~~[illegible]~~

~~zane (v. 1550) z kadukami nie właściwie pomieszany, gdyż początek obu i przeznaczenie było całe różne, i znowu jedne od drugich, gdyż przez ponowione (v. 1635) oddzielnie je sejmowe~~

łaszy rozmiar wy-
konując, co na ma-
łej zakrój wyko-
nał niegdyś bli-
żej nie znany mi
pisarz (1). Szczę-
ście, że od czasu do
czasu myśl prowa-
budzą badaczy, któ-
rzy, nie [illegible] z [illegible]
[illegible] lecz i
z [illegible] jego
[illegible] Stan ja-
giellońskiej a na-
wet przedjagiel-
lońskiej szkoły, wię-
cej w [illegible] pra-
cy nieodżałowanej
pamięci Stanisła-
wa Zborowskiego
niż Aleksandra hr.

(1) [illegible] dzieje do [illegible]
[illegible] co na [illegible] polityczny:
„o stanie akade-
mii krakowskiej
i o publicznych a
mianowicie uczo-
nych pracach a-
kademików. Kra-
ków 1810" [illegible]
[illegible] Anto-
ni [illegible]ński. W
Przemyślu z dru-
karni gr. kat. ka-
pituły pod zarzą-
dem dzierżawcy
Michała [illegible]
[illegible]

Stadnickiego, roz-
patrując, i jasno
wyświecając
prawdę, nie zechcia-
ła siebie łudzić, a
nas mudzić i ~~no-
zolić~~ nużyć. Po trzecie,
że ogłaszając dru-
kiem rzeczy źró-
dła ojczystych dzie-
jów, nie zasługuje
na zarzut, jaki
wydawcom Tomu
I. Aktów z tak
zwanego archiwum
Bernardyńskiego
we Lwowie zro-
bił w dwudziestym
pierwszym liście
Helcel, ani nawet na
taki nie zarabia

sobie, jaki ja nie ś. p. Antoniemu Zygmuntowi lecz pomocnikowi jego, uczyniłem w ~~[illegible]~~ szczytym ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dodatku do tej rozprawy. Skonstatowany się ~~[illegible]~~ teraz w puszczonych od nas ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~tkich do Helclowego ~~[illegible]~~ dzieła ~~po-~~ ~~[illegible]~~ dodatkach.

Do tej w Helclowem dziele pracy.

Po czwarte, że z nowo pojawiających źródeł racząc ... dopełnienia ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~Helclowego dzieła~~. Coraz odkrywane źródła ... wyglądające nowe ... które choć mało objaśniają szczegółowy nie znali, jednakże wreszcie swoi li wspierając naszą dotychczasową wiedzę przeszłości. Dowodzą, że śmy nie marzyli, ale widzieli na jawie sen i ów szczegół, o którym przed pojawieniem się nowo odkrytego źródła nie śmiało naszej wyraziliśmy zdanie. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

16

~~inny lub wyznaniowy~~ (1) ~~na piśmie~~, baczyć (należy tu w umysłowości ...) sprawiedliwości, była pierwsza miała w sobie słuszność, a drugi choć cień prawdy posiadał (1).

Dla tego też tak wielkiego ~~...~~ prawodawcę jak Jagiellończyk ... ~~...~~ sejmu i narodu ~~...~~ wszystkie jus ustawodawstwa polskiego prawa zwyczajowego i ~~...~~ (jus et statuta terrestria); nasi ~~...~~ prawnicy nie zaniechali ~~...~~ jeszcze prawem rzymskiem ~~...~~ [illegible].

Wielka nieśmiertelności wdzięczność

(1) Sorvium. fr. 35-40
(2) 1.3 de legibus
i t. d.

Helclowi za to, że nas nie tylko bliżej z prawem krajowym polskim obeznał, ale nadto pierwszy z naszych badaczów podał środek do odgadywania, jak się prawo to kształtowało, rozwijało, dojrzewało; a zatym tem jak rozum samego narodu dojrzewał przez to.

Wyczerpnął on wiedzę o tem częścią z archiwów sądowych częścią z pomnika czyli z księgi zwyczajowego prawa, któ-

mniki:

W trzynastym jeszcze wieku kronikarze, ludzie z tegoż i następnego stulecia przebudzające akta urzędowe rozeznały, że częścią jedno przeważało w całym polskim kraju prawo zwyczajowe (1), częścią wolne ziemie posiadły odmienne [illegible] ... sam wyrozumieć należy o sądach sądowych. Te bowiem częścią jednakowo używanego prawa, częścią odmiennie od niego stosownie do miejscowych potrzeb [illegible] kierując się w tym względzie, wła-

(1) Vita s. Stanislai 338 (wyd. Banitk. przy Kronice Gal.), jus terrae, terrestre, commune.

(2) Mat. przyczyn. I. 115-8. II 5. 213 w przypiskach.

innego rozsądku wyro- kowały. Tak bywa- ło w Polsce aż do cza- sów niemal najno- wszych (1). Im starsze były u przez pisane prawo niechylo- ne, a więc najzgo- dne ze słusznością i powszechnem które ju dobrem uzna- ne, tem większą miały powagę, a im surowsza, tem władza pra- wodawcza nie przy- jęte, zatem podejrzywane ... lub na- wet ... nie ...

(1) Stat. wisl. II. S. 80. iuxta consuetudinem hactenus observatam R. 1471. 1482. nr. 4059. 4267 statuta et ius scriptum, pro... statutis Regni et capitulo. R. 1465 nr. 3798. iuxta ... consue- tudinem more alia- rum dotalicionum in Regno Poloniae diutius servatum. Tasz. fol. XXXIII. ex consuetudine terra- rum. R. 1464. nr. 3758. secundum terrestrem Cracoviensem con- suetudinem. Tasz. XXX. XXXIX. XXXXVIII. ex consuetudine cra-

przyznawaniu [illegible]

Uwagi 21. Na co [illegible] zważać [illegible] strona danéj prawnie działać, [illegible] się, [illegible] bez prawnie, przegrywała sprawę (3). Przestrzegać tego miał w obowiązku każdy, a szczególniéj najwyższy kraju Sędzia, czyli sam Król jegomość, bo inaczéj więc oświadczała jego samowola uciężona strona, że wyrok upaść powinien, jako nie zgadzający się ze sprawiedliwością i statutami ziemskiemi (4).

(4) na zwyczaju opartemi.

[illegible] Tem wyżej [illegible] co do skrócen na dzie- ta Hołota ukazujących [illegible] samych [illegible] ich [illegible] robił sobie [illegible] Kr. a przy [illegible] liczba [illegible] sądowych [illegible] [illegible] która [illegible] e. [illegible] Statut [illegible] uskarżano z rozkazu [illegible]

dawcza nawet wła-
dza, wspierając usta-
wę [illegible] była
uznać nadzwyczaj-
[illegible] jest wpływem je-
go stanowić, u [illegible]
[illegible] od niego [illegible]
były [illegible] zmiany
dy tylko [illegible]
den i ich zwyczaj
zwyczaj, czyli, jak
[illegible] według
[illegible] [illegible]
[illegible] wyraził,
[illegible] nie można
było [illegible] wy-
dobyć tradycji.
Łatwo było [illegible]
[illegible] trzeba.
[illegible] wszystkich
zwyczaje
Sołtysów [illegible] jedne
z nich i z ustaw
[illegible] skąd
[illegible] [illegible]

w tomie D. pisma zbiorowego w Krakowie pod napisem [illegible] wychodzącego rękopisem, i o której
[illegible] Kodeksu.
chociaż [illegible] bojem-
[illegible] często spo-
minać [illegible].

2) R. 1359. cur. [illegible]
[illegible] R. 1453. Nr.
2306 quia consuetudo
alias inchoata est
proclamata ad man-
dato [illegible] Regis
[illegible] consensu [illegible]
[illegible]
di regni [illegible] per
ministerialem. R.
1498 nr. 4500. 4508.
probo statuto in
[illegible] constituto,
prohibet quibusdam
articulis in [illegible]
nitate constitutis, [illegible]

[wszelako były jeszcze i dla nich możebnem], lecz [przeprzeć w tem swoje wi-dać] 157

~~[illegible]~~ lo decere statuto et
~~[illegible]~~ [illegible] dwo ista- moris consuetudin
[illegible] nie sta- servata
by [illegible] jego (3) R. 1469 nr 3971 cont[illegible]
[illegible] pro- iuris formam et ul
[illegible] przywileje. tua consuetudinem
[wszelaką i do] ~~[illegible]~~ dawno Terre.
Ty [illegible] jeszcze ta (4) R. 1436 nr 2842 ite
[illegible] inne, mu- littera est confirm
inać, obcinać lub ~~[illegible]~~ statuta ter
nawet zmieniać, restrin[illegible]
ilekroć tego w spól- (5) [illegible] fol. VII. con-
nie dobro wymaga- [illegible] ult. opt[illegible]
acto. [illegible] [illegible]
[illegible] to. (6) ~~[illegible]~~
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] lo r. 1482 [illegible]
[illegible] w r. 1530 [illegible]
[illegible] (6) [do uskutecznienia] ~~[illegible]~~ [illegible] wszystkich [kraju mieszkańców] (nie
[illegible] [illegible] pomodze-

zało się (do samo) (najpierwsze-[illegible] -mu z umarłym jego Zygmuntowi. Przez co Polska nie tylko nie doszła tam, dokąd doszła Francya, która zrobiła wszystko z swojego prawa zwyczajowego ~~[illegible]~~ wszystek, wyrzekłszy się ~~[illegible]~~ do żadnego zwyczajowego nawet ustaw ~~[illegible]~~ odwołując się nie wolno, gdyż wszystkie wchłonęły się przez kodyfikacyą, ogło-

~~[illegible]~~ swoich powołania ich przez to i w prawach (ad usum jus et unicam legem communem omnibus reducimus a[illegible] namus) u Bandtk. jus pol. 222. 231.

~~[illegible]~~ żkąd pomijano

cji wydanym (1). ~~[illegible]~~ (1) Artykuł 1390 ko-
dzka że Pułtka tradycji ko- deksu cywilnego
niezbicie jest [francuskiego.
nie mogącymu- [lepszych od wszelkiem ustawodawstwem obcych
ścisła wstępować
się od Jana Ła-
skiego kanclerza-
wydanemi; ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
{ Drugi argument { ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
marzymy, Starymi ~~[illegible]~~
Dar/ Trzecim który Je przy
wszelkich prawo-
dawcy o skodyfi-
kowaniu praw
pokusieny, prze-
leżył dziejami
stanowi, książka-
mi zrobiony przez [za ich zgodą
dwóch swego wie-

(1) Dowody na to dałem w owem piśmie zbiorowem Na dziś II. str. 175. w przyp.

...akomitl-
nych prawidł-
kro innych, że Miko-
łaja Jarzyckiego i
Bernarda Macie-
jowskiego). ~~teez~~ kadeks: ale
izba poselska nanawia
Piotra Kmity i
Zborowskich u-
więziony, odrzu-
cała ... [illegible]
no sobie do u-
święcenia ustawo-
dawstwo (1). Miała
moc po tem, jej
... ją, dał jej Król
Aleksander niebe-
zpiecznie (2); [illegible] ... nie
jak dotąd bywało,
za wolą monarchy i senatu, lecz
ograniczenie i za przyzwoleniem
izby poselskiej zapadało każde nowo stanowione prawo.
odtąd izba ta

~~[illegible] Kmity (... jego ... w rocznikach Czie-chowskiego ... przez Tytusa Dzia-łyńskiego ... 1551. o-...) na s. 206. ... illis statuta illa vetera (składającego ... J. ...skiego) ... aliqua ...~~

(2) Ir. 1504 Vol. I. 299.
de non faciendis
Constitutionibus si-
ne consensu Consi-
liariorum et nun-
ciorum terrestrium.

[illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible]cznie

[illegible]

[illegible] by-
wała najczęściej
[illegible] monarchy i
zie w prawodawczych pracach
poza rząd przewi-
dzina. Rozrowała woli
swojéj [illegible] twór-
czości [illegible] celne
dobro, a [illegible]
ście prowadowana się [illegible] samolubnemi
najczęściej [illegible] wzglę-
dami. Te zasadzie owego od Aleksandra
króla wzięłanego przywileju
i idzie się, już [illegible] ko-
dyfikacya do za-
twierdzenia sejmo-
wi podawana u-
trzymać nie mogła, iłekroć
jej stan rycerski za szkodliwą dla
siebie [illegible] uznał

Łatwo zaspokoić ciekawość powziętą o tem, kiedy powstała ta lub owa ustawa; ponieważ [illegible] ukazały się bez daty: dosyć bowiem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ale upewnić się, czy rzeczona ustawa jest uświęceniem zwyczaju, lub czy wypływem woli prawodawcy, trudno wiedzieć, jak również trudno, a ~~jak również~~ ~~[illegible]~~ częstokroć nawet bywa niepodobnem przekonać się, czy ten i ów wyraz powstał z mowy ludowej, lub z książek dostał się do

ludu, trafnie będąc pomyślany od uczonych mężów, a mile przyjęty od mas, jako zrozumiały im i do objaśnień myśli dogodny.

Gruchnęła wieść, że Ławnik miasta Elbląga, Ferdynand Neumann, posiada rękopis dotąd nieznany prawo polskie dawne zawierający, a odległej sięgający starożytności. Dowiedziawszy się o tem (mówi teraz Neumana biograf (1)) uczeni pol-

(1) M. Toeppen w Altpreussische Monatschrift, piśmie zbiorowem wychodzącem w Królewcu Prus. (r. 1869 poszyt 4. str. 377–[illegible])

scy, zaczęli listownie i osobiście zgłaszać się do posiadacza owego skarbu, ~~[illegible]~~ prosząc, ażeby im go odczytał albo sprzedał, albo pozwolił skorzystać ~~[illegible]~~ z niego. ~~[illegible]~~. Dokazał wreszcie ~~tego~~ Adam hr. Sierakowski że pan Ławnik zrazu stał się ~~[illegible]~~ nerwowo, zostawszy do żywego nalęganiem rozdrażniony, pamiętając ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ że mu się nie wiele na tym

śmierci należy [illegible] po- (!) Nervös auf das
stanowił uczynie äusserste afficirten
~~[illegible]~~ z przepisywania und getrieben durch
tego ykarium ~~[illegible]~~ dar /na rzecz- bo- das Bewusstsein,
bliskie miejscowe- grosser physischer
go Gimnazyum, Hinfälligkeit, po-
z warunkiem, aże [illegible] uwierzano tamże:
by rękopis był po [illegible]
za mnie niszczy
nie został ~~[illegible]~~ nigdy
~~[illegible]~~ wyniesio-
ny z ~~[illegible]~~ rękopisu z drukarni odpis
pustał [illegible] Altra-
bia do Kvalulus ~~Helelowi~~, który
go też oddał (w Kra-
kowie r. 1868) wydał
do druku, pustawa-
wszy atoli nie
wydał go (na świat) aż ra-
zem z drugim to-

swojego

... dzieła: Tym- (1) Das älteste ge-
czasem w Lipcu r. 1869 schriebene polni-
ogłosił rękopis ~~do~~ sche Rechtsdenk-
Dr. Edwin Volckmann mal. Commissions-
Profesor gimna- verlag der Léon Sau-
zyum elbląskiego, nier'schen Buchhand-
w tymczasie szkol- lung in Elbing
[illegible] nym (1) [illegible] und Stettin.

[illegible], pragnąc, ażeby przed uważaniem się wydania jedynego wyglądał skarb ów światło

(Rękopis o którym mowa, jest według danych [illegible]

[illegible] przepisany [illegible] z dawniej- szego ... w drugim wydaniu ... do niego ... a powieść dział ... Z kąd się wzięło nim zawierają ciągłe ... prawa ... Czy kończy wyraz ... że ...

[illegible]

bezimienny jego układacz

prawa rzeczowe należą do

... są jedniego Niemcom ludu, któ- ry ... chać ... natury

a obecnie (1) zhłazmiony, gdy

ciężki ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i jednakże, wytrwały ~~[illegible]~~ jest w oporze, nie chce i nie chciał nigdy rządzić się ~~nigdy~~ obcemi prawami (jak mówi cudzy Dziejopis inaczej u Niemców) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ opanowanych od Rzymian i zalanych prawami (ich) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i nie podlegają obcym ~~[illegible]~~. Ludu tego, który się zowie Polakami, prawa ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible] bezimienny ustęp do rozeznie

przeto lud ów i jego rady, kierując się swojemi prawami,

są następujące ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~. Jeśli zdawy

(1) is nu [illegible], powiedziano we wstępie, Party- ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Ludu nu (Lewata) jest jednym z dowodów na czas zagasłą pamiątek skazujących, a czem będzie więcej

[przedzielić pochodzeniu]

go [rękopisu] [Radzące w mowie] te pra- wa, dalej, czego w przedmowie, często w danem dziele, [wiedziano, mają] je- dnolite polskich rząd- ców obmyślone, a drugie tu i owdzie (od miejscowej wła- dzy) postanowio- ne (1), i zwyczajem jednakim albo rozmaitym (2) utwier- dzone, nieznany, każde prawo albo się przez zwy- czaj albo ustawę (gewillekoret) kształ-

(1) Rękopis mówi: Is ... willekoret; w dzi- siejszym niemiec- kim brzmi: es ist ... und da bestimmt XIII.

(2) ... [Dziś Sitte] ist czwierteie: dziś mówi się das Ge- wohnheitsrecht ... XXIV.

21.85

~~Tym~~

Posiadamy więc pomnik ~~nader ważny~~ dla badań nad prawodawstwem polskiem czasów najdawniejszych (nader ważny. Zanim ~~Zajmiem~~ się ~~po-[illegible]~~ wykładem jego zajmiemy, trzeba słowko powiedzieć o tem jak się objawione w tym pomniku prawo mogło ukształtować i rozwinąć w sposób, który wnet poznamy. ~~[illegible] jednak [illegible] wyglądać.~~

Człowiek żyjąc z człowiekiem, lud z ludem, trzejmuje zwyczaje i wyrazy mowy jego i przyswaja je sobie. Według

rękopisu (stykali się Polacy z Niemcami bardzo ~~dawno~~, mając ich zewnątrz i wewnątrz w sobie. Od czasów bowiem zawezwania do Polski na urzędy Niemców, tudzież nadawania tak zwanego prawa magdeburskiego, całe powiaty rządziły się niemieckim prawem: ~~[illegible]~~ z tego samo- dla mówi pamięć o niemieckich krajach i opolach, rozumiejąc przez ~~[illegible]~~ pierwsze tak kraje (Land dziś Land), jak ~~[illegible]~~ które się prawem niemieckim ~~rządziły~~ rządziły. Już na

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

początku XV wieku ~~[illegible]~~ powiat pilski w Małejpolsce sądził się prawem

niemieckiem (1). Wynikało ztąd, jak mniemam, że, ~~bez względu na pochodzenia swojej narodowości~~. Polacy i Niemcy na przemian niemieckie i polskie prawo przyswajali sobie (2); i że ~~takie~~ miewało niemiecki początek nie jedno prawo poczytywane za polskie, a nawzajem było polskiem, co uważano za niemieckie.

Helcel rozłożył ~~[illegible]~~ pomnik na dwadzieścia dziewięć

(1) R. 1401. nr. 437. Domina Hedvigis relicta Ottonis de Pilcia, literis regalibus docuit, quod villa sua Dobra gaudet jure teutonico, totusque districtus Pilciensis similiter gaudet jure eodem teutonico. R. 1430. Wład. Jagieło przeniósł wszystkie majętności arcybiskupstwa lwowskiego de jure polonico, ruthenico et quovis alio, in jus theutonicum quod maidburgense dicitur.

rozdziałów. Według
tego powziatu bę-
dzie będziemy za-
warte w nim pra-
wo, i przechodząc
w porządku poli-
tyczne, następnie
cywilne, dalej
karne, rozważy-
my na koniec
sądownictwo. Ło-
żona obok li-
czba rzymska
wskaże na roz-
dział.

Prawo polity-
czne.

Kraj polski, według wy- ~~na~~
wyżej, na pola (3) się: jak wyżej wzmiankowano, ~~dzielił, a~~
te na grody XX
i miasta (4) ludzież

Akta Bernard. II nr. 51.
(2) Eyn dutsch lant, ey-
ne stat, ader dorf
do dutsch recht
inne hat (dziś mó-
wi się: ein Deutsches
Land, eine Stadt,
oder Dorf, das deut-
sches Recht hat).
Dalej wyraża się
pomnik: Claget
her uf in zen po-
lenschen rechte (dziś
mówimy: Klaget
er auf ihn nach
polnischen Rechte
XXVIII.

(3) Geyenote VIII.
(4) Borg-greve-
schaft XXIII. Stat
(dziś Stadt) XXVIII.

...na wsie poddziela-
ły się. Progi pro-
wadzące do nich,
uznano ~~być~~ za
publiczne (1), zosta-
wały pod ochro-
ną pokoju, którym
opiekował się mo-
narcha; co "ręką
pańską (2)" zwa-
no.

Monarcha zwa-
ny panem Zie-
mi (3) był co do
majątku i osoby
swej, jak niżej po-
wiemy, uprzywi-
lejowany. Wyrę-
czał się urzędni-
kami, z których naj-
celniejsi Kasztela-

(1) Dy Lant=stróse (dziś Die Land-strasse) XV.
(2) Des herren hant (dziś die Hand-) XV.
(3) Herr des landes, tamże.

namiesto, sędziami, (1) starostami, Włada-rzami zwali (1). Ostatni bywał i prywatnym sługą, który służbując jako Szafarz (Komornikiem się też nazywał (2).

Widać że one miały swą autonomiję, kiedy same stanowiły sobie ~~[illegible]~~ ustawy i zmierzające do utrzymania wewnętrznego porządku (3). O miastach i wsiach na niemieckiem osadzonych prawie też samo mówi ~~[illegible]~~ rękopis co prawo polskie w

(1) Borggreve, richter, staroste, vlōder XXIII. IV.
(2) Scheffer (Kommerer XV. Eyn vlader dat ist der ... adir der (oder)
(3) In ethlichin gegenoten ist gewillekort XI.

-stanowionych po-mnikach zawarte, ludzi nie odnoszące się w innych źródłach ~~[illegible]~~ wojskich ~~[illegible]~~ też.

We wsi (rozumie się i w grodzie tudzież w mieście) żyły rodziny i poje-dyńczy ludzie (nie będący członkami rodu): pierwsze odpowiadały solidarnie za przestępstwa od swoich popełnione członków, drudzy odpowiadali wyłącznie sami za siebie (1).

Wszystkich wozó-

(1) Spricht aber (dziś aber) daz geslechte uf eyn man, daz her (dziś er) den mort (dziś Mord) habe getan. VIII.

le mieszkańców kra-
ju dzielono na ry-
cerzy i lud. Różni-
cę obu stanowiła
głowszczyzna, Ry-
cerza ludzież czło-
wieka mającego
prawo do rycer-
stwa (1) głowę sza-
cowano pięciu-
dziesięciu grzy-
wnami i żadnym
mąż (2.) był albo
krajowiec albo
Niemiec, ogólnie
nazywany gościem.
Obu głowę na trzy-
dzieści grzywien
oszacowano. Ale
jeżeli pierwszy za-
ludniał się han-

(1) Eyn ritter adir
eyn rittermessig
man. VIII. XV.
(2) "gebuer, nasz gbur,
tamże

szczęściu mając u-
poważnienie w zie-
mi, należy, ze
względu posiadło-
ści swych i rucho-
mych fundusz pod
sądy świe-
ckie, już kasztelań-
skie, jeżeli się wy-
toczy sprawa kry-
minalna ludowi
na ich dobrach
osiadłemu, już
pod sąd innych
sędziów, jeżeli spór
zajdzie o dziesię-
cinę, i już pod są-
dy monarsze, je-
żeli innego rodza-
ju spór zajdzie.
Dziesięcina da-

...ła się wytyczna. Wybierał ją tak zwany Dziesięciennik lub sam rolnik, gdy po ~~[illegible]~~ zestawieniu zboża w kopy, wówczas wobec gromady po trzykroć ów Dziesięciennik, nie stawił się do poboru snopów. Stawał się zaś ~~atoli~~ rolnik winnym i ponosił karę zwaną "Trzysta", gdy na przednówku, potrzebując chleba, wziął nieco zboża, nie poprosiwszy o pozwolenie na to

28.90

mocnionego Dzieje- (1) Pamięć XXIII. XIVII.
ciennika (1) (2) Tamże XXIX.

Z osnowy gospodarstwa narodowego

sami i tylko podwaliżić wspomniano. Ta należała się wysłannikowi, który w poselstwie monarchy polskiego jechał, ... ko- ro mu ustał koń we wsi, przez którą przejeżdżał, mógł brać sobie z koni gromadzkich świeżego rumaka. Wziąwszy go, drogę dobywał dalej (2).

Prawo cywilne.

Sómnik wyższe-

gólnił w prawie
prywatnem słusznie
ki majątkowe
małżonków, tu-
dzież spadki.

Żona ~~mogła~~ [illegible]
posiadać (własny
majątecżek (niby
peculium) który się skła-
dał z [illegible] ~~przy niej z~~ [illegible] ~~ob-~~
~~ietnik~~, które w
dom mężowski
~~wprowadziła~~ lub
~~której~~ [illegible]
[illegible] ~~kupiła~~
~~sobie za pienią-~~
~~dze zebrane za~~
~~tem~~ [illegible]
~~swoie~~. Żony ławiam
rycerzy polskich
zajmowały się
według zeznania

z [illegible] dziewek [illegible] wprowadzonych

lub kupionych

za [illegible] pieniądze (1), zarobione gdy była za mężem.

(1) kaufen (dziś kaufen) Dirneln XXI. XXVIII, różna od maget dziś magd.

<u>Dopełnienie</u> <u>i</u> <u>skazy</u> <u>w</u> <u>Helcla</u> <u>dzie-</u>
<u>le</u> <u>które</u> <u>z niego</u> <u>wyglużować</u> <u>po-</u>
<u>trzeba</u> <u>koniecznie.</u>

Z przyczyny tej iż wydawca Staro-
dawnych prawa polskiego pomni-
ków wspomniał w listach do mnie
pisanych (trzecim, szóstym i dwudzie-
stym piątym) o historyi prawodawstwa
zawierającem wydania pierwszego,
i o zamiarze napisania tej czę-
ści historyi prawa polskiego, a
mój adwersarz, jak się o nim wyraził Mi-
chał Bobrzyński w artykule o Da-
wnem prawie polskiem, jego nauko-
wem i umiejętnem badaniu, do Dwutygod-
nika naukowego literackiego i arty-
stycznego które pod nazwą Niwa
~~wychodzi~~ wychodzi we Warszawie (1),
(str. 253) "odmówił pracy mojej nie-
mal wszelkiej wartości"; tudzież
z powodu tego, że tenże adwersarz
w drugiem piśmie swem wyrzekł,
iż w napisaniu swych Spostrzeżeń
nad dziełem owem "podejmując mo-
zolną a niewdzięczną pracę uczynił
to jedynie dla dobra nauki, aby
wiedziała czego się ma trzymać", ~~nie~~
~~nie całe~~ i że "nie
~~miał nie dawać~~ jego w tem wina iż znajomości pra-
wa polskiego przyznać mi nie mo-
że"; na koniec, że w najnowszem

(1) Patrz tom IV. te-
go pisma z r. 1877

r. wydanym

dziele swem rzucił pytanie: kto
lepiej zbiór ustaw sądowych czy
doktor prawa czy historyk (mnie
i prz. Szujskiego rozumiejąc przez
to) ocenić: z tych, mówiąc przy-
czyn i powodów, uznałem po-
trzebą objaśnić czytelnika o tem,
jak się rzecz ma co do historyi
prawodawstw słowiańskich, tudzież co do
znajomości prawa polskiego odma-
wianej mi przez mojego adwersa-
rza, a występującego w tym wzglę-
dzie z zarzutami, które się po-
dzielają ... Zakończę rzecz przegl-
dem Michała Bobrzyńskiego [nad [(str. 281)
zdaniem, że „w historycznym trakto-
nym wywodzie prawodawstwa Kazi-
mirza leży niespożyty wzór i pod-
stawa badania nad prawem pol-
skiem. Rozprawiając o wszystkiem
uwzględnię uczynione mi zarzuty od
tego, który w dwutygodniku Niwa
stanął w mojej obronie.

Pierwszy zarzut uczyniony mi od auto-
ra Sprawozdawcy krótko odparłem w Gaze-
cie Polskiej (r. 1870), zauważywszy, że
com w Histor. prawod. wydania pierwo-
szego o polskiem prawie pośredniość,
nie jest moją rzeczą, jak wyraźnie
o tem w samem wydaniu rzekłem, że
W. Bandtkiego i Lelewela pracą. Porów.
Dodał do mnie przyznanie Lelewel (Polska
wiek. śr. III. 467. w przyp.). Zdanie ja-

tu ca.e wyjawiać przemawiającej w mojej pracy.

Zagadnie, a ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

Nie wiem czy tej, czy innej okoliczności mam do zawdzięczenia iż i on spuścił z tonu, i w odezwach nie tyle co dawniej (nie mamy szarytkich) zadezwał się ~~[illegible]~~ chcenie, mówiąc, że uczęszczając w Przerzeniach ~~[illegible]~~ pierwsze wydanie historyi prawodawstw słowiańskich podjął mozolną a niewdzięczną pracę jedynie ~~[illegible]~~ dla dobra młodzieży, aby wiedziała czego się trzymać (1).

Ponieważ i Piotr Bakorzyński ~~[illegible]~~ miał na myśli młodzież, ~~[illegible]~~ dając ~~[illegible]~~ w dziele mojem zdanie, a ja podzielam ~~[illegible]~~ to zdanie w całości i przeto ~~[illegible]~~ uwiadczam, że ~~[illegible]~~ wyrazić, w zbyteczne pracę swoją, jak się wyraził, w poświęceniu i skwapliwości ~~[illegible]~~ umyślnie zganionej nie przeznaczyłem dla tej młodzieży, któraby ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~tego szalonego jak moje wymagała, który by w niem ... wyliczane prawa znajomości i źródła prawa, bylaby a młodzieży rozważanej mnóstwo, a dom, iż przedziej wiedziała, ... miałem na myśli~~

jeden i drugi przeczytawszy z dzieła jego uwagę przemawiającą Dannie mamie, że wszelk nadaje powinnego podstawą w ~~[illegible]~~ jego musi mieć swą podstawę najznakomitsi ~~[illegible]~~ rzeczywistości, gdy najznakomitszej w słowiańszczyźnie mężowie prawdopodobnem ...

przynajmniej znaleźli ca'łam wyrzeczoną chcę zagadkow — się raz przedsta- wiono nie jedno. że gdy bacy mę- żowie, Doktorzy prawa, i za takowych od samego praktyka który z nieufno- ścią na wiedzę Doktorów spogląda uzna- [illegible] ni, [illegible] (że do Grzyna i Gansa, Mittermajera na świadków powołamy) nic nie prawdziwego w świadcze- niu autora historyi prawodawstw nie uważyli, więc nie należy po- dejrzywać o prawdę tego na zasa- dzie, że ją podejrzywa ten, który do- wodu podejrzywania jej nie nabył prawa, gdyż własnym czynem nie udowodnił te- go wcale.

Prace Hel[?] w związku do historyi prawo- dawstw uważane, służy w jego

Starodawne prawa polskie pomniki w związku do historyi prawod. uważane, i niedostatki ich.

Objaśnić swe zdanie Helcel o hist. prawod. [illegible] słów. [illegible] obu wydań, które zgadzają się zupełnie z [illegible] sądem jaki o niej wydał Mich. Bobrzyń- ski, zaznaczę w zarazem [illegible] w tym względzie [illegible] Dutk. [illegible] drugiem [illegible] a [illegible] znania pra- wa polskiego, zwłaszcza [illegible] gdy i w drugiem wydaniu nie objaśnił tego

Zrazu nic w niej znacz[?] wpływu naukowego nie upatrzywszy [illegible] oświadczyć nastąpnie że wskazana w niej droga [illegible] nie może doprowadzić do po-

znaczne słowiem (1) Patrz w słowni. wyraz ten w kla- Tacciolukgo wy-
syczniej, tak tuto- raz niepe

cznej jak i pra-
w ej łacinie, czas
nie tylko świeżo lecz
i dawno ubieały (1),
może się odnieść
do statutów r. 1347
uchwalonych.

Wszelako i tak
domniemana w
Helcla data utrzy-
mać się może, a-
le wyglądzona (?) na innej stro-
dze.

Idźmy po niej,
a trafiemy do ce-
lu.

Trudno było na-
rodowi znaleźć się

…a filiorum i działist
…wydanym został.
…ie isi więc któd
…delect, że owa u-
…wiona przyłączona
…e liście wzreczonym …ie ignna
…pe' inżże jak wy-
…rażona w §. 13 sta-
…tu ~~[illegible]~~ z r. 1354. czy-
…o art. 45 względu
…nodu. Ale, …
…mnie, wszyscy z listu
…rumpet uniasek.
…tem nidaremnia
…veluti in colloquio
…generali per nos
…nostrosque terri-
…genas rumpet in
…vislicia celebrato
…stitit promulga-
…m aut stat. …;

za dług cudzego
inny ciążony być
nie powinien. Wą-
tpliwe to pewnie
należało uzupełnić,
co też uczyniono
w statucie trzecim
(S. o. 8.), rzecz w ten
sposób objaśni-
wszy: iż jeżeli się
czynsz u kmiecia
za dług pański za-
reszłuje, to płacący
go tenże nie ze
swego, lecz z tego
co winien płacić.
Oczywistą jest rze-
czą, że statut ten
po pierwszym dzia-
le z r. 1347 wyszczę-
cym, i po drugim bez

mniej do
wyczaju (1) a wie-
nej na ustawie to-
gało utrwalił
wanare u zawy-
zniami o towarzo,
tóre w ustawie,
być krótko wy-
rażone będąc, ni
wszystkiem cała
szystkie było
[illegible] le. Cyta-
nijmy to przykła-
em.

Ustrzegł Sta-
t.d. pierwszy ma-
wielsko. wiślickiej)
§.15. że każdy ma
[illegible] powinność
[illegible]
go hmieć [illegible]

(1) [illegible] się m
ja, kto [illegible] ze wsi
do wsi [illegible]
[illegible] jak
consuetudinem
hac [illegible]
vatum, stoi w sta-
tucie wielkopolsko-
wiślickim II. §.30.

którymi: że badać prawo i dzieje je-
go zestawiać, i że owszem zasadni-
czej gałęzi pierwsze, nie zdam wa-
gę doma, który majowe uchwalę
do całej pracy, i posiadając do-
kładnie jej dokładnie gradu,
wezmę na siebie wielki ciężar,
przyglądając się mnie raki.

[illegible]

Helcel [illegible] prawodawstwo wiślickie
ze starych rękopisów [illegible] jawnie
ruszkiewiczy na który gadała, zatem je
następnie w całości i z nich je-
den dzieł utworzyweszy, nawet go
żywdem zupełnym statutowi kaza-
[illegible]

zupełnie Dadał ani ci-
Oznanym ani Danysełany
przeszedłuż Ruszkiewiczem
na który gadała wiele
nie prawodawstwo

[illegible] zależnie dużą
[illegible] zatwierdzona, pra-
jedną, rokiem 1347. [illegible], pra-
wodawstwu wiślickiemu narzucić
wszakże sam następnie,
możemy [illegible] uznać, że nie-
[illegible] (2)
zatem jest rzeczą utrzymać dalej z r. 1368. i że ona
do wybrania najprzedniej, niegdyś daje a pierwszą
[illegible] Dażą (r. 1347) pośredni-
[illegible] czącej, przedłużyć niższe
[illegible] wyłączenie.

Pierwej jednak niegdyś pierwszeństwo
Dołęgi i czwartego Dada z
tytułu to uczyniwszy(i) a-
żeli sam nieżyczliwie
uznać (2),

[illegible] w których azali się prawo
uzasadniających, które nie złożoną tylko
pokładnie z mniejszemi nie płaczą,
należało przestawanie, w jakich prze-
padkach uczestniczą alboć dawa nie

(w przedmowie do tomu II. swo-
ich Pomników) Helcel zwracając
Dołowano swego [illegible] na [illegible]
uwagę [illegible] (i), alivy

(1) Piekosiński [illegible]
III. str. 616–7.

(2) [illegible] str. [illegible]

~~Polska śr. wieku II. str. 99~~

~~mogąc być w polskich sądach lecz w niemieckich i według niemieckiego prawa sądzeni ba-wiecznie (1).~~

~~[illegible]~~

w Wiślicy zręczajom r. 1356. w Wiślicy Kazimierz Wielki wydał do (a) dygni-tarzy małopolskich, w któ-rym wyraźnie przyłącza ustawę samże i objętą w statucie, przydostanym, na samem, wnosi więc z tąd Helcel na wiecu tym zgadza-jącym i ów list wydanym przyto-czonym, że ta ustawa być mniej jak wyrażona w czana w liście nie ma, czyli w/ art. 18. statutu trzeciego według mnie, 46. jednego zwodu. Ale, [wyraz li: nuper wznieśli ten udawenne (veluti in colloquio generali per nos in Wiśli-ciaque celebrato exstitit promulgatam aut statutam) ; znaczy altissime [illegible] prawnej. Bardzo czas nie dylko świeżo lecz i dawno ubiegły (1) wyraz ten w klasycznej, jak po-dziennej jak niż cię [illegible] dziesięć do sta-tutów r. 1347. uchwalanych.

(1) Patrz w słowniku Ducangea wyraz nuper

~~Helcel II.~~ 96

~~prawa zwyczajowe za uwzględnią~~

~~uznane ludzie~~ ...

~~stadium dirregeria~~ ...

...

~~dawnych~~ ...

~~chwalada~~

wielką winniśmy ~~wdzięczność~~ Helcelowi za to, że nas nie tylko bliżej z prawem zwyczajowem jak obeznał, ale nadto pierwszy z naszych badaczów ~~tego~~ prawa dał środek do odgadywania, jak się prawo to kształtowało, rozwijało, a przy tem, jak rozum samego ~~...~~ narodu dojrzewał przez ~~...~~ dojrzewał przez ~~...~~

~~...~~ Wyczerpał on wiedzę o tem częścią z archiwów rządowych, częścią z ksiąg zwyczajowego prawa, która ...

na wstępie dzieła (1) prawie [illegible] wyczerpującem [illegible]
z pierwszego źródła [illegible]
[illegible]
[illegible] pa-
[illegible] wrzekanie na
[illegible] tem co
[illegible]
u nim
[illegible] samo i inni przedtem
[illegible]
które mogą zamykające
[illegible] na szczególne [illegible] w źródle
[illegible] Akta urzędowe wydał i [illegible] z małym wyjątkiem [illegible] Helcel i co nie da-
[illegible] daje
[illegible]
ukazać
się ma w dalszym ciągu dzieła,
które zaczyna teraz. Dopiero tak
być opracowywane, iż jest na-
dwójnasz że podobną przysługę
co Helcelowskie dzieła może wy-
świadczyć dla nauki (1). Akta wielko-
polskie i mazowieckie są zarówno dedukcją. Dedykuję ich
w gronie tamtych histo-
ryi prawodawców, i [illegible]
[illegible] dedykuję i inni. Tak aż
ma mieni zająć zupełnie, nieka-
że go w czytaniu rozprawy tej wż-
działe.

(1) Hist. prawod. V. c. 340
— 1. Przedmowa do pa-
[illegible] I. Dzieła które
[illegible] Akta grodz-
kie i ziemskie z ca-
łości [illegible]
[illegible] z archiwum tak
zwanego Bernardyń-
skiego wydane we Lwo-
wie [illegible]
[illegible]
jem [illegible] z Helc-
lem [illegible] 21. [illegible] zdanie
o tem dziele.

10.
6.

Życzenie monarchy nie miało skutku: prawo kanonem rzymskie ~~[illegible]~~ nie miało u nas powodzenia i ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ rzymskiego ~~[illegible]~~ Ostała ~~[illegible]~~ w uczelni w ~~[illegible]~~ niem krajowych nigdy nie chfilowała (1). Dwie były tego przyczyny. Jedna, że organizując na nowo uniwersytet krakowski Władysław Jagiełło skład miało a posiadł w tem prawie (2), a więcej się zaś troszczył w kanonicznem. ~~[illegible]~~ Druga przyczyna leżała w tem, że nie poszanowano: iż tylko z tych obywatelów którzy się prawa uczyli w uniwersytecie i z ukończonych nauk otrzymali świadectwo, wolno navadu... ni obierać sędziów. Najwięcej i można powiedzieć jedyną ~~[illegible]~~ korzyść ta mogo: wniósł kraj przez to, że urzędownie wyznaczane. Do kodyfikowania praw krajowych w XVI. i XVIII wieku ~~[illegible]~~ rzymskie też prawo ~~[illegible]~~ uwzględniały.

(1) Histor. prawod. T. V. str. 419. przyp. 3. Romualda Hubego. Dzieło O znaczeniu prawa rzymsk. i t.d. w Warszawie według wydania Pawz. str. 49–74.

(2) Pawz. r. 1434. w Hist. prawod. VI. str. 410. Wspomniano tu Leges znaczą rzymskie prawo.

ra się na grzbiecie Dachowa-
ła.
O prawie z drugiego – z pamiętnej księgi i archiwów
najpierw mówię przedsięhiorąc, zauwa-
żam, że prawo – z pracz atm życie zrodził
w aktach urzędowych – nastyk przechowuje się
– prawa węzeł
wszy z nich w księgarni prawa-
wodowej (v. s. 340), – kładz obecnie nacisk na – do prawo
które
madkpustelis, ...
zu wyjściem na
księżach Stanisławowych prawa pol-
skiego ...
nowo
z archiwum tak zwanego Ber-
nardyńskiego we Lwowie, wychodzie
na te które
, ludzie w trzech ku-
Delkrach dyplomatycznych, kra-
kowskim – uniwersyteckim, łyczackim i wielkim (...) ogłaszam się
drukiem. Z nich
pracz pierwsze.
go lama rzeczonych
aktów, jak w liście Dwu-
Dzielym pierwszym zauważył,
licho wydanego, nie zarwał ś.p.
Antoni rzeczy, gdyż wszystkie

przy ludeksy po jego śmierci, w latach 1870-2. na jaw wychodzących. z aktów wielkopolskich i mazurskich [illegible] nic nowego nie wydano [illegible] wagi [illegible] na polskiego pomnikach zawartych nie otrzymała [illegible] z ludeksu krakowsko-uniwersyteckiego [illegible]

II. Prawo zwyczajowe polskie i jego najdawniejsze pomniki

przyjęty i

Nadmieniam, że ukazał się [illegible] żadny względu Biblii królowej Zofii zwanej [illegible] nakładem Księcia Jerzego Henryka Lubomirskiego wydany przez Antoniego Małeckiego we Lwowie 1871. W ostatnim przyczynku do tej [illegible] razem zwany [illegible] przyjęty, czyli co należy [illegible] dyplomata dla jak i względu św. [illegible] rzeczy w Skandynawii prawa polskiego pomników zawartej.

le mieszkańców kraju dzielono na rycerzy i lud. Szczególnie wyróżniała jednych od drugich, a stanowisko, które zajmowali w społeczeństwie zbliżało ich znacznie do siebie. Rycerza i jego ludowego męża, na którym zwierzchnictwo miał, do rycerstwa, szacowano głowę na pięćdziesiąt grzywien (1). Tylko należało zapłacić za głowę męża, który się trudnił kupiectwem a zabity na publicznej drodze (2): za głowę pospolitego człowieka, krajowca lub Niemca płacono trzydzieści grzywien (3). Poddanymi zwano pospolitym uznawać nad sobą władzę pana, i zajmować siedziby w jego dobrach (4). Był to czynszownik, który za użytkowanie roli wypłacał się właścicielowi robocizną, rzeczą i sprzężajną. W czasie sianożęcia praca-

[i własności posiadający ziemską]

(dziś Bauer) ist

(1) Ritter, rittermessig, wry (dziś Zwei) Keyner manner gebuer] uffe (dziś auf) synom (dziś seinem) gute. VIII. XV. XIII.

(2) Syn (dziś ein) Koufman (dziś Kaufmann). XV.

(3) Vor eynen duetschen man (dziś Deutschen Mann), einem gebuer, VIII. XV.

(4) Gebuer under eynem herren eigen (dziś Eigenthum) der gebuer uffe sitzen. XXIII.

wał trzy dni tyg[odniowo] i tyleż dni
robiła sierpem żona jego w
czasie żniw. Prócz tego gradził
panieńskie płoty. Sprzężajną robo-
cizną rozumiano przewozy rze-
czy włościan [illegible] z jednej wsi jego do dru-
giej. Ile przewozów zatem
odbyć musiał czynszownik nie wiemy
dziano (1). Różnili się od czynszowników
tak nazywani "ludzie włości"
czyli ci którzy się na pewny
czas zaprzedali (2) z a od nich
znowu wyróżniali się niewolnicy i niewolnice. Praca pierwszych była co do czasu umową określona. [illegible] drudzy robili co kiedy
i gdzie im kazano. Majętności
[illegible] przyznany po ich śmierci zależało (3) pan.
zwyczaj prawa [illegible] odpowiedziane
skład [illegible] wchodzi w
zakres Działu pierwszego i drugie-
go prawa publicznego w historyi przedstawionego. Zakres
prawodawców słowiańskich przedsta-
[illegible] Działu trzeciego
i czwarty ego obejmuje prawa [illegible]
[illegible] kościół sam
i gospodarstwa prawodawstwa [illegible]
uwzględniające.

O kościele i prawach jego wspo-
mniał pomnik ten tylko że nie-
którzy Biskupi, Opaci i Prału-

(1) Tamże XXIX.

(2) Ire eigene lu-
te dzis ihre
eigene Leute,
Dy (dzis die)
Der herren
eigen Leute.
XXIII. XXIX.

(3) Schalk, Dirne
XXIII. XXIX. Po-
równ. Grymm
R. Alt. str. 302.
Wörterbuch p. w.
Dirne

Helcel 95.6.100

[illegible] na swo-
ich listy Helcla, [illegible] w dodatku
do tego — ani dzieła unieśmiertelniony [illegible]
[illegible].

Nie przewidywał wszędzy ani Bandt-
kie ani Lelewel, a tem mniej ju-
że ani [illegible] nigdziem, że
przewidzieć [illegible]
w lat dwadzieścia Litwa (r. 1870),
i po zupełnem przeinaczeniu dzie-
[illegible]
Tu [illegible] wyrazy [illegible]
[illegible] jeden z uczniów
pierwszego, który cały [illegible] nie
jając [illegible] pracę, a śmie-
[illegible] u niej [illegible] że ona zawiera
[illegible] że przez
[illegible]
[illegible] wyrażenie [illegible]
że [illegible] nawet [illegible] sobie:
[illegible]
[illegible] choć praktycznie nie zna
znał prawa narodu ze śród
słowiańskiego pochodzących, nie [illegible]
[illegible] jednakże dalszego [illegible]
w nich podobieństwa, aby [illegible]
[illegible] prawa z nich wyja-
[illegible]

[illegible] Jana Wincentego i Joachima
Lelewela

(więc nie znając, jak
zeznał, praw sło-
wiańskich, [illegible]
wyrachować z nich! [illegible]
uwagę mniej: że opra-
cowując drugie wyda-
nie swego dzieła [illegible]
odrębnie od Bandtkiego

i Lelewela pomyślanego i rozwiniętego,
wiadam się zwrócić przewod-
ników praktycznych wydarzeń
przewodnikiem wiadam raczej hi-
storyka ukazać słuszne za przewodni-
ka prawa polskiego w Walunia-
nach zawartego, niż zwrócić
w tym względzie przewod-
ników praktycznych wydarzeń-
nie prawników," na uwagę
jej odpowiedź uwagi
"iż którzy w prawie na samej
teoryi tylko poprzestać chcieli,
nie starając się praktycz-
nie zastosowania, podobni byliby
temu, któryby chciał być le-
karzem, ale żeby chorego nigdy
nie oglądał." Jak gdybym

Patrz: Spostrzeżenia nr. 4-171-2 i odpowiedź
moją w Gazecie Polskiej
r. 1870. nr. 185.

Tylko uwagi
godne do rzeczy wiele nie-
słusznej

teorya bez zastosowania jej do pra-
ktyki ... wszystkim nie
... na ...
przyjmie,

Dowiedziawszy się z
wieści o podanych do
Czytelnictwa Spostrzeże-
niach wyrażam ... nich
... sam com ja na-
... Drukiem ...
...

Helcel 95-[illegible]. 101

mówiąc o pomocy [w przewodnikach w] rozwoju historyi prawa polskiego potrzeb-
nej [illegible]

[nie] miał na myśli [illegible]

praktyków [dalszych], którzy o [dziejowości] prawa nie wydając [illegible] zgo-
ry zapisują, że co [się] z ich
nie [illegible] zgadza pa-
jęciem, według rzeczywistej
nie ma. O takich praktykach
myślał Helcel w liście dwu-
dziestym piszącym, który w do-
datkach czytelnik zwrócić
raczy, o takich myślałem,
odpowiedź [autorowi] Spostrzeżeń
dając (1)

Przekonany będąc o tem, że

(1) Patrz Spostrz. str. 1. 4. 171-2. i odpowiedź w Gazecie Polsk. r. 1871. nr. 135.

Helcel 95. D.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

~~[illegible]~~, postanowiłem badać prze-
ne mi zasada, a za nieznane-
mi zacząłem się oglądać skrzę-
tnie. Wsparty na tem co [drugiem ~~[illegible]~~] wydaniu
badań przedstawiłem w (historyi pra-
wodawstw słowiańskich) nowy zu-
pełnie [na nowo] [na prawo polskie pogląd. Z ~~[illegible]~~ przewodów ~~[illegible]~~ i owdzie o prawie ~~[illegible]~~ w ~~[illegible]~~ przedstawieniu jego ~~[illegible]~~ nie raz ~~[illegible]~~ wielkiem ~~[illegible]~~ zadawa-
leniem przekonywam się teraz z Helcla]

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ pomników ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~, a przytem

zem się w [pamiętnikach swych] nie pomylił, ~~[illegible]~~ upewniłem się ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ / ~~[illegible]~~

w uniemaniu, ~~[illegible]~~ że nie tylko
marnie ale potrzeba [na większą [illegible] opowiedzieć ~~[illegible]~~ w drugiem nawet wydaniu]
skutek że i owa ~~[illegible]~~ca się
~~[illegible]~~ [illegible] rzeczy i rzec musia-
łu, azeby zachować jednostajność roz-
miaru rzeczy opowiedzianych, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ i nie rozwodzić się zbyt długo
nad jednem, a ~~[illegible]~~ drugiem ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wyrazić

Hetel ... 308.

[illegible]

[illegible] di [illegible] V. a Hertlower

Dzieła porobione, z układy nie ma-
ło mieszczą i daleko większego po-
trzebaby na uporządzenie tego, co
z tego dzieła dla tomu V. [illegible]
przybyło. Z uwagi, że ukończe-
nie za przedsięwzięty wielce waż-
ności pracy obecnej, uprzedzam [illegible]
[illegible] przyniosę na po-
czątku [illegible] rzeczy, we
[illegible] [illegible]
[illegible] dziełach tego tomu u-
porządkowanych, zwłaszcza gdy one
[illegible] trzeba mo-
że nadobrze [illegible] gdzie indziej. Zaniechanie
[illegible] tem [illegible],
więc dalszą o tem [illegible],
a przyszłość do wyliczenia, [illegible]
co ważnego dla dzieła Polska
pod względem obyczajów i zwycza-
jów i t. d. przybyło.

[zasadniczo]

czyham Dał gadać sposobem Kra-
sińskiego w "Rozmowach Umarłych", ale dał gadać tylko. Bo
gdy nie umiał ~~[illegible]~~ rzeczy nakierować na to azeby dziejami
z niemi, przeds znawia [illegible] rozmawiali o dziejach,
historyi [illegible] przed Tadwą, że dalsiemi nie
byli zanim ich ujrzał ten wieczny jakiemi ich przedstawiono,
że ukończ w oczy ich przy [illegible] przeciągnąć
nie układa się we żadny i splądy historycznego widoku
[illegible] którym się przyzwycza-
wali za życia.

Ale szczęśliwy dotąd nie mieli po-
siadamy dziś w szpaltach pisma cza-
sowego, które pod nazwą "Kroniki
rodzinnej" wychodzi w Warszawie. Współ-
pracownik pisma tego szanowny Wła-
dysław Chomętowski, ukazując dzie-
je w sposób odemnie żądany, ubiera w ciało i oczyszcza duchem czasu z martwych szkieletów, tworząc z nich żywe wizerunki. Cudnie się mu udało
[illegible] pierwszej nazwy "Synowie Helmana"

~~[illegible]~~
w powieści której w rozpoczęciu, a która po-
śmierci mi do przeczytania, końca
panowania króla Jana III. i początek
Augusta II. Saga, ~~[illegible]~~ przed-
stawiając [illegible] nadzwyczaj [illegible]
na tle społeczeństwa pamięt-
ników historycznych, jak [illegible] wiek
XV. z Prakseli gadanej od Helota
zydanej, wyobraża w powieści "Wie-
wiórczy Wołyń."

Dzieje Polski,

Więcej wykładu [illegible] ogólniejsze wewnętrzne. Dla uzytelnienia. [illegible] 345.
104

[illegible] Za prawdziwość tego co [illegible] o obyczajach i zwyczajach wieku XV opowiadam, ręczą pisma, które mało po mału rozszerzając wiedzę przeszłości, i stawiają na śmiertelnika dziejów przydane nie uwijane (1) ale rzeczywiste. [illegible]. Każniedziaje [illegible] wymowa [illegible] ce rozszerzyć wiek dawny (2), i głuszać przez zasługi dla dobra ludzkości przez [illegible] przydane, czyli odejmowane, [illegible] jak należy zdejmować żywe obrazy z dawniejszego czasu i przekazywać je dla nauki i naśladowania. [illegible] je zalecono. [illegible] ja [illegible] Zawsze zalecie za cel "bawić jak [illegible]," [illegible] przedstawiać [illegible] [illegible] dzieje dawać [illegible] "większym duchem obdarzonemu pisarzowi do pomięci dalszej, któryby obrazując przeszłość, nie przeistaczała dziejów, i w niczem nie naruszała

Dzieło Helcla

– spełnie tak samo jak praktyka sądowa przedstawiła Polskę za wiek XV, jak ja przedstawiłem ją w dziele swoim członkowem, Polskę od czasów najdawniejszych aż do roku 1350. Dzieło to

(1) [illegible] Krasiński w Polsce mówi na str. 245. o Lechu, którego nie zna ani oryginał pisma ś. starego zakonu hebrajski, ani jego autentyczne przekłady, czyli wulgata, grecka LXX tłumaczy, ani łacińska.

(2) Żądano już w r. 1422. (Cod. Univ. nr. 71) ażeby zakon Profesora ś. teologii obdarzano probostwem qui per se ecto ac sine impedimento poteria libere profesore Polonicum sermonem predicare.

prawdy." Żaden, ile wiem, z europej-
skich historyków nie obrazował w
ten sposób dziejów, żaden nie u[illegible] z swego narodu;
kładał z nich powieści, w [illegible] nie na-
ruszając prawdy. Sam Walter-
Skot, przed którego umem i wra-
żeniem myśl się podobna prze-
ciwiła, grzeszył przeciw histo-
ryi, i również ten co go naśladował, nie przedstawił jej wiernie. Żąda

zrywał się do układu dziejów sposobem powieściowym,
jeden i drugi
pomimo że Lelewel do tego za-
chęcał (2), nikomu się nie [illegible] się
brać szczerze do rzeczy. Zabiedzie
że ten i ów obrazek z dziejów wyr-
wany wsuwał do swej pisaniny
powieściowej, którą
z Tańskich Hofmanowa,
r. 1826. 1866. w [illegible]
powieść [illegible] „Domowem życiu
mieszczan z Czarnieckiego, ułamki
na tle wyjątków z [illegible] [illegible] czasu
rzeczywistego, jeszcze w wychodzącego w Domu
[illegible] do wychodzącego w Pamię-
tniku (r. 1826. i następ.) Dzienni-
ka Domowego pod redakcyą N.
podawanej! Zabiedzie
Kamieńskiego
ten i ów niby-historyczny powie-
ściarz zdobył się na to, że
wystąpił z pracą nie koszto-
wowanym.

(1) Mickiewicz w Literaturze słowiańskiej. II. 138. z Pamiętnika Wykładów II. porównany.

(2) Polska średnio... II. 187.

I przez to zachęcał do pi-
sania prawdy w samem
dziejów źródle. Większa wiar
do [illegible] powieści dała

pod względem [illegible]
w wyjątkach
[illegible] z lat [illegible]

podawanej.

Nie znalazła naśladowców do naszych ostatnich miesięcy!

Skazy w dziele Helcla, pozorne
i rzeczywiste.

Jak czułbym się, [illegible] nie mógł się,
na zarzut, ale nawet na uwagę, gdy mu ją
[illegible] kto względem dzieła jego zrobił,
[illegible] świadczy list dwudziesty dru-
gi i późny, w których uwagi mu
je względem druku, i oddawanie się
nie w swoje rzeczy odpiera.
Ja też zaniechałem [illegible] niepokoić go z tej strony,
[illegible] i nie zagabałem [illegible] na ciekawe,
i znaki zapytania, [illegible] pewny będąc, że, [illegible]
[illegible] (weźmy za przykład umieszczone
(pod liczbą 3583. 3642.) [illegible] odparcie
[illegible] badań tile się w rzecz
[illegible]
w pełni [illegible] przy pomocy odu-
wników [illegible]
Tego rodzaju chyba są pozorne-
mi dzieła skazami: rzeczywistemi
zaś są omyłki druku, niepewności
ne w liczbach, zapisach i wyrazach.
Jak zamiast 1249. 2953. 3544. 2937.
3547. 4236. stoi: 1240. 2038. 1953. 3937
4544. 4136. Nad tą zasadą ... 2937.

ka w przypisku do liczby 4538. 959; do

Co do wyrazów, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przemylonych ~~[illegible]~~ w liczbie 178. gdzie jest marcas za marcas, w/1969 nullam za nullum, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~za~~ ~~[illegible]~~, w/2698. 3177 ~~[illegible]~~ ad za ad, w/3221. 3225. ancis za ancis, w/3415 (w przyp. 47) i sprawie za i sprawie, w/3462. ipsius za ipsius. w/3437 Damidi za Damini, w/3947 alias za alias, w/4194. hardone za laziare w/4204; ~~fratem za fra-~~ trem, w/4363. mandates za mandantes.

Że omyłki nie przyczynię ~~[illegible]~~ pod liczbą 3605. victus a[illegible] "przerzucowane cie[illegible] zmarły" ~~[illegible]~~ wyrażone w formie liczby mnogiej. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ liczbowe i wyrazowe, ~~[illegible]~~

Za omyłki ~~[illegible]~~ ktoś odpowiadać powinien? ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~. Nie umawiał bym starać się na wyuwagę iuż musiał ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~być~~ adresowanie i kolacjonowanie wyrazów, ale dla niej co części mechanicznej winien być tak przerobiony, bądź korekty, bądź korektor dwakroć, bądź klasyczny umówiony i upraszany, wszystkie na to ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

Szanowny Profesor uniwersytetu jagie-
y lońskiego, który mnie (a czem tu
z wielką wspominam wdzięcznością)

pilnie w pracach moich śledzi, mówiąc o niedbaniu wanu się z sił dami,
ma zapewne na myśli siły naraluż a

nie fizyczne: do tych słuszny się
zbawiem co przyznaję, słowa wierszu.

dni nasze jak dni motyla,

jaknwi gdyby nie ciągła bacznaść na ich podtrzymywanie
w ruchu już dawniby ustały. Że i tamte si-
by nie starczyły na to co się dodaść zrobiło, temu się sam dziwuję. Ogram

malarzyła, który z pęcherzem,
ale pomalunu, bo na lat kilku wylewałem na ...
rozdrażnym zbierając

ten i ów pośrednim
na mnie ... Więcej
badał,
dawniej

[napominać, że nie należy
marnować ich się z
wielkim trudem zdo-
bytu z nie puszczać w
strój

częściej się z wyraz
każdej strony
nie ukazywało, nie
znaleziono
dzito.

nie ocenito,
[... warto
nie ugadzito.
Ta też ...

3 gt.
b.

~~czytelnika zwróciłem, musiałem zaś wyrazić do celu, nie chcąc wysilać się na ...~~

odemnie ... źródeł najpewniejszych wywodzić. Lecz wiedzy o zasadach prawa nie zyskałem. Dalej ... ~~spotkałem kolegę mego szkolnego Edwarda Gansa~~ mojego kolegi szkolnego Edwarda Gansa, który uprzedził w podróży drogi mi do ... przedtem do celu. 1° nie mogłem ... gdy ... wtej powszechnem mniemaniu, iż prawo ... wyjątkowego, kanonicznego i niemieckiego ustawami dawnemi nie istniejącego w Europie żadne inne zasady ... niczego ...

historycznie ... powszechne jak rzymskie ... prawa

~~Dziś dopiero każdy czynić ... i drugie ... nawet ...~~ (w cząści)

Lubiej ... dawno oporządził, mając czas po temu,

Ja zastanawiając się na wszystkiem, musiałem mieć ciągle na baczności ... ...

dopiero po zebraniu źródeł prawa Rzymian wziął się do historyi ich prawa

należało wyłuszczyć twierdzenie tego wykazawszy zasady do wyrażenia źródeł ... nieznanego ... prawa ... ~~mogą ... odkryć źródło prawa zasadzie swej~~

Lecz co twierdziłem wszędzie ... mi. Zawsze wyszukiwał źródła, i z wyszukanych badał

... co raz naprzód zebrało przedstawiło rzeczy ... stanie ... ciężarem ... dalszy postęp rzeczy.

Po uznaniu prawdy w

i Rozgranie

397–8. 107

urządzają, a Chorwaci i Serbowie za pośrednictwem najwyższych swych w Zagrzebiu i Białogradzie niemieckich za niemi zakładów, zdążający chwalebnie. Nawet Rumunowie, ludów słowiańskich wierni towarzysze, ciekawie, według zwobodnej a tem w pierwszym artykule Dziennika (str. 130–1) zmianki, dopytując się o swoje pochodzenie, zachwiane dawne swoje prawa ustawione. W prawdziwości Słowian [...] szukając do głębi porywanie wyżej sława wieszcza, cni, śmiem twierdzić, że jak mój następca poświęcony do nowego krytycznego zbadania ukrytych i na jaw wyszukanych ważnych ... w zamierzeniach za prawo ... że uzna co i owo być prawdą, czemu dawszy nam pewnie ... w taktowaniu prawie tak w ogólnem ... Słowian jak w sztuce powiedział. Że uzna śmiem mniemać gdyż

Szczególnie

Zaiste przez ... zasłuch ... prawdę i zgadzanie u ludów słowiańskich rozszerzyła znakomite przez ku wiedzy o prawach polskich zasad ... Zebrało to wszystko ... do Helota i przedstawiło w całości.

(Cześć mężowi który nam wskazał!

Cześć dziełu i ... które stawiło je na widok publiczny.

Zaiste przez ... cia wywoła ... o nie zapre... czyby ... w historyi prawodawstwa słowiańskich wypowiedzieć.

C.

C C C C C

po literaturach prawniczych 394.

108

Z przekąsem [illegible] wyraził się Dutkiewicz we wstępie do napisanego od siebie programu, [illegible] i uczeń historyi praw [illegible]

[illegible] innym historyi jako [illegible] nie urządził innych [illegible] nad [illegible] objęcie [illegible]

Hetcel w dwudziestym pierwszym liście pisanym do mnie, zganił Michał Bobrzyński, [illegible]

[illegible]

a wyrażając się o ważności dzieł jego rzekł: że miał pojęcie o tem czego wykładowi prawa polskiego potrzeba, ale potrzebie tej nie umiał zadość uczynić, i systemu prawu temu właściwego, [illegible] należącego nie zdołał.

Pytanie więc, czy może ten odmawiać znajomości prawa, który jak się Hetcel wyraził, sam [illegible] nie poznał prawa jego w całości? z [illegible] z cywilnem tylko obeznał się mieć, a i z tem niedokładnie, [illegible] przechowany (mówi Hetcel) jednoczesnej i obszernej znajomości dziejów polskiego prawodawstwa [illegible]

Ja ze swej strony odpieram tę uwagę [illegible] zarzut uczyniony przeze Dutkiewicza prawu, że [illegible] nowych prawodawców, na [illegible] odrębnej zasadnie od rzymskiego prawa wszelkie [illegible] mieć [illegible] oparcych, wtedy dopiero [illegible] prawomocnie [illegible] powodzeniu [illegible] prawie [illegible]

zarzucamy że jest rzemieślnikiem, a po- mimo artykułów [illegible] formułki [illegible] w sądach jego i uważa [illegible] a tym bardziej ducha prawa i jej cywilizacyi [illegible] narodu i rozwoju cywilizacyi [illegible] nie poznał

Do [illegible] dzisiejszego prawodawstwa [illegible] szukając daleko na [illegible] przygotowaliśmy się Prusiom, którzy [illegible] dopiero wielkie w rozwoju pra-

wydawstwa swego porzucił posady i
ważną je czyniąc, odkąd Savigny wykład rzeczy
rzymskiego prawa historyczny do [illegible] ich
[illegible] Landrechtu zastosował. Że wykładu
[illegible] dalszego i prawa polskie znadrzeć[illegible] i po-
trzebuje, i że bez znajomości prawa (dał [illegible] rzymskiego prawa jak
dawnych) zdawniejszych wykład ten jest [illegible]
nie możebny [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ten, który
nie mogę tego i nie może pojąć [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] nie jest [illegible] jak w
Uwagach zeszłych blizko pięćdziesiąt lat (zdawniejszy
życia swego przy stole sędziowym, i
przy nim zestarzawszy się, patrząc na na dawne historyi
starości chęć poznawać [illegible] pra-
sławnej [illegible] chęć poznawać ... należące obecnie do [illegible]
wu polskie, należące obecnie do [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
historyi. Dziwna zachcianka! Potrze-
ba było za młodu zostać prawa tego Doktorem,
i że się nim jest czynami to [illegible]
[illegible] udowodnić.

~~[illegible]~~ O tem świadczy
prawo zwyczajowe i wiele praw monar-
chy który najwyższej władzy kraju pia-
stował, a po nim duchowieństwo, nie
było uprzywilejowany. Wszyscy obywatele
[illegible] z rodu i posiadający wła-
sność (jak później nazywani w Polsce
bene nati et possessionati) równe-
mi sobie byli w obliczu prawa. Temu
[illegible] się w szeregi rycerstwa wpi-
sać, lub jako kupiec ~~[illegible]~~ handlujący ~~[illegible]~~ nie grzebał w roli wydzielnie przy-
znano obowiązany
~~[illegible]~~, mając
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ 50., ~~[illegible]~~ wynoszący
~~[illegible]~~ wyższą ~~[illegible]~~ prawie obywatelstwa
~~[illegible]~~ a nie za jak ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Prócz
~~[illegible]~~ Duchowieństwo już za ~~[illegible]~~
poganskich czasów wyszło poczciwemu,
~~[illegible]~~ też za chrześcijańskich przywilej, ale wydziele
~~[illegible]~~ (w sferach
~~[illegible]~~ Kto się
kosztowności tydzień ~~[illegible]~~ cudzą jako czynszownik uprawiał ro-
ku, podlegał ~~[illegible]~~ władzy właściciela
~~[illegible]~~ zaciągnął, ~~[illegible]~~ dopóki go
~~[illegible]~~ ziemi/ o spłacanie ~~[illegible]~~ dani
~~[illegible]~~ umowa ~~[illegible]~~ wiązała. ~~[illegible]~~
zawarta ~~[illegible]~~ wiązała.
ustroju społecznego jaki się w Europie, zwłaszcza
wiec u ludów germańskich rozwinął, wyszukując w Polsce
~~[illegible]~~ (co tylko rzeczą nie uniknio-
ną) wielkie mało po mało wrzucie,
~~[illegible]~~ spra-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ podzieliwszy
wił, że obywatelstwa jej

się na stronnictwa, ~~[illegible]~~ rozdzielone było przez też stronnictwa

~~[illegible]~~ Dla jednego dogodnie, dla drugiego niedogodnie.

Na stronnictwa dzielili się też i dzielą dziś ci, którzy polityczne prawo Polski przedstawiają. Jedni, jak Lelewel, uważają za gminne; drudzy, jak Karól Hofman stoją po stronie monarchicznej władzy. Oba mniemania ~~[illegible]~~ znawców, jak ~~[illegible]~~ Michał Bobrzyński, skrajne. Środkowe i dla godzące mniemania nasuwa prawa zwyczajowe, które udawać zasadę równości w obliczu prawa, każe ulegać temuż prawu, stworzonemu ~~[illegible]~~ przez pana polskiej ziemi. ~~[illegible]~~ Panem tym jest monarcha, zażądała od niego, ażeby rządy w niej ~~[illegible]~~ siłuje ale według prawa wykonywał. ~~[illegible]~~ na którego gmina zlewszy swoją władzę ~~[illegible]~~

i jakie zwyczajowe prawo objawiło,

Według zasady więc gdzie prawda jest stronie Hofmana raczej niż Lelewela. Powstanie zasady badając w historii ~~[illegible]~~ prawodawców ~~[illegible]~~ wykazałem ~~[illegible]~~ się to i jak stało, że monarcha polski ~~[illegible]~~ odebrawszy od gminy państwowej rządy, ażeby je siłuje ~~[illegible]~~ i sam jeden sprawował, został mało prawnie zniewolony sprawować je wedawo. Bolesław Chrobry uporał się temu, inni chcieli ale nie umieli.

119. ~~111~~ 110

Powiedzieliśmy wyżej, że prawodawca wiślicki, troskliwość względy o zebranie funduszu dla p. braci, skierowanej ku zabawowi puścizny ~~[illegible]~~ po kmieciach, godząc że sprawiedliwością i powszechnym dobrem, ~~[illegible]~~ krewnych zmarłych bez syna, ~~[illegible]~~ nie dozwolił ~~[illegible]~~ nie inaczej [illegible] wardenski statut (w §. 7) przyjął zasadę, że dobra ojczyste w braku synów mogą przejść i na córki, ~~[illegible]~~ [illegible] z dóbr ojczystych i macierzystych dziedziczyła też z puścizny, gdyby jaka spaść miedzy na nich miała(2)

na nich miała(2)

Z historyi prawodawstw sądzieć z którymi własciwe wiadomo że była tracająca gruntowa; a nawet czwartaka własność [illegible] pod opieką ~~[illegible]~~ monarchy zostającą

F siostr;

Dozwolił rodzeństwu gdy męzkiej lub że kmieci ~~[illegible]~~ z linii pobocznej pochodzącemu i braci puścizny braci owe ~~puścizny~~ ~~[illegible]~~ jak przy spełnieniu siostry F ~~[illegible]~~ lub ich spadkobiercom razem córek jak synom. Zaprzeczy się z zakresu że jak je wyraźnie(1) zastrzegano puścizny gdy w latach 1399. 1402. 1415 ~~[illegible]~~. Następnie puścizny dawne siostrze posiadać nawet gdy. Skarb ... miedzy.

F zmarłego bez syna kmiecia

(1) Patrz je w Helcla ~~nr [illegible]~~ 872. 1389.

(2) R. 1431. nr. 23 [illegible]

Lecz ~~[illegible]~~ dawniej, jak mówi w §. 17. drugi statut wiślicki nie godziło się) naśladowała też że gdy siostra kwitowała braci

~~Pietkowiem~~

(rządowa i najwyższa)

ziemska (od niego prawo krajowe wypływa) nie zawiera publiczna ~~władzy~~ tym ~~[illegible]~~ ~~tego~~ a ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

używana

Za nadaniem monarchicznej władzy ziemia przez pewny lub pewnych jedynczych obywatelów dotąd nie zajęta i leżąca pusto, przeszła na własność króla. Osiedlając jej ciąż-

przez samego tylko monarchę] ~~posiadana~~ i od niego dawana w posiadanie ~~[illegible]~~ tym którzy się wysługiwali ojczyźnie, na koniec własności książęcem uwarowana prawem. O trzeciej i czwartej własności mowa nas wiedzie przez

nał z niej korzy-
ści, tak ciągnął
ten kamień nadał
na osiedlenie, pod
warunkiem czynie-
nia stąd służby woj-
skowej lub cywilnej.
Z wymiaru roli
w posiadanie da-
nej (dziesięć ła-
nów wynosił zwy-
kle ten wymiar)
towarzyszył dzie-
rżawa pewna porze-
[illegible] pustej zie-
mi, za co każdy
płacić czynsz, kró-
lestwem naprzód,
a [illegible] na-
[illegible] nie zwany.
Wysokość czynszu tego

od ~~[illegible]~~ układu zależała. Król Ludwik zawierając w Koszycach ze szlachtą umowę (którą w hist. prawod. II. s. 601-2. objaśniliśmy), zniżył im czynsze i z łanu [illegible] nie więcej nad tem [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] przyrzekł. Szlachta podobnie [illegible]wiając je kmieciom, brała od nich czynsz większy, co ją zbogacało. Usiłowali [illegible] Ludwika czynsze te pod-

nieść (1), ale teraz (1) o wydaniu ki-
mnie. zostawiwszy Storyi [illegible]
ziec kasinidewiczów w której rozprawia-
ł i zadrawszy, tor- tem o tym przed-
nom dawnego czyn- nie ociec, mianitem
trze, układał się a- o nim jeszcze w
gwary litewskiej
tad (o większe z no- pisemie czasowem
wemi takiemże ta które w Warszawie
nów nabywcami, po mu tem Eko-
a do tego wyma- nomista wychodzi-
wał dla siebie. Patrz pismo tego
dziełko osobny. Półrocze I. z r. 1866
z wszystkiego co i 1868. str. 285-2, 253-4.
nie będąc rola
procentowało. X
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Łazowalał się
kaźitemu ~~[illegible]~~
obrzucać niewszystki
w wszystkie bez żadnych

z tąd, dla siebie ale dla kraju korzyści. Miało się przez to rozumieć, że właściciel ról takich winien ponosić krajowe ciężary. A na koniec i z tych, prócz owych ciężarów wymawiał sobie pewne dogodności.

Z osiedlonego łanu zażądał czwartą część i tę kazał płacić ryczałtem. Oborca królewski nie był obowiązany brać dochódów z jednej części, jeżeli dziedzice ta-

niej w onem [illegible] (1) r. 1494 nr. 1433. Pa-
lili ją między się-
bie: gdyż wszyscy
razem płacić mu-
sieli tak na mo-
na kwartę lub
jeden ją płacił,
w zastępstwie re-
szty spólników Dzie-
dzictwa (1). Prawie
pozwolenia na roz-
łożenie czynszu
płacono wyrzał-
kom za wypłaca-
nie z lasów, za u-
trzymywanie w
nich barci, za po-
łowienie, za po-
łów ryb i t. d. (2). Sy-
nało tez [illegible] naj-
częściej [illegible] zdarza-

ratus fuit de parte
suorum bonorum
de sua divisione
exaccionem. Ite-
quam videlicet
quartam partem
censuum dare.
Sed exactor noluit
recipere, volens
ab ipso de omni-
bus bonis eundem
exaccionem ha-
bere ab omnibus.
(2) R. 1496 nr. 4471.
in racione venandi
quartam partem
singularum ferre; za
cione piscandi
eciam quartam con-
dictaverunt (rustici)

(a) że nadawana roli (1) [illegible], akta u-
rzymowania sobie [illegible] z XIII już i
spółużytkowalność, XIV wieku w [illegible]
Wolno było [illegible] [illegible] II.
[illegible] [illegible] 179-81. i w hist. pra-
wa [illegible] [illegible] [illegible] S. 228 przy-
~~xxx~~ [illegible] się wiedzione.
[illegible] własno-
ści. Odtąd roli
takiej sprzedawca,
musiał nowego
nabywcę prosić o
pozwolenie, azeby
mu wolno było po-
lować w obcym, bo
już sprzedanym le-
sie, i wynadgradzał
się mu na to części
ułowionej zwie-
rzyny (1). Trwało to
wcale, i jeszcze w XV

XVI wieku; i przedajże (1) R. 1447 nr. 134. Dekt.
prawo i policzywał- Cl. Famb. tenebimur
ności księcia oświe ipsos (?) nabywcami
cimscy i zatarczy, in eorum domi-
nagradzali się: że przy nio et hereditati-
żadnych przeszkód bus conservare,
dziedzicznemu współ- ipsos in venatio-
właścicielom do- nibus et aliis silva-
tąd co do polowa- rum utilitatibus
nia i używania, non inquietando.
lasów stawianych. R. 1502 nr. 158 tamże:
Stanisław "odtąd nie silvas nostras dili-
będą, że księżęce nis obedientia Vu
dawne prawo" co do całej
własności posia-
dania zawsze nasze-
go, z samego
tylko publicznego
prawa płynące
korzyści zachowu-
ja sobie (1).

Lelewel, utrzymuje (1) Rozbiory dzieł
jego że od samego w Pozn. 1844 Patrz
zarania państwa str. 134.

(był) monarcha był właścicielem zwierza w lasach i wodach, sprostował mylne swe zdanie w r. 1843. Rzekł wtedy: że niegdyś miał król prawo równie jak każdy inny, polować w lasach niczyich, czyli wspólności wszystkich będących (1), lecz właśnie tury niczyje [illegible] [illegible] gromadzkimi zwane, do [illegible] wszystkich w [illegible] w gminę zjednoczonych gromadzników należące, [illegible] prze-

siły za czasów mo- [illegible] tolko duc-
narchicznych na tes [illegible] to ten-
Króla. ~~[illegible]~~ -nie kronika [illegible] Bo-
~~[illegible]~~ gu chwała, a po dy-
prawnej własno- plomatach klasztoru
ści, z wyjątkiem magilskiego już he-
świętych ludzi- rodilarium et pro-
~~[illegible]~~ vinciale, ludzie
~~[illegible]~~. Było to wy- jus supremum.
jątkiem tak nazy- patrz Dipl. Cl. Tumb.
wanego książe- nr. 137, 158.
go prawa [illegible], którem wyłącznie ~~[illegible]~~ pu-
~~[illegible]~~ łamy czemu uszczerbienie było.

z wiecznego prawa, że-
szło z ustąpieniem
części na uwła-
szczenie tak nazywa-
nego prawa majęt-
ności [illegible]
~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ książę-

~~co w danem przed bę-~~
~~dzie sądzie~~ wy-
liczamy po szcze-
góle krzywd [illegible]
[illegible] prywatne prawa ~~[illegible]~~
chy i [illegible] polityczne
[illegible] monar ~~[illegible]~~
niemi ~~[illegible]~~. Ci a-
dniey dobra monarsze ~~[illegible]~~
zamieszkujący win-
ni mu byli jako
dziedzicowi byłu-
lem czynsz, po-
radlne, stróże i
sep, i cóż są nie
wraz z resztą o-
bywateli kraju o-
bowiązani byli do-
starczać mu pod-
wód, dawać towa-
rów, nocleg (stan)
w czasie przejazdów.

~~[illegible]~~

Według Lelewela było przywilejem, majątek prywatny spod prawa wyzwalającym, wolność rozporządzania nim jako dziedzictwem dającym, i udzielającym niektóre z tych praw, jakie samemu tylko monarsze służyły (1).

Z nich wyszczególnia Boguchwała: sądownictwo nad ludem na dobrach uprzywilejowanych osiadłym, wyjąwszy gdy była sprawa o zdradę kraju, targnięcie się na życie monarchy, i o przelew krwi, takie bowiem sądziły monarsze sądy. Do przywilejów należało prawo bicia monety, i polowanie w dobrach, i które się z łaski monarchy prywatnemu w posiadanie dostały. Zkądinąd wiemy że taki przywilej uzyskał r. 1223. Biskup wielkopolski i jego kapituła. Taki Biskup płocki, taki ~~[illegible]~~ Biskup wrocławski r. 1290. ~~[illegible]~~

Według mnie było księżące prawa polskie ~~[illegible]~~ naśladowaniem niemieckiego, z łaski posiadanie dóbr z łaski rządu nabytych na synów posiadacza a na żadnego rządu z dalszych jego krewnych nie przelewało (jeśli zrzekł się zupełnie w tem prawie usunięto (2), ludziez zapewniało przeszła dóbr takich praw wyłączności, do jakiej prawo niego nie miało nikt ~~[illegible]~~

(1) Exceptio juris polonici ad dominum ducem pertinentissimo Dyplomat Kazimierza Sprawiedl. z r. 1163. nad którym Lelewel w Polsce śre. wiek. III. 131. robi spostrzeżenia.

(2) Eichorn §. 141.

rzucić takie prawa (1).

~~[illegible]~~ ~~wydawanie~~ Wszelkie dochody z dóbr tych ~~[illegible]~~ do wyłącznego ~~[illegible]~~ posiadacza ich/ należały. Nikt przeciwko temu ani w Niemczech ani w Polsce nic nie miał; były to [illegible] prawa wyjątkowe monarsze służące, które mógł dać [illegible] ~~[illegible]~~ mu [illegible] dać je poddanym ~~[illegible]~~ bądź się monarcha dalej lennikowi. Ale jeżeli ustępował ~~[illegible]~~ prawa które nie wyłącznie do niego ~~[illegible]~~ lecz i do całego należały kraju, szemrał na to naród, i dalej też darowywać strzegł się monarcha.

Szajnocha zbył wielką doniosłość dając umowie krzyżackiej, według nas w historyi prawodawstw słowiańskich (II. s.) ciasny mającej zakres, podnosząc prawo książęce do znaczenia, jakiego ono w Polsce nie miało (2) nigdy.

(1) Landeskunde Lichnowsk. s. 223–299–314.

(2) W dziele Jadwiga i Jagiełło we Lwowie 1855–6. w czterech tomach (Patrz I. 120. i nast.), i w tymże w drugiem wydaniu tamże roku ogłoszonem (Patrz I. str. 125. i nast.).

W historyi prawodawstw słowiańskich mówiłem o różnicy grodów jako osad przemysłowo-handlowych i rzecz tę przeglądu na rozwój tak kraju, że ma początek słowiański wykazałem zarówno. W drugim artykule tychże dodatków wyłącznie historyi władztwa polskiego poświęconym, najmniej a szczególnie prawa magdeburskiego do owych osad, które przeniesione miasta, wszedłszy do reprezentacyi krajowej. Rzecz tę mam szczegółowo rozwinąć w histo-

liczności już w historyi prawodawstw nadmieniłem, że z ludów słowiańskich Czesi zdołali z przedzpem czasu zharmonizować się z Niemcami przybyszami a Polacy bynajmniej, choć się o to starali najwięcej. ich królowie przywilejce przypuściwszy mieszczan do reprezentacyi krajowej. Wszyscy panowie na to ci, którzy z ludowej gminy wywodzących szlachectwo przywłaszczyli sobie jej prawa przy pomocy rycerskiego stanu, i za pośrednictwem tych praw owładli z czasem panowanie nad Koroną Litwą i Rusią wykluczywszy od reprezentacyi krajowej miasta. Rzecz tę szczegółowo rozwinąć zamyślam w histo-

Przypomniałem dalej w artykule pierwszym dodatków do historyi dziejów, dając przy tem za pośrednictwem tegoż prawa

ryi pułtuskiego mieszczaństwa. Tu przy-
taczając w miarę k'woli pięknego
przykładu od Romualda Hube-
go (1), zauważam, że
z pod wpływu mieszcz-
czan (civitatenses) na prawodawstwo cały kraj
a nie wyłącznie ziemian lub miesz-
czan obowiązywać mającego przeszcz-
gład w rękopisie, który nie zna-
dana nigdy z Tynca aż do arcy-
biskupstwa ... darował Do-
... mi a tem przyjaciel mój Wła-
dysław Nehring języka
i literatury słowiańskiej przy profesor i
założonym uniwersytecie, sam
... rękopisu krótkiej apis dodat-
czyt. Jest to treść.

napisanego o wartkim gła-
łucie przez

listem z Wrocławia
dn. ... Listopada
r. ... pisanym

(1) Patrz Bibliotekę Warsz. r. 1874. II. 438-45.

Rękopis statutów wiślickich Helclowi nieznany.

Szanowny Władysław Nehring, Profesor języka i literatury słowiańskiej przy uniwersytecie wrocławskim, autor kursu literatury polskiej dla użytku szkół (1), raczył mnie uwiadomić o rękopisie statutów wiślickich dotąd nieznanym. Kładę tu własne jego słowa, wyrzeczone w liście do mnie pisanym.

wyższej gimnazjalnego

(1) Tylko w [illegible] sem Druk [illegible] dzonej, otrzymanej do Redakcyi Przeglądu, wzmiankę go nie czytawszy, iż niektóre pisma moje przez kościół potępione zostały."

385.

"Kodex Floryańskiej biblioteki, oznaczony we katalogu znakiem: XI. 551. 8º pisany na papierze drobnym charakterem w XV wieku, pochodzi z biblioteki w Tyńcu, bo późniejsza ręka na pierwszej stronicy dopisała: Pro bibliotheca Tynieciana. Kodex ten zawiera od fol. 1. aż do fol. 36 verso statut Kaźmierza i Władysława, zagajony [illegible] [illegible] tworza temi słowy: [illegible] statuta regum Casimiri et Wladislai, edita in Wartha confirmata in Wyslicia. Fol. 1. [illegible] statutu ani jednego bowiem nie [illegible] pisarz nie nadawała na to [illegible] [illegible] [illegible] sama [illegible] [illegible] [illegible] tego.

tu iacsyna si, ud [illegible]: Non debet in reprehensibilem (sub) nec mirum indicari si secundum temporum varietatem consuetudines et facta humana variantur. In tol. 2 nainis rubro: De constitutionibus et statutis. Cum omnes constitutiones et statuta leges imponunt rebus et negotijs praesentibus et futuris et non praeteritis, volumus ut omnes nostre constitutiones &c. tol. 2 rubro: De limitibus et granicijs sequitur tam fluviorum quam etiam et hereditatum. tol. 3. inquitur de expeditione na-

bilium, ubi quivis sub vexillo debet et tenetur locari — i t. d.

Od fol. 36 verso zaczyna się inna część: Incipiunt statuta edita per prelatos et barones tocius regni in Wartha de anno 1423 — aż do fol. 40 verso, gdzie się kończy temi słowy: Explicitunt statuta polonicalia composita per viros ac barones prelatos et per nobiles nec non per civitates in generali convencione in Wartha et ibidem confirmata. Od fol. 41 idzie Jus municipale, a od fol. 60 verso Jus provinciale. Duos gladios deus misit etc.

Na końcu kodexu fol. 102
jest słowniczek wyrazów.
od góry w 9 wierszu tej
karty kładzie np: Item ban
num regium est in dici-
um terense videlicet
przyjąłh crolewsky vel
alterius terrae secundo dici-
tur gayani sąd. Tercio
dicitur. Interdictum re-
gium zakazanie crole-
wska. Talentum id est
quod marca. Salutacio est citacio, inde sa-
lutatus citatus. Vasal-
tus id est quod servus.
Nuncii videlicet pos-
syada.(1) Mundiburdius
dicitur zachowcza vel
opiekadlnyk. Sorloentur
est [illegible] czu

(1) Pokazuje się z tąd że w Praktyce sądowej nr. 3745. wyraz posyłających poprawić należy na posiadłych.

interlocutorium pozządzenie (1). Varandus spłaczcza. Sena vina. Livor synoszcz inde lividum vulnus syna rana i t. d.

Nadmieniam, że wypisy przytoczonych powyżej miejsc są, zupełnie dokładne, chociaż opis całego kodexu jest niedokładny, bo kontatki robiłem w największym pośpiechu w ostatniej chwili przed wyjazdem z opactwa ś. Floryana. Dla tych którzyby chcieli bliższych o rękopisie zasięgnąć wiadomości, posłużyć może ją sygnatura.

~~[illegible]~~

(1) Votare na księdze ręką inaczej mówić.

121

wszechstronnie zalety dzieła Helcłowego, pokażmy i jego stronę ujemną, dobrze jemu samemu znaną, jak z listu jedenastego, dwudziestopierwszego i dwudziesto-szóstego tudzież z przedmowy do tomu drugiego (str. XI) widać, lecz czemu zaradzić nie pozwalało mu zdrowie. Ujemną tą stroną jest niedostatek rejestrów, które ś.p. Antoni zamyślał wydać jako doda-

stissimam adjectivorum linguae polonae declinationem monumentis ineditis illustravit Posn. 1861.

(2) De singulari nobilitatis in occidentali Prussia hereditario jure. Auctore Adamo Comite Sierakowski. Bonni 1867.

skie wydał, użyte (1)
byty (1).
Któż się tem zaj-
mie? Mam nie płon-
ną nadzieję, że cię-
żar ten weźmiesz
na siebie, spólnie
z Towarzystwem
przyjaciół nauk
poznańskiem. Ty
doświadczony mężu, któ-
ry gruntownie je-
den szczegół z da-
wnego prawa pru-
skiego opracowa-
wszy (2), dowiodłeś,
przez co, że ~~że~~ posiadasz ~~dostateczne~~ siły
do pracy takiej ~~po-~~
~~siadasz.~~
Przedstawiwszy
według możności

(1) Wiadomość o księ-
gach owych mam od
uczonego Józefa Przy-
borowskiego, byłego Biblio-
tekarza uniwersy-
tetu warszawskiego,
za co powinne skła-
dam mu dzięki. Mąż
ten w czasie swego
w Poznaniu profeso-
ryatu, będąc oraz
archiwistą miej-
skim, zużytkował
na korzyść badań
nad językiem księ-
gi ziemskie trzech
pierwszych ~~owych~~ powiatów,
i wydał w progra-
macie gimnazyal-
nym, tudzież w oso-
bnej odbitce Vetu-

